T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

KAMU HUKUKU TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGAMI

TÜRKİYE'DE PARLAMENTO SEÇİMLERİ VE YASAL ÇERÇEVESİ

Yüksek Lisans Tezi

Melike Ayşe KAPDAN

200.001.966

Danışman: Prof. Dr. Ayhan CEYLAN

İSTANBUL 2019

T.C. İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Kamu Hukuku Tezli

Yüksek Lisans programı öğrencisi Melike Ayşe Kapdan'ın TÜRKİYE'DE PARLAMENTO SEÇİMLERİ VE YASAL GERÇEVESİ başlıklı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulu **31.05.2019** tarih ve **2019 / 495 / 01** sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından ~~oybirliği/~~oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	UNVANI, ADI SOYADI	İMZA
TEZ DANIŞMANI	Prof.Dr. Ayhan Ceyla Kobi	
JÜRİ ÜYESİ	Prof. Dr. Nihal Bulut Kobi	
JÜRİ ÜYESİ	Dr. Aslan Delice Red	

(*) Yüksek lisans tez savunma jürileri en az biri kurum dışından olmak üzere danışman dahil en az üç öğretim üyesinden oluşur. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda eş danışman jüri üyesi olamaz. Eş tez danışmanının jüri üyesi olması durumunda asıl jüri beş üyeden oluşur.

ENS.FR.Y15 06.11.2017

ÖZET

Demokratik katılım ve seçim kavramları ülkemizde son zamanlarda üzerinde durulan konulardan birisi olmuştur. Seçim sistemleri, uygulanan seçimlerin demokratik süreci hakkında bilgi vermektedir. Her şeyden önce uygulanan seçim sistemlerinin demokratik olması ve elbette ülkenin yararının ön planda olması gerekmektedir. Seçimler demokrasinin kalbidir. Dünyada temel hak ve özgürlüklerin ifadesi olarak seçim uygulamaları, anayasalar ve kanunlar başta olmak üzere hukuki belgelere dayanarak gerçekleştirilir. Türkiye de Anayasal nitelikte ilk seçme hakkı 1876 Anayasası ile gelmiş ve ilk parlamento seçimleri gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra Türk Siyasal hayatında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Çalışmada 1876 yılından günümüze kadar yapılan tüm parlamento seçimleri, seçimlerin yasal dayanakları ve uygulanan seçim sistemleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seçim, Parlamento, Hukuki Dayanaklar, Seçim Sistemleri

ABSTRACT

Democratic participation and selection concepts in our country has been one of the issues highlighted recently. Electoral systems, provide information on the implementation of the democratic process of elections. Everything democratize the electoral system applied before and the benefit of many countries, of course, must be at the forefront..Electıon are the hearts of democracies. The election practices as the expression of fundamental rights and freedoms in the world are guaranteed by constitution, laws and legal documents. The constitutional right to vote in Turkey came with the 1876 Constitution and the first parliamentary elections were held. After this date, there have been radical changes in Turkısh political life. In the study, all parliamentary elections held from 1876 until today, the legal basis of these elections and the electoral systems applied were discussed.

Keywords: Electıon, Parlıamentary, Legal Basis, Electıon Systems

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ix

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SEÇİMİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE SEÇİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 2

1.1. Demokrasi Kavramı 2

1.2. Demokrasi ve İktidar İlişkisi 4

1.2.1.İktidarın Belirlenmesi Bakımından Demokrasi 4

1.2.1.1.Çoğunlukçu Demokrasi 4

1.2.1.2. Çoğulcu Demokrasi 5

1.2.2. İktidarın Kullanılması Bakımında Demokrasi 6

1.2.2.1.Doğrudan Demokrasi 6

1.2.2.2.Temsili Demokrasi 7

1.2.2.3.Yarı Doğrudan Demokrasi 8

1.3. Seçim ile İlgili Temel Kavramlar 11

1.3.1. Oy Hakkı 12

1.3.2. Demokratik Seçimlerin Genel İlkeleri 13

1.3.2.1.Genel Oy İlkesi 13

1.3.2.2.Eşit Oy İlkesi 14

1.3.2.3.Bireysellik İlkesi 15

1.3.2.4.İsteğe Bağlı Oy İlkesi 15

1.3.2.5.Serbest Oy İlkesi 16

1.3.2.6.Gizli Oy Açık Sayım İlkesi 16

1.3.2.7. Yargı Yönetimi ve Denetimi İlkesi 17

1.3.3. Oy Verme Yöntemleri 18

1.3.3.1.Tek Dereceli – Çok Dereceli Yöntem 18

1.3.3.2.Tek İsim ve Liste Yöntemi 19

1.3.4 Oy Dağılım Usulleri 20
1.3.4.1.Çoğunluk Sistemi 20
1.3.4.2.Nispi Temsil Sistemi 21
1.3.4.3. Karma Sistemler 25

İKİNCİ BÖLÜM

2.OSMANLI DEVLETİ'NDE SEÇİMLER VE YASAL ÇERÇEVESİ 27

2.1.Genel Olarak Parlamento Kavramı ve Kurumunun Doğuşu 27

2.2.Osmanlı Devleti'nde Parlamentoya Uzanan Süreç 29
2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Divan ve Meclis-i Meşveret Uygulaması 29
2.1.2.Tanzimat Dönemi Meclisleri 31
2.1.3. Yeni Osmanlılarda Parlamento ve Temsil Fikri 34

2.3. I. Meşrutiyet Dönemi Parlamento Seçimleri ve Yasal Çerçevesi 35
2.3.1. Seçimlerin Yasal Çerçevesi 36
2.3.1.1. 1876 Anayasası 36
2.3.1.2. Meclis Azasının Sureti İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate 38
2.3.1.3.Beyannaame 39
2.3.2. I. Meşrutiyet Dönemi Seçimleri 41
2.3.2.1. I.Meşrutiyet Devri İlk Dönem Seçimleri 41
2.3.2.2. I Meşrutiyet Devri İkinci Dönem Seçimleri 42

2.4. II. Meşrutiyet Dönemi Parlamento Seçimleri ve Yasal Çerçevesi 43
2.4.1.Seçimlerin Yasal Çerçevesi 44
2.4.1.1. 1876 Anayasası 44
2.4.1.2.İntihab-ı Mebusan Kanun- ı Muvakkatı 45
2.4.1.3. İntihab-ı Mebusan Kanunnamesi'nin Suver-i İcrasına Dair Talimat 46
2.4.2. II. Meşrutiyet Dönemi Parlamento Seçimleri 46
2.4.2.1.1908 Seçimleri 46
2.4.2.2. 1912 Seçimleri 48
2.4.2.3. 1914 Seçimleri 49

2.4.2.4. 1919 Seçimleri 50

2.5. Seçimlerin Değerlendirilmesi 52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TBMM HÜKÜMETİ DÖNEMİ (1920-1923) ve 1924 ANAYASASI DÖNEMİ GENEL SEÇİMLERİ VE YASAL ÇERÇEVESİ 55

3.1. TBMM Hükümeti Dönemi Genel Seçimleri ve Yasal Çerçevesi 55

3.1.1.Seçimlerin Yasal Çerçevesi 55

3.1.1.1. 1921 Anayasası 55

3.1.1.2. İntihab Hakkında Tebliğ 55

3.1.1.3. İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı 56

3.1.1.4. 320 sayılı Kanun ile Genel Seçimlere Getirilen Yenilikler 56

3.1.2. TBMM Hükümeti Dönemi Genel Seçimleri 56

3.1.2.1. 1920 Seçimleri 56

3.1.2.2. 1923 Seçimleri 59

3.2. 1924 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri ve Yasal Çerçevesi 60

3.2.1. Seçimlerin Yasal Çerçevesi 60

3.2.1.1. 1924 Anayasası 60

3.2.1.2. İntihabı-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı ve Kanun Değişiklikleri 62

3.2.1.3. Tebliğ 62

3.2.1.4. 4320 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu 62

3.2.1.5. 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu 63

3.2.1.6. 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanun 63

3.2.2. 1924 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri 64

3.2.2.1. 1927 Seçimleri 64

3.2.2.2. 1931 Seçimleri 65

3.2.2.3. 1935 Seçimleri 66

3.2.2.4. 1939 Seçimleri 67

3.2.2.5. 1943 Seçimleri 68

3.2.2.6. 1946 Seçimleri 68

3.2.2.7. 1950 Seçimleri 70

3.2.2.8. 1954 Seçimleri 73
3.2.2.9. 1957 Seçimleri 75

3.3. Seçimlerin Değerlendirilmesi 77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1961 VE 1982 ANAYASALARI DÖNEMİ GENEL SEÇİMLERİ VE YASAL ÇERÇEVESİ 79

4.1. 1961 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri ve Yasal Çerçevesi 79
4.1.1. Seçimlerin Yasal Çerçevesi 79
4.1.1.1. 1961 Anayasası 79
4.1.1.2. 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun 80
4.1.1.3. 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu 81
4.1.2. 1961 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri 82
4.1.2.1. 1961 Seçimleri 82
4.1.2.2. 1965 Seçimleri 84
4.1.2.3. 1969 Seçimleri 85
4.1.2.4. 1973 Seçimleri 85
4.1.2.5. 1977 Seçimleri 86

4.2. 1982 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri ve Yasal Çerçevesi 87
4.2.1.Seçimlerinin Yasal Çerçevesi 87
4.2.1.1. 1982 Anayasası 87
4.2.1.2. 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu 88
4.2.2. 1982 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri 89
4.2.2.1. 1983 Seçimleri 89
4.2.2.2. 1987 Seçimleri 89
4.2.2.3.1991 Seçimleri 90
4.2.2.4.1995 Seçimleri 91
4.2.2.5.1999 Seçimleri 92
4.2.2.6. 2002 Seçimleri 93
4.2.2.7. 2007 Seçimleri 94

4.2.2.8. 2011 Seçimleri 95
4.2.2.9. 2015 Seçimleri 96
4.2.2.10. 2018 Seçimleri 97
4.3. Seçimlerin Değerlendirilmesi 99
SONUÇ 102
KAYNAKÇA 108

KISALTMALAR

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP : Anavatan Partisi

AP : Adalet Partisi

BBP : Büyük Birlik Partisi

BDP : Barış ve Demokrasi Partisi

BTP : Bağımsız Türkiye Partisi

C: Cilt

CGP : Cumhuriyet Güven Partisi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP : Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CMP : Cumhuriyetçi Millet Partisi

Çev. : Çeviri

DEPAR : Değişen Türkiye Partisi

DP : Demokrat Parti

DMP: Demokrat Merkez Parti

DSP : Demokratik Sol Parti

DTP : Demokrat Türkiye Partisi

DYP : Doğru Yol Partisi

EMEP : Emek Partisi

FP : Fazilet Partisi

GP : Genç Parti

HADEP : Halkın Demokratik Partisi

HSYK: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

HEP: Halkın Emek Partisi

HP : Hürriyet Partisi

IDP: Islahatçı Demokrasi Partisi

İP : İşçi Partisi

m.d : Madde

MBK: Milli Birlik Komitesi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MCP : Milliyetçi Çalışma Partisi

MDP : Milliyetçi Demokrasi Partisi

MHP : Milliyetçi Hareket Partisi

MMP : Milliyetçi ve Muhafazakar Parti

MP : Millet Partisi

MSP : Milli Selamet Partisi

ÖDP : Özgürlük ve Dayanışma Partisi

RP : Refah Partisi

ss. : Sayfa Sayısı

S. :Sayı

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

SHP : Sosyal Demokrat Halk Partisi

SP : Sosyalist Parti

TBP : Türkiye Birlik Partisi

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TESAV : Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı

TİP : Türkiye İşçi Partisi

TTP : Türkiye Toplum Partisi

t.y.: Tarih yok

vb: Ve benzeri

VP : Vatan Partisi

YDH : Yeni Demokrasi Hareketi

YP : Yeni Parti

YSK: Yüksek Seçim Kurulu

YTP : Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Günümüzün modern demokratik toplumlarında seçimin yeri ve önemi tartışılmaz bir gerçektir. Seçim, seçmenlerin kendilerine sunulan değişik seçenekler karşısında tercihini belirleme olgusudur. Siyasal anlamda seçim ise halkın kendisini yönetecek temsilcileri oyuyla belirlemesidir. Seçimler, demokrasinin temel araçlarından biri olmasına karşın, sadece seçim, demokratik yönetimin göstergesi sayılmaz. Ülke yönetimine katılma, seçme ve seçilme haklarının tam olarak kullanılabilmesi halkın iradesinin serbest seçimler yoluyla ifade edilebilmesi ile demokrasi mümkün olabilmektedir. Ancak bir siyasal sistemin, demokratik sayılabilmesinin şartlarından birisi de seçimlerin demokratik seçim ilkeleri doğrultusunda, adil ve belirli aralıklarda yapılmasıdır. Meşruiyeti sağlamak adına demokratik ülkelerde seçimler, yasal dayanaklara tâbî olarak gerçekleştirilir.

Seçim, demokratik bir rejimin varlığı için zorunlu ancak tek başına yeterli olmayan bir unsurdur. Seçimin yapılacağı ortamın, demokratik bir rejimin diğer zorunlu unsurlarından olan temel hak ve hürriyetlerle de yakın bir ilişkisi vardır. Buna göre, toplumdaki değişik düşüncelerin açıklanabilmesi ve siyasi eğilimlerin, siyasi partiler aracılığıyla örgütlenerek, serbest bir yarışma ortamında seçime katılabilmesi halinde demokratik seçimlerden söz edilebilir.

İlk insan topluluklarının ortaya çıkması ile birlikte seçimler toplumsal yaşam içinde yer almaya başlamıştır. İlk topluluklar ve antik uygarlıklarda seçim belli bireylerin ya da belli sınıfların oy kullanma hakkına sahip olması ile sınırlandırıldığı için günümüzdeki seçim anlayışından çok farklıdır. Bugünkü anlamda seçimler ise Ortaçağ Avrupa'sında demokrasinin ortaya çıkmasıyla ile şekillenmeye başlamıştır. Mutlak yetkilere sahip hükümdarın yetkisi zamanla kısıtlanarak çeşitli yollardan meclislere devredilmiştir. Halkı yine halkın yönetmesi düşüncesinin ortaya çıkması ve bunun da ancak seçimle yapılabileceğinin anlaşılması 1789 Fransız İhtilali ile mümkün olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde "siyasal istikrar" ve "temsilde adalet" olgusunun öncelikli hale gelmesi "seçim sistemi" kavramını ortaya çıkarmıştır. Günümüzde bu sistemler genellikle "çoğunlukçu sistemler", "nispi

temsil sistemleri" ve "karma sistemler" olarak üçe ayrılmıştır. Her seçim sisteminin amacı ya temsilde adaleti ya da siyasal istikrarı sağlamaktır. Ancak her ikisine birden aynı anda ulaşabilmek oldukça güçtür. Bu nedenle temsilde adaleti sağlamak için siyasal istikrardan, siyasal istikrarı sağlayabilmek için de temsilde adaletten taviz vermek gerekebilir. Bir ülkede siyasal istikrarı etkileyen birçok neden vardır. Siyasal istikrar üzerinde, seçim sistemlerinin de etkisi olduğu kesindir.

Türkiye'de seçimler ilk olarak 1876 Anayasası ile birlikte ve anayasanın gereği halkın seçeceği temsilcilerle oluşacak bir parlamentonun varlığının gerekli hale gelmesiyle ortaya çıkmıştır. İlk anayasanın kabulünden önce meclis geleneği çerçevesinde mevcut olan Divan-ı Hümayun, Meclis-i Meşveret ve Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye'de üyeler halk tarafından seçilmemektedir. Bu bakımdan ilk anayasa başlangıç olarak kabul edilir. 1876 tarihli ilk anayasadan günümüze kadar sayısız seçim kanunu yapılmış ve birçok farklı seçim sistemi uygulanmıştır.

Çalışmanın konusu parlamento seçimlerini kapsamaktadır. Seçim tarihimiz boyunca yapılan parlamento seçimlerinin hangi yasal dayanaklara tâbi olduğu ve gerçekleşen parlamento seçimleri çalışmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Tezimiz esasen Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar yapılmış parlamento seçimlerini hukuki çerçevesiyle birlikte değerlendiren bütüne yönelik bir çalışmanın eksikliğini doldurmak amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; demokrasi, egemenlik, temsil ve seçim kavramı ele alınarak aralarındaki ilişki ifade edilmeye çalışılmıştır. Seçim sistemleri ve özelliklerine de yer verilip teorik bir çerçeve belirlenmiştir. İkinci bölümde; parlamentoya uzanan süreç, divan geleneği, Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen parlamento seçimleri ve bu seçimlerin yasal dayanağı olan anayasa, seçim kanunları ve diğer hukuki belgeler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; TBMM hükümeti döneminde gerçekleşen 1920 ve 1923 seçimleri ve 1924 Anayasası'nın ilanıyla gerçekleşen 1924 Anayasası dönemi parlamento seçimleri ve bu seçimlerin yasal dayanakları ele alınmıştır. Dördüncü bölümde; 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası döneminde günümüze kadar gerçekleşen tüm parlamento seçimleri ve bu seçimlerin yasal dayanakları ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SEÇİMİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE SEÇİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi, sözlük anlamı itibariyle eski Yunan'da yoksullar, çokluk, halk anlamına gelen demos ve yönetmek anlamına gelen kratein sözcüklerinden oluşmaktadır. Buna bağlı olarak da halkın yönetimi, halkın egemenliği anlamında kullanılmıştır. Yine de bu tanım farklı şekillerde yorumlandığı için genel bir geçerlilik sağlayamamıştır. Demokrasiyi anlatmak noktasında en önemli tanım Abraham Lincoln'un; " halkın halk için halk tarafından yönetimi ifadesi olmuştur''. Bu tanım demokrasinin özünü açıklayıcı bir nitelik kazanmıştır. Bu nitelik kapsamında demokrasinin olmazsa olmazı olan üç temel unsuru vurgulanmaktadır. Halk üzerindeki vurgu, eşitliği, halk tarafından yönetim halkın demokratik katılımının önemini ifade ederken, halk için yönetim ise kamusal yarar çerçevesinde yönetimi öğütleyen bir özelliği belirtmektedir.[1] Genel olarak bakıldığında demokrasi, en kısa ve en açık tâbîriyle ''halk iktidarı'' demektir.[2]

Demokrasi somut olarak halk ve bireyler temel alındığında özgürlük anlamında da kullanılır. Özgürlük kendi kendini yönetme ve başkaları tarafından yönetilmeme anlamında olduğu için demokrasi ve özgürlük birbirini tamamlayıp bir bütün oluşturan iki kavramdır. Demokrasinin asıl amacı halkın geniş bir özgürlük alanına sahip olmasıdır.[3]

Yer ve zaman demokrasinin tanımını etkileyebilmektedir. Hatta ülkelerin yönetim şekilleri incelendiğinde farklı demokrasi tanımları ortaya çıkmaktadır. Bir yönüyle demokrasi yaşam şeklini de ifade eder. Modern demokratik sistemlerde demokratik bir yönetimin en önemli göstergesi insana saygı ve verilen değerdir.

---

[1] Andrew Heywood, **Siyasetin Temel Kavramları**, Çev. Hayrettin Özler, Ankara: Adres Yayınları, 2012, s.170-171.
[2] Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi-Anayasa Hukukuna Giriş**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1981, s. 19.
[3] Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 4.b., Ankara: Turhan Kitabevi, 1993, s.17.

Kişilerin, ailelerin, tüm kurumların varlıkları ve uzun yıllar var olmaları demokrasinin varlığının bir kanıtıdır. Demokrasi ile özgür düşünen bireyler var olur. Farklı düşünen bireylerin birbirlerine karşı saygılı olmaları demokrasinin uzun yıllar var olmasına katkı sağlar. [4]

Demokratik yönetim biçimleri asırlardır farklılaşarak değişime uğramıştır. Demokrasi ilk ortaya çıktığında fakir ve eğitimsiz grupların yönetimi anlamında kullanılmış, değersiz görülmüştür. Demokrasinin kontrolsüz bir güç kaynağı olduğunu düşünen çeşitli yazar ve düşünürler tarafından demokratik yönetimin son bulması amaçlanmıştır. Demokrasiye karşı bu negatif tavır 20.yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren demokrasi anlayışı Batı toplumlarında gelişerek seçimli demokrasi haline gelmiş modern bir demokrasi anlayışı ortaya çıkmıştır.[5]

Her ülke, toplumunun yapısına ve genel durumuna göre demokratik kurallar benimser. Ülkeden ülkeye farklılıklar gösteren çeşitli demokrasi anlayışları vardır.[6] Türkiye'de ise demokratik bir yönetim sistemi oluşturmak uzun zaman almıştır. Türk demokrasisi hem yerel hem de küresel demokratik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Dünya genelinde yaşanan modernizm krizi, Türkiye'de de bazı tartışmalara sebep olmaktadır. Türkiye'de liberal demokrasi anlayışının benimsendiği belirtilse de devlet toplum ilişkilerinin yeni bir demokrasi anlayışı ile düzenlenmesi toplumun her kesimi tarafından talep edilmektedir. Farklı fikir ve görüşte olan bireylerle oluşan demokratik toplumda, siyasal hakların ve sivil özgürlüklerin uluslararası düzenlemelerle anayasal çerçevede korunması, modern ve demokratik bir devlet yönetiminin gereğidir.[7]

Modern demokrasi en genel ifadeyle, siyasal iktidarı elinde bulunduracak gücün serbest, adil ve dürüst bir seçimle belirlendiği bir yönetim sistemidir. Seçimler demokratik rejimin varlığını gösterir. Siyasal makamları halkın çoğunluğu belirler.

---

[4] H. Turan Ateş, **Demokrasi Siyasi Partiler ve Seçim**, İstanbul: Beta Basım Yayım, 2007, s.3.
[5] Andrew Heywood, **Siyaset Teorisine Giriş**, Çev. Hızır Murat Köse, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s.272.
[6] Ateş, **a.g.e.,** s.4.
[7] Davut Dursun, **Siyaset Bilimi**, 4.b., İstanbul: Beta Basım Yayım, 2008, s.203-204.

Seçmenler çoğunluğu oluşturduklarında, temsilcilerini belirleme ve belirli konularda karar alma hakkına sahip olurlar.[8]

1.2. Demokrasi ve İktidar İlişkisi

Anayasa hukukunun en temel sorunlarından biri egemenliğin asıl sahibinin kim olduğu ve yönetim hakkına sahip olanların bu hakkı nasıl ve hangi koşullarla elde ettiğidir. Demokratik sisteme göre egemenliğin kaynağı halktır. Yönetilenlere yönetme hakkını veren toplumun kendisidir. Demokratik kuramcılar demokrasiyi, halkın ya da milletin iradesine dayandırmayı bireyin hak ve özgürlüklerinin iktidara karşı korunması bakımından haklı bir güç olarak görürler. Demokratik sistem içinde, halk egemenliği ve ulusal egemenlik olmak üzere iki ayrı kuram ortaya çıkmıştır. Eğer egemenlik ulusa ait ise ulusal egemenlikten, vatandaşlara ait ise halk egemenliğinden bahsedilebilir. Ulusal egemenlikte devlet içinde en yüksek irade olan egemenlik ulusa ait olup bölünemez ve başkasına devredilemez ve yalnızca temsilciler aracılığıyla kullanılabilirken, halk egemenliğinde ise egemenlik halka ait olup bölünebilir fakat temsilciler aracılığıyla kullanılıp devredilemez.[9] Halk egemenliğini savunan Rousseau da ‘‘egemenlik devredilemez, temsil edilemez’’ [10] diyerek bu görüşü desteklemiştir.

1.2.1.İktidarın Belirlenmesi Bakımından Demokrasi

Demokrasinin uygulandığı siyasal rejimlerde, çoğunlukçu ve çoğulcu demokrasi ayrımı, halkın demokratik yöntemlerle kendi kendini yönetme hakkını kullanmak için başvurduğu karar alma aşamasında karşımıza çıkmaktadır. Toplum hayatını etkileyecek kararların alınmasında vatandaşların fikrine göre hareket edilmesi demokrasinin bir gereğidir. Bu durumda yönetim işini üstlenecek kişiler ve asıl temsilciler belirlenir.

1.2.1.1.Çoğunlukçu Demokrasi

Arend Lijphart 1984 yılında yayınladığı Democracies adlı kitabında çoğunlukçu ve oydaşmacı yani çoğulcu olarak ifade ettiği iki demokrasi tipi belirlemiş ve incelemiştir. Yazara göre çoğunlukçu demokrasinin temeli çoğunluğun

[8] Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Esasları,** 7.b., Bursa: Ekin Basım Yayım, 2015, s.262.
[9] Gözübüyük, **a.g.e.,** s.55-56.
[10] J.J. Rousseau, , **Toplum Anlaşması**, Çev. Vedat Günyol , İstanbul: M.E.B., 1986, s.109.

hâkimiyetine dayanır. Çoğunluk yönetimi ve çoğunluğun isteklerini karşılayacak yeterlilikte bir yönetim, azınlığın isteklerini karşılayan bir yönetimden daha çok demokratiktir.[11]

Bir toplumun yönetim hakkı şüphesiz ki toplumun çoğunluğuna aittir. Elbette bu uygulama demokratik sistemin bir gereğidir. Demokrasi var oldukça çoğunluğun yönetim hakkı da var olacaktır. Asıl önemli olan çoğunluğun yönetim hakkının hangi oranda değişmez olduğudur. Çoğunlukçu demokrasi anlayışı çoğunluğun yönetim hakkını her koşulda mutlak olarak kabul eder. Aynı zamanda bu hak hiçbir koşul ve gerekçeyle sınırlandırılamaz. Bu anlayış çoğunluk ve azınlık hakları arasındaki denge olmaması gerektiğini de savunur. Çoğunluk azınlık karşısında sınırsız yönetme hakkına sahip olmalıdır.[12] Kısaca, çoğunlukçu demokrasi, rakam ve parmak üstünlüğüne dayanır. Mutlak demokrasi de denilen bu rejimde, farklı görüşlere yönetimde söz hakkı tanınmaz. Çoğunluğun aldığı kararlar esas kabul edilir. Bu kararlar sınırsızdır, mutlaktır ve tartışılmaz.

1.2.1.2. Çoğulcu Demokrasi

Çoğulcu demokrasi anlayışında yönetme hakkı çoğunluğu elde eden güce bırakılır. Çoğunluğun sahip olduğu yönetim hakkı mutlak ve değişmez değildir. Çoğunluğun yönetme hakkını azınlığın temel hakları sınırlandırır. Tüm halkın iyiliği için alınan kararlar, özgürce yapılan tartışma ve pazarlıklar neticesinde ortaya çıkar. Bu sebeple çoğunluğun sahip olduğu gücü sınırlandırıcı tedbirlere ve kurumlara ihtiyaç vardır. Modern demokrasilerde bu amaç için anayasa teorileri geliştirilmiş birtakım temel hak ve özgürlüklere anayasalarda yer verilmiştir. Bunun dışında partiler, baskı grupları, sendikalar, sivil toplum kuruluşları, basın gibi birçok siyasal sosyal kurum da azınlık karşısında çoğunluğun yönetme hakkını sınırlandırır. [13]

Çoğulcu demokrasinin dayandığı ilkeler tarihi gelişim sürecinde oluşmuştur. Bunları eksiksiz sayma ve belirtme olanağı yoktur. Belirtilecek olanlar genel ilkelerdir. Bunlardan birinin eksikliği halinde demokrasinin varlığından şüphe

[11]Ergun Özbudun, **Anayasacılık ve Demokrasi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.76.
[12] Gözler**, a.g.e.,** s.263.
[13] Gözler, **a.g.e.,** s.264-265.

edilir.[14] Temsil, seçim, çoğunluğun yönetme hakkı, muhalefet etme özgürlüğü, temel hak ve özgürlüklerin korunması, yasa önünde eşitlik bu ilkelerden bazılarıdır. [15]

1.2.2. İktidarın Kullanılması Bakımında Demokrasi

Egemenliğin demokratik olarak kullanılmasına imkan veren demokrasi türleri doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasi olarak belirlenmiştir.

1.2.2.1.Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi ya da saf demokrasi diye tâbîr edilen demokrasi sistemi, kanunların yapılmasını ve kamu gücüne ilişkin kararların doğrudan doğruya halk tarafından alınmasını ifade eder. Aslında yalnızca kanunların yapılması değil yürütme ve yargılama görevi de halka aittir. Ancak nüfusu ne kadar az olursa olsun maddi olanakların yetersizliğinden dolayı halk, yalnızca bu görevleri yerine getirecek makamları seçmekle yetinmektedir.[16] Büyük nüfusa ulaşmış devletlerin doğrudan egemenliğini kendi eliyle kullanmaları ise olanaksızdır. Örneğin; nüfusu çok az olan İsviçre Kantonlarında bu yöntem, eski bir geleneği sürdürmek için kullanılmaktadır. Bu kantondaki halk, yılın belli aylarında açık havada toplanarak halk meclisi oluşturup temsilcilerini seçmekte, yasaları yönetmekte ve yönetimle ilgili önemli kararlar almaktadır. Aslında demokratik nitelikli gözükse de kısa süren toplantılar, el kaldırma yöntemiyle alınan kararlar, seçilmiş organlara verilen geniş yetkiler demokrasiyi zedelemektedir.[17] Modern siyasal yönetimlerde, siyasi olanın özel ve bireysel olana öncelik vermesi kamusal alanın çok genişlemiş olması demektir. Oysa böylesine büyük ve geniş bir alanda halkın kendi demokrasisini kendi eliyle sağlaması bütün hayatını siyasete adaması demektir. Bu ise mümkün değildir. Dolayısıyla doğrudan demokrasinin doğuracağı sakıncalar temsili rejimi gerektirmektedir.[18]

---

[14] Gözübüyük**, a.g.e**., s.18-19.
[15] A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku,** ‘‘Anayasa Hukuku Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’’, 14.b.,Ankara: Turhan Kitabevi, s.68.
[16] Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları, 2008, s.298.
[17] Gözübüyük ,**a.g.e.,** s. 58.
[18] Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku,** Ankara: Orion Kitabevi, 2011, s.110.

1.2.2.2.Temsili Demokrasi

Temsili demokraside egemenliğin kullanılması, seçimle iş başına gelmiş halk adına hareket edip kararlar alan temsilcilere tanınmıştır. Temsili demokrasi, temsil edilecek tüm vatandaşların temsilci seçimine katılmasını yani seçimin genel olmasını gerektirir. Temsili bir rejim muhakkak demokratiktir demek yanlış olur. Özellikle genel seçime dayanmayan temsili rejimlerin, demokratik olması söz konusu değildir. Temsili demokrasinin bir türüne göre seçmenler yalnız yasama meclisi üyelerini seçerler. Yasama meclisi de doğrudan veya dolaylı olarak yürütmeyi belirler ve denetler. Bu sebeple yasama meclisi halkın tek temsilcisinin kendisi olduğunu kabul eder. Bu durum yasamanın yürütmeye karşı bir üstünlüğü olmasına sebep olur. Temsili demokrasinin diğer bir türüne göre ise, seçmenler genel seçim yöntemi ile yalnız yasama meclisi üyelerini seçmez devlet başkanını da seçerler. Bu yöntem günümüzde ABD ve Fransa'da uygulanmaktadır. Böylece yasamanın geleneksel üstünlüğü bu seçim yöntemi ile dengelenmiş olur.[19] Türkiye de 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği sonrası yapılan 24 Haziran 2018 tarihli Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimleri sonucunda başkanlık sistemine geçmiştir.[20]

Temsil yetkisinin sürekli kullanılıyor olmasına aracılık eden siyasi partiler demokrasinin varlığı için vazgeçilmezdir. Demokratik rejimler, iktidarın meşru bir şekilde yani özgür ve adil seçimler yoluyla el değiştirebildiği tek rejimdir. Dolayısıyla siyasi partiler olmaz ise bütün vatandaşların kendilerini özgürce ifade edebilecekleri ve iktidara etki edebileceği bir mekanizma da olmaz. Seçmen ile temsilci arasındaki bağ seçimden seçime kurulmakta ise de çeşitli usullerle vatandaşın yönetime katılımı sağlanır. Temsili demokrasi milli egemenlik teorisine dayanmaktadır. Çoğunluğun kararı ile seçilen temsilci, tüm milletin temsilcisidir.[21]

Demokratik yönetimlerde egemenlik hakkını kullanacak temsilcilerin seçilmesi, temsilcilerin halkın kararlarını yansıtması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Seçimlerin halkın iradesini saf bir şekilde yansıtmaması durumunda, tüm

[19]Gözübüyük, **a.g.e**., s.58.
[20] Menaf Turan, Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, **Social Sciences Research Journal,** 2018, C. 7, S.3, s.43.
[21] Murat Aktaş, Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 2015, C.3, S.1, s.94.

gerekleri yerine getirilmiş tüm kurallarına uyulmuş olsa dahi demokratik bir düzenin varlığından söz etmek mümkün olmaz. Çünkü halk egemenliği, halkın hür kararıyla seçtiği temsilcileri aracılığıyla kullanılmamış olur.[22]

Temsilcilerin yalnız çoğunluğu oluşturan seçmenleri değil bütün bir ulusu temsil etmesi, 1982 Anayasası'nda[23] belirtilen hüküm gereği ulusun temsil ilkesini esas almaktadır.[24]Temsilciler bu yetki ile milleti temsil etmekte olup, millet adına çıkabilecek sorunlara çözüm bularak, genel iradeyi yansıtır. [25] Ulusun değil yalnızca kendini seçen seçmenin vekili olma anlayışına sahip olan bir başka temsil türü de emredici vekâlettir. Sürekli olarak seçmenlerin kontrolü altında olan vekiller, seçmenlerin memnun olmaması durumunda görevden alınabilirler. Vekiller sadece kanunları onaylayıp, halkın takdirine sunma görevine sahiptir.[26]

Fransız İhtilali'nin gerçekleşmesi ile temsil anlayışında yeni bir süreç başlamış, zamanla birçok anayasada temsilcilerin karar verirken özgür oldukları ve aldıkları bu kararlar ile tüm halkı temsil ettikleri ifade edilmiştir. Fakat bu anayasal hükümler ile vekil seçmene karşı tamamen bağımsız hale gelmiştir. [27] Seçmen sadece seçme görevini gerçekleştirerek pasif bir rol oynamaktadır. Bu sebep temsili demokrasiye ''saf temsili rejim'' de denir. Günümüzde siyasal katılımın sağlanması için uygulanacak tek ve zorunlu yöntem; serbest özgür, adil, temsil esasına dayanan seçimdir.[28]

1.2.2.3.Yarı Doğrudan Demokrasi

Egemenliğin kullanılmasının halk ile temsilcileri arasında paylaştırıldığı demokrasi türüdür. Yarı doğrudan demokrasi, egemenliğin kullanımının esasen halkın seçtiği temsilcilere bırakılması nedeniyle temsili demokrasiye, referandum gibi araçlarla seçmenlerin egemenliğin kullanılması doğrudan katılmaları bakımından ise doğrudan demokrasiye benzemektedir. Bu sebeple yarı doğrudan

---

[22]Ramazan Cengiz Derdiman**, Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni,** İstanbul: Alfa Aktüel Yayınevi, 2006, s.146.

[23] 1982 anayasası 80.madde: *''Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil bütün milleti temsil ederler.''*

[24] Ramazan Yıldırım, **Devlet Yapısı ve Nitelikleri,** Diyarbakır: Akader Yayınları, 2003, s.85.

[25] Teziç, **a.g.e,** s.280-281.

[26] Fahir Armaoğlu, **Seçim Sistemleri**, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1953, s.13.

[27] Aslan Delice, **Anglo-Sakson Örnekler Işığında Siyasal Parti ve Seçim Yasaları**, 2.b., İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2016, s.36-37.

[28] Yıldırım, **a.g.e..,** s.85-86.

demokrasinin temsili ve doğrudan demokrasinin birleşimi olduğunu söylemek mümkündür.[29] Yarı doğrudan demokraside, egemenliğin kullanılması halk ile halkın seçtiği temsilciler arasında paylaştırılır. Egemenliğin kullanımı esasen halkın seçtiği temsilcilere aittir. Ancak bazı durumlarda, çeşitli yöntemlerle seçmenler de egemenliği kullanma hakkına doğrudan doğruya sahip olurlar. Bu bakımdan yarı doğrudan demokrasi özüne bakıldığında bir temsilî demokrasidir. O halde yarı doğrudan demokrasi, halkın egemenliği kullanma hakkına zaman zaman temsilcisiz katılabildiği bir temsilî demokrasidir de diyebiliriz. Bu nedenle, "yarı doğrudan demokrasi" terimini kullanmak yerine "yarı temsilî demokrasi" terimini kullanmak daha doğrudur olacaktır.[30]

Kısaca yarı doğrudan demokrasi, seçmenin kendi temsilcisini seçtikten sonra hiç dikkate alınmadığı temsili demokrasi ile seçmenin tamamen kararları kendisinin alıp, idareyi yönettiği doğrudan demokrasi uygulamasının bir karışımıdır. Yarı doğrudan demokrasinin tarihi geçmişine bakıldığında, öncelikle belli ülkelerde uygulanıp zamanla başka ülkelere de yayılarak geniş bir uygulama alanına sahip olduğu görülür. Yarı doğrudan demokraside, seçmenler çeşitli araçlarla doğrudan doğruya tercihte bulunarak karar alma gücünü elinde bulundururlar. Bunlardan en çok kullanılanı halk oylaması, halk vetosu, halk girişimidir.[31]

Halk oylaması, yasama işlemleri ile ilgili mevzularda halkın oyuna başvurma yöntemidir. Bu oylama anayasa konusunda olduğu gibi yasa konusunda da olabilir. Halkın görüşünü öğrenmeye yarayan siyasal ve olağanüstü durumlarda uygulanan bir yöntem olmasının yanı sıra yapılan işe yasallık kazandırmayı amaçlar. Referandum da denilen halk oylaması, yarı doğrudan demokraside geniş bir kullanım alanına sahiptir.[32]

Yarı doğrudan demokrasi ile yönetilen bir hükümet sisteminde referandum, hukuki zorunluluğu, konusu ve usulleri açısından çeşitli şekillerde uygulanır. Hukuki bağlayıcılığı açısından istişari ve tasdik referandumu olarak ikiye ayrılır. İstişari

[29] Hasan Tunç, Demokrasi Türleri Ve Müzakereci Demokrasi Kavramı**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2008, C. XII, S. 1-2, s.1117.
[30] Gözler**, a.g.e.,** 289.
[31] Ferman Demirkol**, Anayasa Hukuku Genel Esaslar ı Türk Anayasa Hukuku**, 6.b., İstanbul: Filiz Kitapevi, 2013, s.89.
[32] Gözübüyük ,**a.g.e.,** s.59.

referandum danışma niteliğindedir. Tasdik referandumu ise, halkın yasama meclisince oluşturulan bir kanunu, oylamasıdır. Konusu açısından referandum, kurucu referandum, yasama referandumu, milletlerarası referandum olarak üçe ayrılır. Kurucu referandum bir anayasa metninin, yasama referandumu bir kanun metninin kabulü ve değişimi için başvurulan bir referandumdur. Milletlerarası referandum ise, diplomatik bir sözleşme veya anlaşmanın halk tarafından oylanmasıdır.[33] Usul açısından referandum, mecburi ve ihtiyarı olmak üzere iki şekilde uygulanır. Mecburi referandum, gerekli görülen durumlarda anayasa gereği yapılması zorunlu olan referandumdur. İhtiyari referandum ise gerekli görülen durumlarda devlet başkanının ya da seçmenlerin isteğine bağlı olarak gerçekleşen referandumdur.[34]

Halkın kendi iradesiyle harekete geçerek, parlamento tarafından kabul edilmiş bir yasayı özgürce değerlendirip hayır diyebilmesine halk vetosu denir. Halkın bu demokratik hakkını kullanabilmesi için belli süre içinde yeterli sayıda imza toplaması gerekir. Gerekli şartlar sağlandığında halk vetosu kararı ile yasanın, tümünün veya bir bölümünün iptali sağlanır.[35] İptali halinde yasa hiç kabul edilmemiş hükmünde olur. Referandum sonucunda onaylanır ise yasa yürürlüğe girmeye hak kazanır. Halk vetosu birçok ülkede çeşitli şekillerde uygulanmaktadır. Örneğin, İsviçre'de kanun kabul edildikten sonra elli bin seçmen ya da 8 kanton tarafından referandum talebinde bulunulmamışsa kanun 90 günün sonunda yürürlüğe girmeye hak kazanır. ABD'de ise bazı eyaletlerde kanun, meclislerin onayını aldıktan sonra seçmenlerin %5 veya %10'nun 90 gün içerisinde halkoyuna gitmeyi istemeleri halinde halk vetosu gerçekleştirilir.[36]

Halk Teşebbüsü ya da girişimi demokratik yönetim sistemini yürütme yollarından biri olup halkın, yasada değişiklik yapılması ya da yasa çıkarılması yönünde teşebbüste bulunmasıdır.[37] Yasa önerisini konuşup karara bağlama hakkı yasama organına aittir. Halkın bu demokratik girişimi, belli bir tasarıyı önerme

---

[33] Teziç, **a.g.e.,** s.292-293.
[34]Kemal Gözler, "Halkoylamasının Değeri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1988, C.XL, S.1-4, s.98.
[35] Gözübüyük**, a.g.e.,** s:59.
[36] Demirkol, **a.g.e**., s.90.
[37] Teziç ,**a.g.e.,** s.295.

şeklinde olabileceği gibi bazı maddelerini bildirme şeklinde de olabilir.[38] Eğer seçmen, tasarıyı maddeler halinde dilekçe aracılığıyla sunuyorsa tasarılı tekliftir. Yalnızca belli bir konunun yasama meclisi tarafından kanunla düzenlemesi ve hazırlanacak tasarının halkoyuna sunulması için bir talepte bulunuluyorsa bu da tasarısız tekliftir. Görüldüğü gibi halkın kanun teklifinde bulunması çeşitli şekillerde sağlanabilir.[39]

1.3. Seçim ile İlgili Temel Kavramlar

Demokratik yönetim sisteminin uygulandığı siyasal rejimlerde, yönetenler iktidar ve muhalefet yetkisini halkın oylarıyla alır. Bu nedenle seçimler ve seçim sistemleri bir demokrasinin olmazsa olmazlarıdır. Seçimler temsil yetkisine meşruluk kazandırması sebebiyle devlet ve toplum ilişkilerini düzenleyen en etkin araçtır.[40]

1689 devrimiyle İngiltere'de ortaya çıkan temsili vekâlet egemenlik hakkının temsilciler aracılığıyla kullanılması esasına dayanır.[41] Egemenlik hakkı, ister halk tarafından isterse halkın belirlediği temsilciler tarafından kullanılsın, her koşulda kişinin iradesini belirtmesi gerekir. Şüphesiz ki demokrasinin temel ilkelerinden biri de devlet iradesinin oluşmasına ve kullanılmasına halkın geniş ölçüde katılım sağlamasıdır. Bu da ancak seçimlerin, genel, eşit, serbest ve gizli oy esasına göre şüphe ve kuşkudan uzak bir şekilde yapılmasına bağlıdır. Seçimler, ister nispi temsil, ister çoğunluk sistemine göre yapılsın, isterse hak ve görev sayılsın demokratik ülkeler için siyasal yaşamın vazgeçilmez bir unsurudur.[42]

Demokratik toplumlarda, iktidar gücünü elinde bulunduracak yönetici kadroların halk tarafından belirlenmesi, halkın bu kadroları belirlerken demokratik yönetim ve usullere bağlı kalması için gerekli şartların sağlanması vatandaşlara tanınmış temel bir hak olarak kabul edilir.[43] Çok sayıda siyasal partinin katıldığı, muhalefete iktidar olma şansı verildiği, düzenli aralıklarla tekrarlanan serbest ve adil

---

[38] Gözübüyük , **a.g.e**, s:59.
[39] Teziç, **a.g.e.,** s.295.
[40] Necmi Yüzbaşıoğlu, Türkiye' de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Buna İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararların Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** 1996, C.IV, S.1-2, s.105.
[41] Osman Nacak, **Türk Yönetim Anlayışında Bir Değişim: Siyasal Temsilin Doğuşu ve Gelişim**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015 C.17, S.1, 2015, s.152-153.
[42] Gözübüyük, a**.g.e**, s:71.
[43] Dursun, **a.g.e.,** s:337.

seçimlerin uygulandığı bir sistemle siyasi otorite belirleniyorsa, aynı zamanda bireylerin temel kamu hakları tanınarak güvence altına da alınmışsa o zaman demokrasinin varlığından bahsedilebilir.[44]

1.3.1. Oy Hakkı

Seçimlerin demokratik olmasının en önemli iki şartı, seçmenlerin tercihlerinde baskı altında kalmadan özgür olmaları ve oy vermenin vatandaşlar için bir hak olarak kabul edilmesidir. Bunun için siyasal katılımın gönüllülük esasına dayanması, kanuni bir ödev durumunda olmaması ve çeşitli siyasal oluşumların aracı haline gelmemesi gerekir.[45] Oy vermenin bir hak mı yoksa görev mi sayıldığı benimsenen egemenlik anlayışına bağlıdır. Milli egemenlik anlayışında oy kullanmak bir görevdir. Zira egemenliğin asıl sahibi millettir. Bu sebeple vatandaşlara oy kullanma hakkı dolayısıyla milletin temsilcilerini seçme hakkı verilir. Vatandaş, halka ait olan egemenliğin bir parçası olması sebebiyle seçimlere katılma ve özgürce oy kullanma hakkına sahiptir.[46] Oy hakkının demokratik olarak kullanılabilmesi için vatandaşlara, gerekli hukuki ve fiziki olanaklar sağlanmalıdır. Bu hakkın kullanımını engelleyecek olumsuz tüm şartlar ortadan kaldırılmalıdır.[47] Vatandaş, oyu ile hem bir partiyi, hem de kendisini temsil edecek kişileri seçebilmelidir. İyi bir seçim sistemi, bu iki unsurun birlikte demokratik olarak değerlendirilmesine imkân vermelidir.[48] Demokratik yönetimlerde, hangi siyasal görüşün ve hangi temsilcilerin ülke için daha faydalı olacağına karar verecek tek mercii, görüşünü demokratik seçimlerle belirtecek olan seçmendir.[49] Çoğulcu rejimlerde farklı siyasi görüşleri savunan siyasi partiler iktidara sahip olma mücadelesinde olurlar. Bu iktidar mücadelesinde seçmene geleceğe yönelik vaatlerini, projelerini ve takip edecekleri siyasi çizgiyi ifade ederler. Halk hür

---

[44] Emine Yavaşgel**, Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye' deki Durum**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2014, s. 35.
[45] Erdoğan, **a.g.e.,** s.204.
[46] Teziç**, a.g.e.,** s:246.
[47] Ümit Güveyi, **Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi,** İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013, s.50.
[48] Hikmet Sami, Türk, **Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Ankara: Tesav Yayınları, 1997, s.97.
[49] Yavuz Sabuncu, **Anayasaya Giriş**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2003, s. 96.

seçimleri sonucu iktidarı belirler ve bu iktidarın uygulayacağı politikalarla şahsi tercihlerini devlet yönetiminde kullanma olanağına sahip olur. [50]

1.3.2. Demokratik Seçimlerin Genel İlkeleri

1.3.2.1.Genel Oy İlkesi

Genel oy ilkesine geçilmeden önce uzun yıllar sınırlı oy ilkesi uygulanmıştır. Seçmenlerde, erkek olma, belirli bir seviyede tahsilli olma, servet sahibi olma gibi nitelikler aranmıştır. Bu sistem yerini zamanla genel oy sistemine bırakmış seçme hakkı çeşitli ayrıcalıklar sağlanmadan tüm vatandaşlara tanınmıştır. Her vatandaşın oy kullanma hakkına sahip olduğu sisteme ‘‘genel oy’’ sistemi denir.

Günümüzde oy vermenin bir hak olup olmadığına bakılmadan genel oy sistemi tüm demokratik ülkelerde uygulanmakta ve demokrasinin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir.[51] Bununla birlikte genel oy ilkesi benimsense dahi seçmen olabilmek için bazı koşullar aranmaktadır. Demokratik ülkelerde oy hakkı tüm vatandaşlara değil bu hakkı kullanabilecek niteliklere sahip olanlara tanınır.[52] Genel oy ilkesi ile geniş halk topluluklarının seçime katılıp oy kullanması hedeflenir. Buna karşılık uygulamada, seçmen yaşının yukarı çıkarılmasıyla genel oy ilkesine kısıtlama getirilebilmektedir.[53] Oy hakkının, vatandaşlık, yaş, seçim listesine kayıtlı olmak, liyakatsiz ve ehliyetsiz olmamak gibi koşullara bağlanması genel oy ilkesine aykırı olarak görülmemektedir. Genel oy ilkesine ters düşmeyen uygulanabilir şartlar olduğu kabul edilir.[54] Türkiye’de seçimlerin genel oy[55] esasına göre yapılması gerektiği Anayasa’da belirtilmektedir.[56]

Türkiye’de Cumhuriyet dönemi ile birlikte kadınlar siyasal haklarını kazanmaya başlamıştır. Kadınlara 1930’da Belediye seçimlerinde, 1932’de

---

[50] Oya Araslı, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’ de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987) ,** Ankara: Sevinç Matbaası, 1989, s10.
[51] Gözübüyük **, a.g.e.,** s.71-72.
[52] Teziç , **a.g.e.,** s.305.
[53] Gözübüyük , **a.g.e.,** s.72.
[54] Gözler , **a.g.e.,** s.305.
[55] 1982 Anayasası 67/2. madde: *‘‘Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler.’’*
[56] Teziç, **a.g.e.,** 305.

Muhtarlık seçimlerinde ve 1934'te Genel seçimlerde oy hakkı tanınmıştır.[57] Dünya'da ise kadınlara oy hakkı ilk kez 1893 yılında ABD'nin Colorado eyaletinde tanınmıştır.[58] Daha sonra Eylül 1893'de Yeni Zelanda'da, 1942'de Fransa'da, 1946'da İtalya'da, 1948'de Belçika'da, 1971'de İsviçre'de kadınlara oy hakkı tanınmıştır.[59]

1.3.2.2.Eşit Oy İlkesi

Anayasanın 67/2. maddesinde belirtildiği gibi tüm vatandaşların eşit derecede tek bir oya sahip olmasına ''eşit oy'' hakkı denir. Eşit oy ilkesine göre her seçmen bir oy hakkına sahiptir ve bu oylar birbirine eşittir.[60] Her seçmen sandığı bir oy pusulası atma hakkına sahiptir. Bu oy sandığa atılmış diğer tüm oylarla aynı değerdedir.[61] Bu durum demokrasinin eşitlik ilkesiyle yakından ilgilidir. Demokratik yönetimlerde eşitlik ilkesi gereği, tüm bireyler eşit olarak görmektedir. Tek kişi tek oy cümlesi ile eşit oy ilkesi gereği, bireylerin sadece bir oy kullanma hakkı olduğu ifade edilir.[62] Çeşitli niteliklere sahip olan bazı vatandaşların oyunun diğer vatandaşların oylarına göre daha değerli görülmesi, elbette eşitlik ilkesinin varlığına ve demokrasiye aykırıdır.[63]

Buna karşılık ağırlıklı oy hakkını savunanlara göre, bireylerin oy haklarını kullanabilmeleri için çeşitli niteliklere sahip olmaları gerekir. Bu bireylerin akıl ve bilgi konusunda donanımlı oldukları kabul edilerek, toplumun geneli adına daha doğru, yararlı kararlar vereceğine inanılır. Ancak bireylerin niteliklerinin belirleneceği objektif bir değerlendirme yapılamadığı için ağırlıklı oy ilkesinin yerini zaman içinde eşit oy ilkesi almıştır.[64]

---

[57] Cemile Burcu Kartal, Türkiye'de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği'nin Faaliyetleri, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:3, s.166
[58] Serdar Örnek, ABD'de Kadın Haklarının Gelişimi, **KOSBED,** 2015, S.29, s.109.
[59] Yavuz, Atar, **Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarında Değişiklik Önerileri Sempozyumu,** Ankara: Tesav Yayınları, 2005, s.65.
[60] Gözübüyük , **a.g.e.,** s.72.
[61] Gözler **, a.g.e.,** s.305.
[62] Dursun , **a.g.e.,** s.345.
[63] Erdoğan**, a.g.e.,** s.243.
[64] Güveyi, **a.g.e.,** s.44.

1.3.2.3.Bireysellik İlkesi

Bireysellik ilkesi, oy kullanmak için sandık başına gelen seçmenin oyunu kendisinin kullanması demektir. Seçmenler sahip oldukları oy haklarını vekâlet ya da temsil yolluyla kullanamazlar. Oy verme ve seçme hakkı önemli bir siyasal hak olup kişisel bir niteliğe sahiptir.[65]

Bireysellik ilkesi, 1982 Anayasası'nda düzenlenmemiş olmasına rağmen 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da açık bir şekilde ifade edilmiştir. Kanun'da, "Seçmen oyunu kendisi kullanır"(m.2/2); "Seçmen oy pusulasını... kendi eliyle katlayıp….. zarfa koyup kapatmak zorundadır"(m.75/2); "….. seçmen.... birleşik oy pusulasını sandığa bizzat atar"(m.93/1) hükümleriyle bireysellik ilkesinin benimsendiği açıkça belirtilmiştir.

1.3.2.4.İsteğe Bağlı Oy İlkesi

Oy kullanmanın bireyin isteğine bırakılmasına, isteğe bağlı oy ilkesi denir. Birini oy kullanıp kullanmama seçime katılıp katılmama kararı tamamen kendi öz iradesine bırakılmıştır. Bunun tam tersi zorunlu oy ilkesidir. Yasal bir mazereti olmadan oy kullanmayanlar hakkında çeşitli cezalar öngörülmüştür.[66] Eğer oy vermek bir görev niteliğinde ise zorunlu hale getirilip yaptırım uygulanabilir. Ama oy vermek bir hak niteliğinde ise zorunluluk sayılıp seçmen yaptırıma tâbî tutulamaz. Ülkelerin büyük çoğunluğu isteğe bağlı oy ilkesini kabul etmiştir. Bu ilkenin kabul edildiği ülkelerde seçmenlerin seçimlere katılım oranı düşük olmaktadır. Bununla mücadele etmek için zorunlu oy ilkesi kabul ederek katılım oranını yükseltip, milli iradenin daha sağlıklı bir şekilde ortaya konulması amaçlanmaktadır. [67] Ülkemizde 1982 Anayasasının 175. maddesini değiştiren 17 Mayıs 1987 tarih ve 3361 sayılı Kanun ile *"halk oylamasına, milletvekili genel ve ara seçimlerine, mahalli genel seçimlere iştiraki temin için, kanunla para cezası dahil her türlü tedbir alınır''* (m.175) hükmü getirilmiştir.

---

[65]Tunçer Karamustafaoğlu, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri,** Ankara: Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s.140-141.
[66] Gözübüyük**, a.g.e, ,** s.72.
[67] Gözler**, a.g.e**., s.311-312.

1.3.2.5.Serbest Oy İlkesi

Seçmenin her türlü siyasi ekonomik toplumsal baskıdan uzak kendi öz iradesiyle oyunu kullanabilmesine serbestlik ilkesi denir. Bu ilke seçmenin kullanacağı oyun, yasal olmayan dış faktörler tarafından etkilenmemesi halinde mümkün olabilir.[68] Bu ilkenin amacı, seçmenin bağımsızlığını sağlamaktır. Bu bağımsızlığı sağlamak için çeşitli tedbirler alınır. Seçim günü propaganda yapılması, silah taşınması, seçmenler üzerinde baskı uygulanması, sandık alanına oy verecek vatandaşın dışında başka bir kimsenin alınması yasaklanır. Aynı zamanda seçmelerin etkilenmemesi için seçimlerden belli bir süre önce kamuoyu tahminlerinin sonuçlarını açıklamak da yasaklanır. Bu tedbirlerin yanında gizli oy ilkesinin uygulanabilir olması için seçimlerin serbestliği en önemli koşuldur.[69]

Serbest oy ilkesi ile seçmen iradesi korunmakta, oy hakkının sağlıklı ve geçerli bir nitelikte olması sağlanmaktadır. Bu sebeple, ülkeden ülkeye farklılıklar gösteren çeşitli hukuki tedbirler alınmaktadır. Bununla birlikte, gizli oy ilkesinin varlığı serbest oy ilkesi bakımından çok büyük önem taşımaktadır.[70]

1.3.2.6.Gizli Oy Açık Sayım İlkesi

Gizlilik ilkesinin amacı da her bir seçmenin, baskıdan ve her türlü korkudan uzak özgür bir şekilde oyunu kullanabilmesini sağlamaktır. Gizlilik hakkı seçmen açısından güvenli bir ortam oluşturmakta, özgürce tercihini ortaya koymasını sağlamaktadır. Seçimlerin demokratik esaslara göre yapılması ve tercihlerin doğru olabilmesi için gizlilik vazgeçilmezdir. Bu durum, gizli oy açık tasnif şeklinde tanımlanmıştır.[71]

Oy kullanma sırasında gizlilik prensibinin benimsenirken, oyların sayımı esnasında açıklık prensibi benimsenir. İlk bakışta birbirlerine tezat gibi görünseler de gizli oy ilkesi, açık sayım döküm ilkesiyle aynı amaca hizmet etmektedir. Şöyle ki; gizli oy kullanan bireyin tercihinin açık sayım ve döküm esnasında korunması bu ilkenin varlığını gerektirir.[72] Eğer herhangi bir şekilde oylar gizli kullanılmıyor,

---

[68] Gözübüyük **, a.g.e.,** s.72.
[69] Gözler , **a.g.e**., s:312.
[70] Güveyi , a.g.e., s.45.
[71] Dursun , **a.g.e.,**s.345.
[72] Güveyi**, a.g.e.,** , s.47.

sayımları açık yapılmıyorsa seçimlerin demokratik olduğundan bahsedilemez. Seçmenlerin herkesin gözü önünde oy kullanmaları durumunda doğru tercihlerde bulunamayıp baskı altında olacakları açıktır. Öte yandan sayımın açık yapılmaması da çeşitli şüpheleri, şaibeleri, yönlendirmeleri ve sonuçlara müdahaleyi akla getirmektedir. Bu sebeple, gizli oy açık sayım demokratik seçimlerin temel ilkelerinden biri olarak benimsenmiştir.[73]

Daha öncede belirtildiği üzere gizli oy ilkesi, serbest oy ilkesi bakımından zorunlu bir şart niteliğindedir. Aksi halde kullandığı oyun içeriği gizlenmemiş olan birey tedirginlik yaşayacağından ve baskı altında kalacağından asıl iradesine aykırı bir yönde oy kullanmak zorunda kalabilmektedir. Bu nedenle serbest oy ilkesi gibi gizli oy ilkesi de vazgeçilmez bir demokratik ilke olarak kabul edilmektedir.[74]

Gizli oy ilkesi 1982 Anayasasının 67/2. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Alınacak tedbirler 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun belirtilmiştir. Kanunun 75.maddesinde; ‘‘*Sandık kurulları, oy serbestliğini ve gizliliğini sağlayacak şekilde, yeteri kadar kapalı oy verme yeri hazırlar. Seçmen, oy pusulasını kapalı oy verme yerinde, kendi eliyle zarfa koyup kapatmak zorundadır’’* hükmü ile tedbirler ifade edilirken 298 sayılı kanunun 76.maddesinde de; ‘‘*Kapalı oy verme yeri; içerisi dışardan gözetlenemeyecek ve oy pusulasını seçmenin inceleyip zarflayabileceği şekil ve nitelikte olur. Aday listeleri ve bu kanunun oy verme serbestliğine ve gizliliğine dair hükümlerinin levha halinde basılmış metni, kapalı oy verme yerinde asılı durur’’* hükmü ile kapılı oy yerinin özellikleri belirtilmiştir.

1.3.2.7. Yargı Yönetimi ve Denetimi İlkesi

Seçimlerin dürüst ve adil olabilmesi için tarafsız bağımsız yargı organlarının yönetimi ve denetimi altında olması gerekir. Hem 1961 Anayasasında hem de 1982 Anayasasında seçimlerin dürüstlüğünü sağlamak için Yargı Yönetimi ve Denetimi ilkesi kabul edilmiştir. Tarafsız yargı yönetimi ve denetimi ile yapılmayan tüm

[73] Dursun , **a.g.e.,** s:346.
[74] Güveyi**, a.g.e.,** s.46.

seçimler şüpheli sayılmaktadır.[75] Dolayısıyla seçimlerin yargı organının yönetim ve denetimi altında yapılması, seçim sonuçlarının güvenilir olacağının garantisidir.[76]

1982 anayasanın 67/2.maddesinde; ‘*’Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır’’* ifadesi ile yargı yönetimi ve denetimi ilkesine yer verilmiştir.

1982 anayasasının 79.maddesinde ; ‘‘*Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını ve Cumhurbaşkanlığı seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulunundur. Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz’’* denilerek YSK’nın seçimlerin yönetiminden ve denetiminden sorumlu en yüksek yargı mercii olarak üstleneceği görev ve yetkilerden bahsedilmektedir.[77]

1.3.3. Oy Verme Yöntemleri

1.3.3.1.Tek Dereceli – Çok Dereceli Yöntem

Seçmenlerin araya başka seçmenler girmeden, doğrudan doğruya kendilerini temsil edecek kişileri seçmelerine tek dereceli seçim yöntemi denir. Seçmen ile seçilen arasına hiçbir koşulda bir aracı giremez. İki dereceli seçim yönteminde ise, seçmen doğrudan doğruya temsilciyi seçemez, temsilciyi seçecek olan ikinci veya üçüncü temsilciyi seçer. İki veya üç dereceli seçim, tek dereceli seçim sistemine göre demokratik bir yöntem olarak kabul edilmez.[78] Buna rağmen, iki dereceli seçim yani dolaylı oy ilkesi lehine birçok görüşler ileri sürülmüştür. Bu kanıya göre; birinci seçmenler kendi içlerinden daha bilgili daha tecrübeli daha yetenekli kişileri seçmen olarak belirleyeceklerdir. Bu ikinci seçmenlerde daha yetenekli bilgili donanımlı olduklarından daha iyi temsilcileri seçeceklerdir. İkinci seçmenler daha az sayıda oldukları için milletvekili adaylarını daha yakından tanıma imkanı bulacaklardır. İki

[75] **a.g.e.,** s.68.
[76] Özbudun**, a.g.e.,** s.72-73.
[77] Zehra Odyakmaz , Ümit Kaynak, ve İsmail Ercan, **Anayasa Hukuku - İdare Hukuku,** 15.b., İstanbul: On iki Levha Yayınları, 2012, s.15-18.
[78] Gözübüyük **, a.g.e.,** s.73.

dereceli seçim ilkesi lehine ortaya atılan fikirler ne olursa olsun, bu sistemi günümüzde demokrasi ilkesi ile bağdaştırmak oldukça güçtür. Günümüzde milletvekillerinin tek dereceli seçimle, yani doğrudan oy usulüyle seçilmesi ilkesi her ülkede kabul edilmiştir.[79] Türkiye'de 1946 yılına kadar iki dereceli seçim sistemi ve ilkesi benimsenmiştir. 1946 yılından sonra Türkiye'de yapılan bütün seçimler tek dereceli seçim sistemi uygulanarak yapılmıştır. Tek dereceli seçim ilkesine ilk kez 1961 Anayasasında yer verilmiştir. Önemle belirtmek gerekir ki; tek dereceli seçimle tek turlu seçimi ve iki dereceli seçimle iki turlu seçimi birbirine karıştırmamak gerekir. Aynı zamanda tek turlu veya iki turlu genel seçim uygulamasını zorunlu hale getiren hiçbir hüküm bulunmamaktadır.[80]

1.3.3.2.Tek İsim ve Liste Yöntemi

Tek isimli seçim ve listeli seçim yöntemi, seçimin yapıldığı çevre, daha doğrusu seçim çevrelerinin dar ya da geniş olmasına göre uygulanan yöntemlerdir. Bunlardan tek isimli seçim yöntemi, yalnızca çoğunluk sistemi ile uygulanabiliyorken, listeli seçim yöntemi, hem çoğunluk hem de nispi temsil sistemi ile uygulanabilmektedir.[81]

Ülkede her seçim çevresinden bir temsilci seçilmesi için kullanılan yönteme, ek adlı, tek isimli ya da dar bölge yöntemi denir. Bu yöntemde seçime katılan her parti birer aday gösterir. Seçmenler de bu adaylar arasından özgürce belirledikleri bir adaya oy verir. Eğer seçimler adi çoğunluk yöntemine göre yapılırsa, adaylardan en çok oy almış olan seçilir. Seçimde salt çoğunluk sistemi uygulanmışsa, ilk oylamada sadece salt çoğunluğu sağlamış olanlar seçilir. Boş kalan yerler ise ikinci kez oylama yapılarak belirlenir.[82]

Listeli seçim yönteminde ise, ülke geniş seçim çevrelerini ayrılır ve her seçim çevresi için birden çok temsilci seçilir. Her parti adaylarını liste ile gösterir. Listeli seçim yöntemi, sabit liste, karma liste ve tercihli liste olmak üzere üç tür liste yönteminden oluşur. Sabit yani değişmez liste yönteminde, seçmen listelerden herhangi birine değişiklik yapmadan oy verir. Karma liste yönteminde seçmen,

[79] Gözler **, a.g.e.,** s.306-307.
[80] Odyakmaz vd., **a.g.e.,** s.15-18.
[81] Teziç**, a.g.e.,** s.338.
[82] Gözübüyük, **a.g.e.,** s.73.

isterse listede değişiklik yaparak başka listelerde yer alan adaylara da yer verebilir. Tercihli oy yönteminde ise seçmen, listelerden herhangi birine, isterse listede yer alan adayların sırasında değişiklik yaparak oy verebilir.[83]

1.3.4 Oy Dağılım Usulleri

1.3.4.1.Çoğunluk Sistemi

Çoğunluk sisteminin temeli basit bir düşünceye dayanır. Bir seçim sisteminde en çok oyu alan parti, o seçim çevresindeki milletvekilliğini ve milletvekillerinin tümünü alır.[84] Çoğunluk sistemi basit bir sistemdir uygulanması ve seçim sonucunun alınması oldukça kolaydır. Bu sistem parlamentoda istikrarlı bir çoğunluğun oluşturmasını sağlamasına rağmen seçim adaletsizliğine de sebep olabilmektedir. Bu sistemde kimi zaman seçimi kazanan partinin ülke çapında aldığı oy oranının çok üzerinde parlamentoda yer edindiği, kimi zamanda ülke genelinde aldığı oy açısından azınlıkta kalan partinin parlamentoda çoğunluğu sağladığı görülür. Bunun nedeni parlamentoda çoğunluğu sağlayan partinin kimi seçim çevrelerinde seçimi az farkla kazanması, kimi seçim çevrelerinde de seçimi büyük bir farkla kaybetmesidir. Çoğunluk sistemi, basit çoğunluk, salt çoğunluk ve nitelikli çoğunluk yöntemi olmak üzere üç şekilde uygulanır.[85]

Basit çoğunluk sistemine nispi çoğunluk da denir. Basit çoğunluktan kasıt, nispi olarak en fazla oyun kazanılması demektir. Bu sebeple kazanan aday mutlak çoğunluğun desteğini almamış olabilir. Bu sistemin en önemli sonucu, bir partinin parlamentodaki çoğunluğu sağlamasına yardımcı olmasıdır. Ancak bazen yasama organının da parlamentoda çoğunluğu sağlayamadığı durumlar da olabilir. Örneğin, İngiltere'de 1974 genel seçimlerinde hem Muhafazakar Parti'nin hem de İşçi Partisi'nin parlamentodaki temsilci sayısı aldıkları oy oranına göre yüksek sayıda belirlenmiş buna rağmen hiçbiri Avam Kamarası'nda çoğunluğu sağlayamamıştır.[86]

Bir diğer yöntem olan salt çoğunluk yöntemine mutlak çoğunluk da denir. Salt çoğunlukta adayın seçilebilmesi için kullanılan tüm oyların yarısından çoğunu

[83] Gözübüyük, **a.g.e.,** s.73.
[84] Gözler, **a.g.e.,,** s.316.
[85] Gözübüyük **, a.g.e**., s.73-74.
[86] Erdoğan, **a.g.e**.,, s.120.

alması gerekir. Salt çoğunluk, basit çoğunluğa göre seçmenlerin tercihlerini daha doğru bir şekilde yansıtır. Salt çoğunluk yönteminin uygulandığı seçimlerde ilk oylamada adaylar salt çoğunluğu sağlayamıyorlarsa, ikinci oylamaya gidilir. İkinci oylamada, seçimin sonuçlanabilmesi için çeşitli yöntemler uygulanır. Örneğin, ikinci oylamada basit çoğunluk ile yetinilebileceği gibi belli oranda oya sahip olamamış adayların seçim dışında bırakılması da söz konusu olabilir.[87]

Bunların dışında uygulamada pek görülmeyen, nitelikli çoğunluk olarak adlandırılan ve mutlak çoğunluktan daha büyük bir oy oranına sahip olmayı gerektiren bir çoğunluk yöntemi daha bulunmaktadır. Buna göre seçilebilmek için, seçimlerde kullanılan oyların ya da kayıtlı seçmen oylarının belli bir oranına sahip olmak gerekir. Bu oran yasalarda belirtilmiştir. Nitelikli çoğunluk yönteminin en çok uygulandığı alan anayasa değişiklikleridir.

1.3.4.2.Nispi Temsil Sistemi

Nispi temsil sistemine orantılı temsil sistemi de denilmektedir. Her partinin seçmenlerden aldığı oy oranı kadar milletvekili sayısına sahip olmasını sağlayan bir sistemdir. Nispi temsil sistemi, 1950'li yıllarda İngiltere, Sovyetler Birliği ve Türkiye dışında hemen hemen her ülkede uygulanan bir sistem olmuştur. Özellikle Avrupa ülkelerinde geniş bir alanda uygulanan nispi temsil sisteminin amacı, her partiye sayısal gücü ile doğru orantılı olarak temsil edilme olanağı sağlamaktır.[88]

Nispi temsil sistemi işlevi gereği bir listeli seçim usulüdür. Dolayısıyla nispi temsil sistemi tek milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde değil en az iki milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde uygulanma alanı bulur. Bu sistemde seçim çevresinden ne kadar az milletvekili çıkarsa nispi temsil o kadar adaletsiz sayılır. Dolayısıyla seçim çevresinin genişliği nispi temsil sistemi için gereklidir. Seçim çevresi büyüdükçe temsilde orantılılık düzeyi de artar. Nispi temsil sistemi bazı durumlarda ulusal düzeyde, genel olarak da seçim çevresi düzeyinde uygulanabilir.[89]

---

[87] Gözübüyük, **a.g.e**., s.74.
[88] Bülent Özgül, Seçim ve Seçim Sistemleri Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi,** Isparta, 2002,s.65.
[89] Gözler**, a.g.e.,** s.319.

Ulusal düzeyde nispi temsil sisteminde tüm ülkenin tek bir seçim çevresini kapsadığı kabul edilir. Parlamentodaki tüm milletvekilleri bu ulusal çevreden seçilir. Ulusal çevreden çıkacak milletvekili sayısı parlamentodaki sandalye sayısına eşit olur. Bu sistem temsilde orantılık açısından en adaletli olandır. Ülke genelinde en küçük parti dahi ulusal seçim kotasını geçerse milletvekili çıkarabilmektedir. Bu sistemde temsil edilemeyen artık oy oranı oluşması çok güçtür. Bu miktar her parti için en fazla ulusal seçim kotasının bir eksiği kadardır. Nispi temsil sistemi arasından en adaletlisi tam olanıdır.[90] Nispi temsil sistemi elde edilen oylar ile parlamentoda kazanılan sandalyeler arasındaki dengesizliği ortadan kaldırmaktadır. Toplumdaki bütün siyasi görüşlerin, parlamentoda temsil edilmesine imkân vererek seçim adaletini sağlamaktadır.[91]

Seçim çevresi düzeyinde nispi temsil ise her partinin aldığı oy oranında temsilci çıkarmasını amaçlar. Toplam milletvekilliği sayısı değişmezse değerlendirilmemiş oyların ve bazı milletvekillerinin açıkta kalma olasılığı vardır. Milletvekilliği sayısının değişmesi durumunda ise, seçilecek milletvekili sayısı önceden tespit edilmiş olmayıp kullanılacak oy miktarına bağlıdır. Bütün oyların değerlendirilmesi bu yöntem ile mümkün değildir. Bu konuda dünyada uygulanan başlıca üç yöntem vardır. En büyük artık, en yüksek ortalama ve d'Hondt sistemi.[92]

Nispi temsil sisteminin amacı, toplumdaki siyasal tercihlerin, farklılıkların eksiksiz ve en doğru şekilde parlamentoya aktarılmasıdır. Dolayısıyla temsil edilmeyen oyların mümkün olduğunca az olması gerekir. Bu amacın en iyi şekilde gerçekleştirilmesi de, seçim çevresinin çok büyük tutulması, o seçim çevresinden çıkacak temsilci sayısının fazla olması ve çeşitli yöntemlerle uygun yerlere dağılmasıyla mümkündür.[93]

---

[90] **a.g.e**., s.320.

[91] Erbil Yiğitbaş, '' Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerine Etkisi ve Türkiye Değerlendirmesi'' , **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Kırklareli, 2009, s.42.

[92] Erdoğan **, a.g.e.,** s.121-122.

[93] Mehmet Karakaşlı, ''Seçim Yasası'', **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi,** Konya, 2010, s.48.

En büyük artık sistemine göre, artık oyların ya da temsil edilmeyen oyların büyüklük sırası izlenerek açıkta kalan sandalyeler paylaştırılır.[94] Bu bakımdan en büyük artık sistemi küçük partiler lehine olumlu sonuçlar vermemektedir.[95]

En yüksek, en kuvvetli ortalama, partilerin aldıkları oylar, onların ilk dağıtım sonucunda kazandıkları milletvekili sayısına 1 sayı ilave edilerek bulunan sayıya bölünmesi ile uygulanan bir yöntemdir. Bu işlem sonucunda elde edilen sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanır. Açıkta kalan milletvekilleri sıra ile bu sayıların ait olduğu partilere verilir. [96] Nispi temsilin üçüncü yöntemi olan d'Hondt sisteminde ise her partinin aldığı geçerli oylar 1'den başlamak üzere o çerçevenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölme işlemine devam eder. Daha sonra bölme sonucunda elde edilen sayılar büyüklük sırasına göre sıralanır. Bu sayıların her biri hangi partilerin listelerine karşılık geliyorsa, bu partiler o kadar milletvekili çıkarmış olurlar.[97] Günümüzde d'Hondt usulü Avusturya, Belçika, Hollanda, Finlandiya, İzlanda, Portekiz ve Türkiye' de uygulanmaktadır. [98]

Nispi temsil sisteminin temel sorunlardan biri, parti listelerinde yer alan adaylardan hangilerinin seçildiğinin belirlenmesidir. Bu konu oy verme biçimi ile ilgili olup bu hususta blok liste, karma liste, tercihli oy yöntemlerinden biri tercih edilebilir. Farklı usullerle her listeye düşen temsilci sayısı belirlendikten sonra belirtilen bu üç yöntem kullanılarak da liste içinden hangi adayların kazandığı belirlenir.[99]

Blok liste usulünde seçmen, partilerin listeleri üzerinde herhangi bir değişiklik yapma hakkına sahip değildir. Seçmen partiler tarafından hazırlanan listeyi sandığa atmakla yükümlüdür. Seçmen listede belirlenen adayların sırasını değiştiremez. İstediği adayları da silemez. Bu sitemde seçmen adaylara değil, partiye oy vermektedir. Seçmenin oy verdiği parti, bulunduğu seçim çevresinde kaç

[94] Teziç, **a.g.e.,** s.351.
[95] Teziç, **a.g.e.**, s.352.
[96] Gözler**, a.g.e.,** s.322.
[97] Erdoğan**, a.g.e.,** s.122.
[98] Gözler**, a.g.e.,** s.323-324.
[99]Gözübüyük **,a.g.e.,** s.77.

milletvekiline sahip olmuşsa, o partinin listesinde bulunan adaylar sırasıyla o kadar seçilmiş olur.[100]

Karma liste usulünün uygulanması durumunda seçmen, oy vererek belirlediği siyasi partinin listesi üzerinde dilediği şekilde değişiklik yapabilmektedir.[101] Her partinin listesinde, adayların aldıkları oya göre yeni bir liste sıralaması oluşur. Bu sıralamaya göre kazanan adaylar belirlenir. Karma listeli yönteminin nispi temsil sisteminde uygulama alanı bulması oldukça zordur. Bu yöntem seçmenleri bir partinin listesine bağlı kalmak zorunda bırakmaz.[102] Seçmen değişik partilerin listelerinde yer alan adaylar arasından isimler belirleyerek kendi listesini oluşturur. Seçmen kendi listesine bulunduğu seçim bölgesinin çıkaracağı milletvekili sayısı kadar isim yazabilir.[103] Nihayet, her partinin listesi ortalamasında, seçim sayısı kaç kez varsa, bu parti o kadar milletvekili elde eder. Parti listesinden seçilen adaylarda seçim sonucunda en çok oya sahip olanlardır[104].

Tercihli oy yönteminin benimsenmiş olması durumunda, tercihli bir diğer adıyla liste oy yönteminde siyasi partiler, kendi tercihine göre sıraladıkları aday listelerini tercih yapmaları için seçmene sunarlar. Seçmen bir seçim yapması için kendine sunulan liste üzerinde bir değişiklik yapma hakkına sahip değildir. Adaylardan herhangi birinin ya da birilerinin ismini silemez şayet sildi ise sildiği isimlerin yerine başka bir isim yazma hakkı yoktur. Yalnızca kendine sunulmuş liste üzerindeki adaylar arasında tercih yapma hakkına sahiptir.[105] Tercihli oy yöntemi, uygulamayı zorlaştırarak aynı parti listesinde yer alan adayların birbirleri ile olan mücadelelerini arttırmaktadır.[106] Adaylar arasında tercih yapmayan seçmenler, partinin sıralamasını kabul etmiş olur. Eğer tercihli oylar kanunun belirlediği miktarı aşmışsa, seçim sonucunda, hangi adayın seçildiğine listedeki aday sıralamasına göre değil aldıkları tercih sayısına göre karar verilir. Tercihli oy yöntemi, partilerin

[100] Gözler ,**a.g.e**., s.325.
[101] Fahir H. Armaoğlu, **Seçim Sistemleri**, Ankara: Güney Matbaacılık, 1953, s.165.
[102] Gözübüyük **,a.g.e.,** s.78.
[103] Gözler**, a.g.e.,** s.325.
[104] Teziç , **a.g.e.,** s.356.
[105] Armaoğlu **, a.g.e.,** s.161-162.
[106] Gözübüyük**, a.g.e**., s.77.

milletvekili adayları üzerindeki egemenliği sınırlandırmakta, seçmenlere yalnızca parti değil milletvekili adaylarını seçme imkânı da sağlamaktadır.[107]

Nispi temsil sisteminde seçim barajı uygulamaları da büyük öneme sahiptir. Nispi temsil sisteminin, neredeyse bütün partilere temsil imkânı sağlamasının hükümet istikrarını olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir. Bu olumsuz etki, özellikle ulusal seçim çevresi esasına dayanan sistemler ile ulusal bakiye sistemlerinde daha belirgin olarak görülmektedir. Bu nedenle özellikle bu yöntemleri kullanan ülkelerde, parti sistemindeki parçalanmayı dengelemenin bir yolu olarak seçim çevresi barajı ya da ulusal baraj uygulanmaktadır. Hatta 1995'e kadar Türkiye'de olduğu gibi her iki baraja da birlikte yer verilebilmektedir. Bu barajların var olma sebebi, milletvekili çıkarabilmek için seçim çevresinde veya ülke genelinde belli bir oy yüzdesine ulaşmanın zorunlu olmasıdır. [108]

1.3.4.3. Karma Sistemler

Çoğunluk ve nispi temsil sisteminin her birinden faydalanmak için karma sistemler oluşturulmuştur. Karma sistem özgün bir sistem olmayıp iki sistemin belirli biçimlerde karışımından oluşmuştur. Genellikle bu sistemin uygulandığı ülkelerde parlamento üyelerinin bir bölümü dar bölgeden çoğunluk sistemine göre seçilirken bir bölümü ise ülke genelinden nispi temsil sistemine göre seçilerek belirlenmektedir. Seçmenler bir bulundukları dar bölge için bir de ülke geneli için iki oy kullanırlar. Karma sistemde çoğunluk sisteminin eleştirilen tarafları nispi temsil sistemi ile dengelenir.[109] 1982 Anayasasını oluşturan Kurucu Meclis aldığı kararla, anayasanın kendine verdiği hakla geniş seçim çevrelerini onda birlik baraj uygulamasıyla küçültmüştür.[110] Türkiye'de 1983 genel seçimlerinde 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu gereği çift barajlı d'Hondt sistemi, 1987 ve 1991 seçimlerinde çift ve kontenjan barajlı sistem uygulanmıştır.[111] 1995 genel seçimlerinden 2015 genel seçimleri dahil olmak üzere gerçekleşen tüm genel seçimlerde, ülke barajlı d'Hondt

[107] Gözler**, a.g.e.,** s.325.
[108] Erdoğan**, a.g.e.,** s.123.
[109] Dursun, **a.g.e**., s.363.
[110] Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 6.b., İstanbul: Beta Basım Yayım, 2004, s.208-209.
[111] Teziç**, a.g.e.,** s.359.

sistemi uygulanmıştır. 2017 Anayasa değişikliği[112] ile seçim sisteminde yapılan yeni düzenlemelerle, partilerin genel seçimlere ittifak yaparak girmesinin önü açılmış ittifak yapan partiler için seçim barajının partinin değil, ittifakın toplam oylarına göre uygulanması düzenlemesi getirilmiştir. Milletvekili sayılarının hesaplanmasında ise ülke barajlı D'Hondt Sistemi uygulamasına devam edilmektedir.[113]

[112] 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun için bkz: RG,.11.02.2017, S.29976.
[113] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41981590, (Erişim Tarihi: 07.08.202019).

İKİNCİ BÖLÜM

2.OSMANLI DEVLETİ'NDE SEÇİMLER VE YASAL ÇERÇEVESİ

2.1.Genel Olarak Parlamento Kavramı ve Kurumunun Doğuşu

İnsanların topluluklar halinde yaşamaya başlaması daha düzenli bir yaşamı gerekli hale getirmiş bu amaç için toplumsal kurallar konulmuş böylece devlet kurumu var olmuştur.[114] Devlet adına yönetim yetkisi tek bir kişide toplanmış zamanla halkın da yönetimde söz hakkı olduğu düşünülerek toplum içinden temsilciler belirlenmiştir. İktidarı elinde bulunduran yönetici bazı yetkilerini bu temsilcilerle birlikte kullanmıştır. Temsilcilerden oluşan, yavaş yavaş yönetimde söz sahibi olan bu kurullar günümüz parlamentosunun temellerini oluşturmaktadır.[115] Tarihi süreç içerisinde halkın, iktidar gücünün kendine ait olduğu fikrini ve Montesquieu'nun yasama, yürütme ve yargı güçlerinin bir kişi veya bir grupta toplanmasının despotizm olacağı fikrini savunmasıyla kuvvetler ayrılığı benimsenmiştir. Böylece parlamento yasama yetkisine sahip olmuştur.[116]

Seçimlerle belirlenen temsilcilerin toplandığı, görüş ve düşüncelerini açıklıkla dile getirip tartıştığı çeşitli kararlar aldığı meclisler günümüz demokrasisi için vazgeçilmezdir. Hem doğu medeniyeti hem batı medeniyeti için seçim ve meclis anlayışı çok eskiye dayanmaktadır. Yüzyıllar boyunca her toplum seçim sistemi ve meclis yapılarını kendine göre farklı şekillerde belirlemiştir.[117] Antik Yunan'da polis adı verilen sınırlı bir alanda ve belirli vatandaş sayısıyla uygulanan şehir yapısındaki demokratik sisteme göre, köleler ve yabancılar siyasal haklara sahip olmayıp yirmi

---

[114]Serhat Düvenci, Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, 2018, C. 1, S. 2, s.69-71.

[115] Erdal Onar, "**Dünyada Parlamento Kavramının Doğuşu, Gelişimi ve Bugünkü Görünümü", İçinde Milli Egemenlik ve Demokrasi Kurultayı,** TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara: TBMM Basımevi, 1995, s. 46-47.

[116]Celal Büyük, Yasama Yürütme Yargı: Platon'dan Montesquieu'ye Devletin Fonksiyonlarına Genel Bir Bakış, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2010, C. 10, S. 1, s.166-168.

[117] Cezmi Eraslan ve Kenan Olgun, **Osmanlı Devletinde Meşrutiyet Ve Parlamento**, İstanbul: 3F Yayınevi, 2006, s.13-14.

yaşını doldurmuş her erkek şehir meclisine üye olabilmektedir. Yürütme yetkisi ise 500'ler meclisine aittir.[118]

Roma Civitası'nda Halk Meclisleri ve Senatus aracılığıyla toplum yönetime katılmaktaydı. Devlet yönetiminde tecrübe sahibe olan üyelerden oluşan Senatusun ilk yıllarda yüz civarında üyesi var iken daha sonra bu sayı üçyüz olmuştur. Senatus üyelerinin çoğunluğunu magistralar[119]oluşturmaktadır. Magistra seçimlerinde başarılı olanlar genellikle daha önce senatus üyeliği yapmış ailelerin mensuplarındandır. Senatus üyesi olma ayrıcalığına belirli aileler sahip olmuştur. Senatus istişari nitelikte görev yapmış fakat magistralar önemli konular hakkında karar alırken Senatusa danışmış ve Senatus aldığı kararlarla yönetim sürecinde etkin bir rol oynamıştır.[120] Halkın Roma Devletinde söz sahibi olmaya başlamasıyla çeşitli meclisler de kurulmuştur. Fakat soylular sınıfının ve imparatorluğun baskısı altında kalarak demokratik bir düzen kurma imkanı bulamamışlardır.[121] Hristiyanlığın ortaya çıkmayla kilise toplumsal hayat için önemli bir yer almış, devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur. Kilisenin iktidar gücü feodaliteyi güçlendirmiştir. Güçlenen feodalite barutun kullanılmaya başlamasıyla yıkılmış İngiltere'de parlamentonun ve Fransa'da kralın gücü artmıştır.[122]

Modern anlamda parlamentonun temellerinin İngiltere'de atıldığı bilinmektedir. 1066'dan itibaren İngiltere'de parlamento feodal düzen içerisinde var olmuştur. Buna göre Kral, özellikle vergilendirme konusunda vasalların görüşlerini almak zorundadır. Bu danışma meclislerine İngiltere'de Norman istilasından sonra Magnum Consilium adı verilmiştir.[123] 1199-1216 yıllarında İngiltere Krallığını yöneten Yurtsuz John, kendine karşı başkaldıran baronların isteği doğrultusunda 1215 yılında Magna Carta Libertatum'u imzalamıştır. Anlaşma ile Kral'ın yetkileri sınırlandırılmıştır. Kral parlamento ile bazı yetkilerini paylaşmak durumunda

---

[118] Toktamış Ateş**, Demokrasi Kavram, Tarihi Süreç, İlkeler**, Ankara: Ümit Yayınevi, 1994, s.48.
[119] Devletin icra organı olarak faaliyet gösteren halk meclisleri tarafından seçilen, 1 yıl süreyle görev yapan, yüksek dereceli görevlidirler.
[120]Bülent Tahiroğlu ve Belgin Erdoğmuş, **Roma Hukuku Dersleri Pax Romana**, İstanbul: DER Yayınları, 2010, s.11-12.
[121] Mehmet Saray, **Türk Devletlerinde Meclis Demokratik Düşünce Ve Atatürk**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s.4.
[122] Toktamış Ateş, **a.g.e**., s:48.
[123]Ferruh Tuzcuoğlu, **Demokratik Parlamenter Sistemin Beşiği İngiltere'nin Tarihinden İlginç Anekdotlar,** Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1996, C.1, S.1, s. 280-281.

kalmıştır.[124] Bu tarihten sonra İngiltere'de hukuk devleti, parlamentarizm ve demokrasi ile ilgili sorunlar aşılmaya başlanmış, parlamenter sistem ve demokrasi güçlenerek günümüze kadar ulaşmıştır.[125]

2.2.Osmanlı Devleti'nde Parlamentoya Uzanan Süreç

İslam öncesi dönem Türk hukukunda toy, kurultay ismi verilen danışma meclisleri vardır. Toy devletin iç ve dış bütün sorunlarının görüşülüp kararlaştırıldığı yüksek bir kuruldur. Bir devlet meclisi olan Toy'a başta hakan olmak üzere, hakanın karısı Hatun, Aygucı veya Üge, prensler ve buyruklar ile şadapıt, apa, erkin, tudun, ilteber denilen beyler katılmaktaydı. Ancak Toy üyelerinin tam sayısı hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır.[126]

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra İslam'da şûrânın varlığı danışma meclislerini güçlendirmiştir. Bu meclisin yerini Osmanlı ve Selçuklu döneminde Divan, Divan-ı Hümayun'un gücünün zayıflamasıyla XVII. yüzyıl ile birlikte Meşveret ve XVIII. yüzyıldan itibaren Meclis-i Meşveret almıştır. Daha sonra meşveret meclisi, Tanzimat döneminde sürekli bir meclisin var olması fikrine dayanarak yasama meclisi haline gelmiştir. Parlamenter sisteme geçerken ise geleneksel olandan farklı bir yöntem uygulanmaya çalışılsa da meşveret yani danışma fikri temel yön belirleyici olmuştur.[127]

2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Divan ve Meclis-i Meşveret Uygulaması

Türk devlet anlayışında yüzyıllardır var olan meclis geleneği Müslüman Türk devletlerinde de var olmuştur. Osmanlı devlet yapısın temellerini oluşturan ve örnek alınan Selçuklu Devleti tarafından kurulan Divan-ı Saltanat veya Büyük Divan adı verilen mecliste devlet işleri görüşülürdü.[128] Bu meclis Osmanlı Türklerinde Divan-ı Hümayun olarak varlığına devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Fatih Sultan Mehmet Han'ın hükümdar olduğu döneme kadar Osmanlı padişahları Divan-ı Hümayun'a başkanlık ederdi. İstanbul'un fethi ile birlikte

---

[124] Onar, **a.g.e.,** s.47.
[125]Tuzcuoğlu**, a.g.e.,** s.281.
[126] Mehmet Seyitdanlıoğlu, Eski Türklerde Devlet Meclisi "Toy" Üzerine Düşünceler**, Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2009, C.28, S.45, s:5-6
[127] Ayhan Ceylan, ''Parlamentoya Uzanan Süreçte Türk Kamu Hukukunda Danışma'', **Türkler Ansiklopedisi,** C. XIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s:586-587.
[128] Eraslan- Olgun**, a.g.e.,** s:16.

sorumlulukları artan ve büyük bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı Devleti'nde Divan'a başkanlık etme görevi Sadrazam'a devredilmiştir. [129]

Padişahlar, divan toplantılarını istediklerinde ''Kasr-ı Adl'' denilen toplantı salonunun tamamen görebildikleri bir pencereden izlerlerdi. Kazaskerler adli defterdarlar mali konularda alınan kararları, sadrazam ise alınan genel kararları padişaha bildirirdi. Padişahın onayladığı kararlar derhal ''Mühimme'' adında bir defterlere kayıt edilerek yürürlüğe girerdi. [130] Divan-ı Hümayun önceleri haftada dört ya da beş gün toplanırdı. Sabah namazından öğle yemeğine kadar toplantı sürerdi.[131] Fatih Sultan Mehmet'in kararı ile Divan-ı Hümayun, XVI. yüzyıldan sonra dört günde bir, XVIII. yüzyılda ise iki günde bir toplanmıştır. Divanın toplantı sayısı zamanla kırk beş günde bire inmiştir. [132]

Sadrazamın dışında divan üyeleri, sayıları üç ya yedi olabilen Kubbealtı vezirleri, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, Rumeli ve Anadolu defterdarları ve nişancıdır.[133] Şeyhülislam, yeniçeri ağası ve kaptan-ı derya gerekli görüldüğü durumlarda fikirleri alınmak üzere toplantılara katılırlardı.[134] Divan-ı Hümayun'da, acilen çözülmesi gereken iç ve dış meseleler görüşülür kararlar alınırdı. Gerekli görülürse kararlar bir ferman ile halka duyurulurdu. Genel olarak kararlar padişahın onayı ile hızlıca yürürlüğe girerdi. Çok az karar tekrar Divan-ı Hümayun'da görüşülmek üzere padişah tarafından geri yollanılırdı. [135] Divan-ı Hümayun çok disiplinli bir sisteme sahip olmakla birlikte devleti ilgilendiren siyasi, iktisadi, hukuki tüm mevzuların görüşülüp karara bağlandığı çok etkin bir meclis olmuştur. Fakat zamanla divan toplantılarının terk edilmesi, disiplinin zayıflaması, kararların

[129] Saray, **a.g.e**., s.27-28.
[130] İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, 3. Baskı, Ankara: TODAİE yayınları, 1979, s.46.
[131] Murat Bıyıklı, **Osmanlı Merkez Teşkilatında Ulemanın Mansıbının, Şeyhülislam Ve Kadı Kararları Bağlamında Tahlili,** Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019, C.8, S.15, s.99.
[132] Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.9.
[133] Ahmet Mumcu, **Divan-ı Hümayun, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s.431.
[134] Geniş bilgi için bkz:. Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi,** 12.b, İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2017,s. 65-66
[135] Saray, **a.g.e.,** s.27-28.

sadrazamın ikindi divanına ve Babıali'ye taşınması divanın önemini kaybetmesine sebep olmuştur.[136]

XVIII. yüzyıldan itibaren Divan-ı Hümayun'un etkisi azalmaya başladığında devlet işlerini görüşülecek yer olarak meşveret meclisi toplantıları öne çıkmıştır. [137] Türk-İslam medeniyetinde divan geleneğine bağlı olarak sürdürülen meşveret yani danışma, olağanüstü toplantılarda karar almak için kullanılan bir uygulamadır. Divan-ı Hümayun'daki problemler sonucunda bu meclisin görevinin meşveret adında başka bir kurula devredilmesi ile de hem uygulama hem de kurul meşveret adıyla anılmıştır.[138] Ancak Divan-ı Hümayun'dan boşalan yeri meşveret meclisleri tam anlamıyla dolduramamış, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye kurulmuştur.[139] 1839 Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti meclis yapısı o döneme kadarki en büyük değişikliğine uğramıştır.[140]

2.1.2.Tanzimat Dönemi Meclisleri

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devlet kurumlarının merkezî, modern ve çağın ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden yapılandırıldığı bir süreç olmuştur. 3 Kasım 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı vatandaşlarının can, mal ve ırz güvenliğinin sağlanması, adil ve herkesin geliriyle orantılı bir vergi sisteminin hayata geçirilmesi ve askerlik görevine kura usulü getirip belli bir süre belirlenerek adaletli hale getirilmesi amaçlanmıştır.[141] Tanzimat ile birlikte birçok konuda olduğu gibi meclis konusunda da Avrupa örnek alınmıştır. Bu dönemde yöneten yönetilen ilişkilerinde önemli değişiklikler yaşanmış, zamanla meclisler yönetilenlerin temsil edilmesini sağlamaya yönelik bir görev edinmiştir.[142]

1838 yılında kurulan Meclis-i Vâlâ Tanzimat Fermanının ilanı ile de yeni yetkilere sahip olmuştur. Meclis üyelerini padişah seçerdi. Meclis'te alınan kararlar

---

[136] Eraslan-Olgun, **a.g.e.,** s.17.
[137]Ahmet Mumcu, ''Osmanlı Devletinde Meşveret Yönetimi Demokratik Bir Gelişme Sağlayabilir miydi?'' **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** 1985, C.4., S.1, s. 17-21.
[138] Ceylan**, a.g.e.,** s.589.
[139]Ali Akyıldız, **Tanzimat Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993, s.177-178.
[140]Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri,** 9.b., İstanbul: YKY Yayınları, 2002, s.35-37.
[141]Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Dönemi'nde Yüksek Yargı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (1838-1876)**, Ankara, 1994, s.1.
[142] Fevzi Demir, **Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet Dönemi Meclisi Mebusan Seçimleri (1908-1914)**, İstanbul: İmge Kitapevi, 2007, s.21.

oy çokluğu belirlenirdi. Padişah meclise çok güvenmiş ve kısmen yetkilerini meclise devretmiştir. Meclis, devlet ve bireyler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, memurları yargılamak ve ihtiyaç duyulan kanun tasarılarıyla nizamnameleri hazırlamak ile görevlendirilmiştir.[143]

Meclis-i Vâlâ'nın zamanla iş yükünün artması ile Meclis-i Ali Tanzimat kurulmuştur. Meclis-i Ali Tanzimat kanun ve nizamnameler ile tüzük ve ıslahat uygulamalarını hazırlamakla görevlendirilmiştir. Meclis-i Vâlâ ise tâli konular ile ilgilenmiştir. Ayrıca iki meclis 1861 yılına kadar zaman zaman birleşerek veya komisyonlar oluşturarak ortak çalışmalar yapmıştır. [144]

1868 yılında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ve Şûrâ-yı Devlet adında iki meclise ayrılmıştır.[145] 1864 yılında yürürlüğe giren Tuna Vilâyeti Nizamnamesi ile vilâyet teşkilatı yeniden düzenlenmiş eski eyalet sistemi yerine nahiye, kaza ve sancaklardan oluşan "vilâyetler" kurulmuştur. Vilâyetlerde ve sancaklarda meclisler oluşturulmuştur. Bu meclislere idarî ve adlî görevler verilmiş, iki yıllığına seçilmiş müslim ve gayrimüslim temsilciler Meclis'in üyesi olmuştur. [146] Nizamnameye göre, sancak ve kazalardan vilayet merkezine gelecek temsilcilerin oluşturduğu Meclis-i Umûmî adında bir mecliste, vilâyeti ilgilendiren konular konuşulup tartışılacaktır. Bu meclisler ve mahkemeler yoluyla idarî ve adlî işler İstanbul'dan önce taşra yönetiminde birbirinden ayrılmıştır. Yapılan reform Tuna ve Halep Vilayeti'nde uygulanmış imparatorluğun tümü için gerekli görülmüştür. Başarılı olan bu sistem Şûrâ-yı Devlet'in kurulmasını gerektirmiştir.[147]

Şûrâ-yı Devlet kurulurken, Devlet'in genel meselelerini tartışma, yasa değişikliklerini görüşüp padişahın onayına sunmak üzere rapor hazırlama, hükümet ile kişiler arasındaki davaları bakma, vilayet meclislerinin verdiği hükümler için temyiz mercii olma, memurları yargılama görevlerinin verilmesi planlanmıştır. Şûrâ-yı Devlet, Mülkiye, Zaptiye ve Harbiye, Maliye ve Evkaf, Adliye, Nafîa, Ticaret ve Tarım ile Eğitim olmak üzere beş daireye ayrılmıştır. Şûrâ-yı Devlet'in başkanlığını

[143] Akyıldız, **a.g.e.,** s.97-98.
[144] Eraslan-Olgun, **a.g.e.,** s.23-24.
[145] Metin için bkz.: Şûrâ-yı Devlet'in kurulduğunu ilan eden hatt-ı hümâyûn ve bu iki meclisin nizâmnâmeleri Takvim-i Vekâyi'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bkz. Takvim-i Vekâyi 963, 2 Muharrem 1285/ 25.04.1868 Sayısı.
[146] Akyıldız, **a.g.e**., s.100-108.
[147] Seyitdanlıoğlu**, Tanzimat...,** s.3-4.

başkâtip ve başkâtibin yardım ettiği vükeladan biri üstlenmiştir. Adlî davaların görülmesi adalet işleri ile ilgilenmesi için kurulacak olan yeni organa devredileceğinden merkezî düzeyde yasama ve yargılama birbirinden ayrılmıştır.[148]

Şûrâ-yı Devlet kendi içinde işlerlik sağlayan düzenli bir sistem kurmuştur. Meclisin asıl üyeleri padişah tarafından belirlenirken genel meclislerden gelen delegeler vilayetlerdeki seçimlerle belirlenmiştir. Delegeler meclise sundukları problemlerin tartışmasına katılabilmiştir. Asıl üyelerin ise yalnızca sadrazamın meclise sunduğu meseleler ile ilgili söz hakkı olmuştur.[149]

Divân-ı Ahkâm-ı Adliye de yüksek mahkeme olarak kurulmuştur. Bidayet ve istinaf mahkemelerindeki hukuk ve cinayet davalarına bakmak ve yüksek temyiz mahkemesi olmakla görevlendirilmiştir. Divân-ı Ahkâm-ı Adliye, Mahkeme-i Temyiz ve Mahkeme-i Nizâmiye olarak ikiye ayrılmıştır.[150]Şûrâ-yı Devlet'in kurulmasıyla, devlet memurlarının ya da vatandaşların, devletin idari kararları ile ilgili anlaşmazlıkları ve davaları daha açık hale gelmiştir. [151] Şûrâ-yı Devlet ve Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'ni eyaletlerden gelen listelerden hükümet tarafından seçilen, üçte iki oranında müslüman, üçte bir oranında gayrimüslim üyelerden oluşmaktadır. Osmanlı Devlet'inde parlamenter sisteme geçişte önemli bir adım daha atılarak Şûrâ-yı Devlet'in genel kurul salonunda düzenlenmeler yapılmış parlamento benzeri bir görünüm verilmiştir.[152] Şûrâ-yı Devlet görevine, Kanun-i Esas-i'ye dayanarak 19 Mart 1877 tarihinde toplanan ilk Osmanlı Parlamentosu'nun açılışına kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren yasama görevi Meclis-i Mebusan'a verilmiştir.[153] Yüksek yargı yetkisi ise Cumhuriyet Dönemi'ne kadar sürmüştür. Bu sebeple Şûrâ-

[148] Ayşe Aslı Yücesoy, Şûray-ı Devlet (1868-1876), **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.8, S.2, 2017, s.194.
[149] Eraslan- Olgun**, a.g.e.,** s.25.
[150] Takvim-i Vekâyi,17.02. 1869, S.1055; Düstur, Cilt: I, İstanbul, 1289, s. 325-342.
[151]Halil İnalcık, Bülent Arı ve Selim Aslantaş (Editör), **Adalet Kitabı,** 2.b.,''Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Dönemi'nde Yüksek Yargı Ve Meclis-İ Vâlâ-yı Ahkâm-I Adliye (1838–1876)'', 2015, s.312.
[152]Haluk Şehsuvaroğlu, **Sultan Aziz-Hususî, Siyasî Hayatı ve Ölümü**, İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1949, s.205.
[153]Ahmet Mumcu, "Hukukçu Gözüyle Mustafa Reşit Paşa", **Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985, s. 39-48.

yı Devlet "Danıştay" ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye "Yargıtay" olarak günümüz yüksek yargısının temellerini oluşturmaktadır.[154]

2.1.3. Yeni Osmanlılarda Parlamento ve Temsil Fikri

Tanzimat Fermanı'nın üzerinde en fazla durduğu konu eşitlik olmuştur. Özellikle çeşitli dinlere mensup Osmanlılar arasında eşitlik prensibinin sağlanması önemli görülmüştür. Tanzimat döneminde önemli olan bir diğer gelişme de zamanla ülkenin içinde olduğu siyasi yönetim anlayışının ve memleketin sosyal durumunu eleştiren bir grubun oluşmasıdır. Meşrutiyet rejiminin kurulabilmesini sağlayan şartları oluşturan bu grup Genç Osmanlılar'dır.[155] Muhalif bir grup olarak ortaya çıkan Genç Osmanlılar, reformların ancak bireylerin haklarını koruyan bir anayasa ve bireyleri temsil eden bir meclis ile hayata geçirebileceğini savunmuştur.[156]

Batıda iktidarın sınırlandırılması fikri çok eskilere dayanmakla birlikte Osmanlı Devleti'nde özellikle Yeni Osmanlılar ile ortaya çıkmıştır. Tanzimat ve Babıali Reformunun küçük bürokratlara beklentileri dışında statü kaybı yaşatması Yeni Osmanlılar hareketinin kadro ve fikir temelini oluşturmuştur. [157] Osmanlıcılık fikrinin en önemli isimlerinden olan Namık Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan karışımın devam etmesini ve her grubun ayrı bir devleti olamayacağını ve hepsinin Osmanlı'ya bağlanması fikrine dayanan Osmanlıcılık idealini ortaya atmıştır.[158] Genç Osmanlılar, 1865 tarihinde İstanbul'da "Genç Osmanlılar Cemiyetini" kurarak adlarını duyurmuşlardır. Şinasî, Namık Kemâl, Ali Suavî, Ziya Paşa, Agâh Efendi yönetime karşı ilk ciddi muhalefeti oluşturmuştur.[159]

---

[154]Hayati Hazır, Tanzimat Fermanının Anayasa Hukuku Açısından Tahlili, **Tanzimat'ın 150.Yıldönümü Sempozyumu**, Ankara: Milli Kütüphane Yayınları, 1991, s.219.
[155]Yılmaz Kızıltan, I. Meşrutiyetin İlânı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı**,, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** 2006, C.26, S.1, s.254**.**
[156]Şerif Mardin, Yeni Osmanlıların Siyasi Fikirleri, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** C. IV, İstanbul, 1983, s.29-30.
[157] Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923)-Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare,** 2.b, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.34-35.
[158] Fuat Uçar, Türk Düşüncesinde Osmanlıcılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,** İlkbahar 2018, C. 10, S. 18, s. 85-91.
[159]Ahmet N. Yücekök, **Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamentonun Evrimi**, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1983, s.70-74.

2.3. I. Meşrutiyet Dönemi Parlamento Seçimleri ve Yasal Çerçevesi

Anayasacılık düşüncesi 18.yüzyılda Batı'da ortaya çıkmış, 1787'de Amerika'da, 1791'de Fransa'da, 1812'de İspanya'da olmak üzere birçok Batı ülkesinde ilk örnekleri verilmiştir. Zamanla Osmanlı İmparatorluğu da bu durumun etkisi altında kalmıştır. Osmanlı coğrafyasında ilk anayasa hareketleri Osmanlı merkezinden önce Balkanlar'da ve daha sonra 1861'de Tunus'ta görülmüştür.[160] Osmanlı merkezinde Yeni Osmanlı Hareketi'nin temsili bir meclis açılması yönündeki gayreti halkın temsiliyle gelen bir meclise yer verilmesinde etkili olmuştur.[161] 31 Aralık 1876 tarihinde II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla Osmanlı Devleti'nin ilk yazılı anayasası olan Kanun-i Esasi yürürlüğe girmiştir. Böylece Yeni Osmanlıların halkın seçtiği temsilcilerden oluşan meclis ve anayasa ile hükümet işlerini kontrol altında tutma fikri başarı sağlamıştır.[162] Meşruti yönetimin de temelini oluşturan Kanun-i Esasi, aynı zamanda açılması öngörülen Meclisin kuruluşunu işleyişini ve yetkilerini de belirlemiştir.[163]

1876 Anayasasını hazırlamak üzere bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun önemli bir görevi de Mebuslar Meclisi'nin oluşturulması için gerekli yasal düzenlemeleri yapmasıdır. Nitekim Anayasa metnini hazırlamak için kurulan komisyon oluşturulduktan hemen sonra bu konu ele alınmış, bir taraftan Kanun-i Esasi çalışmaları sürdürülürken diğer taraftan da geçici bir düzenlemeyle mebus seçiminin nasıl yapılacağı belirlenmişti. "Meclis-i Umumi'nin Suret-i İntihabına ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate" başlığı altında 29 Ekim 1876 tarihinde padişahın kararıyla ile onaylanıp 6 Kasım 1876'da ilan edilen ve 7 maddeden oluşan bu Talimat ile Meclis-i Umuminin nasıl oluşturulacağı belirtilmiştir.[164]

---

[160]Ayhan Ceylan, "Osmanlı İdaresinde Balkanlarda Anayasa Hareketleri: Sırbistan Örneği", **Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Anısına Armağan**, İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2019, s.466-469.
[161] Ceylan, **Parlamentoya..,** s.593-594.
[162] İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi: I.ve II. Meşrutiyet,** C.II, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1998, s.47-48.
[163]Cemil Koçak, "Meşrutiyet" te Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s. 961.
[164] Bekir Sıtkı Baykal, "I. Meşrutiyet'e Dair Belgeler", **Belleten,** .No: 96, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Belge No: 10, 1960, s. 609-612.

2.3.1. Seçimlerin Yasal Çerçevesi

2.3.1.1. 1876 Anayasası

İlk Anayasa olan 23 Aralık 1876 tarihli Kanun-i Esasi 119 maddeden oluşmaktadır.[165] Bu Anayasa çift meclis sistemini kabul etmiştir. Bu meclislerden ikisine birden Meclis-i Umumî denir. Meclis-i Umumi parlamento niteliğinde bir yasama organıdır. Heyet-i Ayan ile Heyet-i Mebusundan oluşmaktadır.[166] Meşrutiyet yönetiminin temelini oluşturan Kanun-i Esasi, aynı zamanda açılması öngörülen Meclis'in kuruluş, işleyiş ve yetkilerini de belirlemiştir.[167] Bir anayasada bireylerin hukuki ve siyasi durumları hakkında olması gereken esasların hemen hepsine bu anayasada rastlanılabilmektedir.[168] Kanun-i Esasi'nin temsil, parlamento ve muhalefetin gelişmesini sağlama yönünde katkısı olmuştur. [169]

1876 Anayasası, padişahın üstünlüğünü yazılı anayasa ile ifade etmiştir. Yürütme yetkisi padişaha aittir. Padişahın yasama ve yürütmeden doğan cezai sorumluluğu yoktur (m.3, m.4, m.5).[170] Anayasanın 7 ve 35. maddelerinin de doğrudan Meclis-i Mebusan ve bu meclis üyelerini ilgilendirmekle birlikte bu maddelerle de Meclis-i Mebusan'ın feshedilme yetkisi doğrudan padişaha verilmiş ve Osmanlı dönemi seçimlerinde Mebusan Meclisi yine bu maddelere dayanarak görev süresi dolmadan feshedilmiş, bu nedenle de yeniden bir seçim yapmak durumunda kalınmıştır. Meclisin feshine ilişkin hükümleri içeren 7. ve 35. maddeler II.Meşrutiyet döneminde mecliste zaman zaman siyasal çatışmalara sebep olmuştur.

Padişahın, bakanların tayin ve azli, rütbe ve nişan verilmesi, para basılması, uluslararası antlaşma yapma yetkisi, kanun ve nizamnamelerin hazırlanması, kanun ve şeriat hükümlerinin uygulanması, savaş ve barış ilanı, kara ve deniz kuvvetleri komutanlığı, cezaların hafifletilmesi ve affı, Meclis-i Umumi'nin toplantıya çağırılması ve tatil edilmesi, Heyet-i Mebusan'ı fesih hakkı gibi yetkileri

---

[165] Kanun-i Esasi metni için bkz. Düstur, I. Tertib, Cilt:IV, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1295, s.4-20.
[166] Selda Kılıç, 1876 Meclis-i Mebusan-ı ve Seçim Hazırlıkları, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, C.30, S.30, 2011, s.28-29.
[167] Koçak, a.g.e., s.961.
[168] Recai G. Okandan, **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, ''Türkiye'nin Siyasi Gelişmesi'', İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977,s.116.
[169] Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset,** Ankara: Liberte Yayınları, 2003, s.36.
[170] Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Belgeler**, 2.b., İstanbul: Doğan Kitap, 2012, s.29.

bulunmaktadır (m.7).[171] Kabine kararı uygulanmak için padişahın onayına muhtaçtır. (m.28). Sadrazam bütün önemli iç ve dış meselelerde yetkili mercidir. Her nazır, kanuna göre vazife alanına giren işlerde yetkilidir (m.29) ve bu alandaki yürütmeden sorumludur (m.30). Nazırların şahsi sorumluluklarının vatandaşlarla aynı yargılama usulüne tâbî olacağı (m. 33), mebuslar ile ihtilaflı bir kanun tasarısının üzerinde nazırın ısrar etmesi durumunda Sultan, nazırı değiştirip, meclisi feshetme yetkisine sahiptir ancak, yeni meclis seçimlerinin kanunda belirtilen zaman içinde yapılması gerekir (m.35). Parlamento'nun görevde bulunmadığı zamanlarda muhtemel bir tehlikeyi önlemek amacıyla nazırlar geçici tasarrufta bulunabileceklerdir. [172]

İki meclisten Meclis-i Mebusan'ın üyelerini halk, Meclis-i Ayan'ın üyelerini de padişah seçmektedir. Osmanlı Mebusan meclisi seçimlerine yönelik olarak yapılanan yasal düzenleme, 23 Aralık 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin "Heyet-i Mebusan" başlıklı kısmında düzenlenen ve 65. madde ile başlayıp 80. madde ile son bulan Anayasa hükümlerini içerir.[173]

42.madde ile başlayıp ve 59. madde ile son bulun anayasa hükümlerinde de devletin temel organlarından biri olan yasama organı düzenlenmiştir. Anayasa'nın 43. maddesindeki; "her iki meclisin de padişahın iradesiyle her yıl kasım ayı başında toplanarak faaliyetlerine başlayacağı ve mart başında ise yine padişah kararı ile bu meclislerin çalışmalarına son verileceği" şeklindeki hükmü ve 44. maddesindeki; "padişahın gerekli görmesi durumunda bu meclisleri süresinden önce açabileceği veya çalışma sürelerini uzatâbîleceği" yasama organını dair hükümlerdir.[174]

Anayasa'nın 60-64. maddeleri" Heyet-i Ayan" ile ilgili maddelerdir. Heyet-i Ayan başkan ve üyeleri Heyet-i Mebusan üyelerinin üçte birini geçmemek şartı ile doğrudan padişah tarafından atanırlar (m.60). 40 yaşını aşmış, tanınmış, güven kazanmış bireyler arasından seçilirler (m. 61). Heyet-i Ayan üyeliği ömür boyudur (m.62).

---

[171]Kemal Gözler, **Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi**, Bursa: Ekin Kitabevi, 2004, s.90.
[172]Demirkol, **a.g.e.,** s.141-147.
[173]Düstur, C.IV, s.4-20.
[174]Düstur, C.IV, s.9-11.

Anayasa'nın 65-80. maddeleri ikinci meclis olan " Heyet-i Mebusan" a dair hükümlerden oluşmuştur. Meclis her elli bin erkek Osmanlı'ya bir kişi düşmek şartı ile iki dereceli oyla seçilir (m.65). Seçimler gizli oy ile özel bir kanunla yapılacaktır (m.66). Seçim süresi dört yıldır, seçim yenilenebilir (m.69). Mebuslar bütün Osmanlıları temsil ederler (m.71). Bir kimse her iki meclise üye olmaz (m.50). Meclisin görüşmeleri Türk Diliyle yapılır (m.57). Milletvekilleri Türkçe okumak mümkün ise Türkçe yazmak da zorundadır (m.68). [175]

Kanun-i Esasi'nin hazırlanıp ilan edilmesi için uzun bir zamana ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple Anayasa ilan edilmeden önce seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir. Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan'dan oluşan meclisten yalnızca Heyet-i Mebusan seçim ile göreve gelmekteydi. 1876 Anayasası m.65, m.66 ve m.68 ile seçimler ile ilgili bazı düzenlemeler ve mebus seçilecek yeterliliğe sahip olmayanlar hakkında hükümler yer almaktadır. Anayasa'nın bu hükümleri uygulanma olanağı bulamamış, Talimat-ı Muvakkat hükümleri uygulanmıştır.[176] I. Meşrutiyet ilk ve ikinci dönem seçimleri Kanun-i Esasi hükümlerine dayanarak gerçekleştirilmiştir.

2.3.1.2. Meclis Azasının Sureti İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate

Talimat-ı Muvakkate, Meclis-i Mebusan'ın İstanbul dışındaki üyelerinin atanma ve seçilme biçimlerine yönelik hükümler içeren geçici bir talimattır.[177] Meclis üyelerinin atanma ve seçilme biçimine ilişkin kurallar içeren geçici Talimat 28 Ekim 1876 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi'ye göre parlamento hükmünde olan Meclis-i Umuminin toplanması için bir seçim kanunu hazırlanamadığından, sadece ilk dönemin birinci yılında geçerli olacak geçici bir talimat hazırlanma gereği duyulmuştur. Yürürlüğe giren Talimat 7 madde içermektedir. Geçici Talimatın başlığı ise hazırlanma sebebinden bahseder.[178]

Başkentte toplanacak Meclis-i Umumi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, incelenmesi, düzenlenmesi ve çalışmalar sonuçlanana kadar meclis

[175] Demirkol, **a.g.e.,** , s.154-155.
[176]Müzehher Yamaç, İlk Anayasa (1876 Kanun-ı Esasi), **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S.5, 2014, s.64.
[177] Düstur, C.IV, s.20.
[178] Erol Tuncer, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877-2002),** Ankara: TESAV Yayınları, 2003, s.25.

üyelerinin atanma, seçilme biçimini belirlemek amacıyla bu yıla mahsus olmak üzere çıkarılmış Geçici Talimattır, şeklinde ifade edilmiştir.[179]

Geçici Talimat'ın 2.maddesinde geçici olduğundan bahsedilmiş ilk toplantı senesi için uygulanacağı belirtilmiştir. Meclisin 70 Müslüman ve 50 gayrimüslim olmak üzere 120 kişiden oluşacağı Talimat'ın arkasına eklenen cetvelde belirtilmiştir. Ancak Padişahın kararı ile Tunus ve Mısır Vilayeti için 5'er Müslüman mebus daha eklenerek Müslümanların sayısı 80'e çıkarılmış, toplam mebus sayısı 130 olmuştur (m.1). Seçimlerde iki dereceli seçim sistemi uygulanacaktır. Osmanlı vatandaşı ve 25 yaşında olması, güven ve itimat vermesi, cinayet veya siyasi bir suçtan mahkûm olmaması ve memleketinde az çok emlak sahibi olması gerekir hükümleri de yer alır. Seçilecek kimse fiilen memur ise, memuriyetten ayrılacaktır (m.3). Milletvekilleri ile ilgili bölgeler İdare Meclis azaları tarafından seçilecektir (m.2) hükümleri Talimat'ta yer alır.[180]

Meclis-i Mebusan'ın ilk devre seçimleri Geçici Talimat'a göre yapılmış 19 Mart 1877 yılında toplanan meclis 28 Haziran 1877'de dağılmıştır. Meclis'in toplanması ve dağılması arasında geçen bu sürede Seçim Kanunu ele alınmış ve buna yönelik bir metin hazırlanmıştır. Ancak Meclis'in sona erdiği tarihe kadar yasalaşması sağlanamamıştır. Bu sebeple Mebusan Meclisi'nde ikinci devrede yapılacak olan seçimler için tekrar Talimat-ı Muvakkat'in uygulanması zorunlu hale gelmiştir.[181] Bu konudaki hükümet önerisi, 25 Ağustos 1877'de padişah tarafından onaylanmıştır. Geçici Talimat'ın Anayasa değerinde olduğu ifade edilmiştir.[182] Çünkü Geçici Talimat 23 Aralık 1876 tarihli Anayasa'dan önce onaylanmış bu sebeple Anayasa'da yer alması gereken hükümlerden oluşmuştur.[183]

2.3.1.3.Beyannaame

İlk dönem için onaylanan Talimat-ı Muvakkate'den sonra 2 Ocak 1877 tarihli sadece İstanbul ve Çevresini kapsayan seçimlerde uygulanacak temel esasları

---

[179] Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982),** İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982, s.135.
[180] Baykal, **a.g.e.,** s.610
[181] Tuncer, **a.g.e.,** s.25.
[182] Güneş, **a.g.e.,** s.166.
[183] Hüseyin Nail Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri,** İstanbul: Tan Matbaası,1960, s.86-87.

belirlemek için yayınlanan Beyanname 23 maddeden oluşmaktadır.[184] Beyanname'de seçmen defterlerinin düzenlenme usulü, mebuslar ve ikinci seçmenler seçilirken oyların nasıl kullanılacağı ayrıntılarıyla belirtilmiştir. İstanbul'dan seçilecek mebusları seçmek için iki dereceli seçim sistemi uygulanmıştır.[185] Talimat-ı Muvakkate'deki hükümler tüm yurt geneli için geçerliyken Beyanname'deki hükümler İstanbul ve civarı için geçerlidir. İstanbul'un civarından kasıt İzmit'tir. Beyanname, İzmit dahil İstanbul'da uygulanacak seçim usullerini kapsamaktadır.[186]

Beyannameye göre, beş müslüman, beş gayrimüslim olmak üzere, İstanbul için on milletvekili seçilecektir. İstanbul yirmi bölgeye ayrılmıştır. On sekiz bölge İstanbul içine aittir. Her mahallenin muhtarı seçmenler için bir defter düzenleyecektir. Beyanname ve mebus sayılarını tespit eden "Cetvel" hazırlanıp ilan edilecektir. Seçimlere katılabilmek için en az bir yıl süredir İstanbul'da ikamet etmek gereklidir. Kanun-i Esasi'nin 66. ve 119. maddelerine göre mebusların seçimi gizli oy esasına göre ve Talimat-ı Muvakkate uygun olarak yapılacaktır.[187]

1876 tarihinde yayınlanan Talimat-ı Muvakkate'ye göre, yurt çapında 80 müslüman ve 50 gayrimüslimden oluşan mebusların seçimi, milletvekili olma şartlarına uygun olarak yapılacaktır. Her vilayetten seçilecek milletvekili sayısı, vilayetin büyüklüğüne göre belirlenecektir. İstanbul ve civarındaki 20 seçim bölgesinden seçmenler toplam 40, ikinci seçmen belirleyecek, bu şekilde tayin olunan ikinci seçmenler 10 kişiyi esaslara uygun olarak mebus seçecektir. Belirtilen bu usullere göre seçimler ilk Meclis-i Mebusan seçimleri yapılmıştır. Ve seçilen mebuslar İstanbul'a gelmeye başlamışlardır. Fakat Talimat-ı Muvakkate'de belirtilen sayıda mebus katılımı sağlanamamıştır. Tunus ve Mısır mümtaz eyalet olduğu için katılamamıştır.[188]

---

[184] Takvim-i Vekâyi, 24.10. 1293, S. 1857
[185] Tuncer, **a.g.e.,** s.26.
[186] Kubalı, **a.g.e.,** s.86.
[187]Suna Kili ve Şeref Gözübüyük**, Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifaktan Günümüze,** 3.b., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s.38-39.
[188]Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişimi ve 1961 Anayasa'sı**, 4.b, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970, s.61.

2.3.2. I. Meşrutiyet Dönemi Seçimleri

2.3.2.1. I.Meşrutiyet Devri İlk Dönem Seçimleri

İlk Meclis-i Mebusan 19 Mart 1877'de Sultan Abdülhamid'in açılış nutkunda yer bulan "...kavanin-i memeleketin ârâ-yı umumiyete istinadını elzem gördüm ve Kanun-i Esasiyi ilan eyledim" ifadesiyle açılmıştır. 141 üyeden oluşan meclisin 115'i mebus olup, 26'sı ise ayandır. 115 mebustan 69'u müslüman 46'sı ise gayrimüslimdir. Meclis-i Mebusan reisliğine padişah tarafından Ahmet Vefik Paşa seçilmiştir.[189]

Kanun-i Esasi'nin ilanını halk sevinçle karşılamış özellikle gayrimüslimler bu gelişmeden memnun olmuşlardır. Meclis-i Mebusan on farklı milletten mebusla ilk toplantısını gerçekleştirmiştir.[190] Taşrada yapılan seçimlerde, sayıca az da olsa İdare Meclisi'ni temsil eden erkekler seçmen olmuşlardır. İstanbul ve civarında yapılan seçimlere de yine sadece erkekler katılmıştır. İstanbul ve civarında bulunan 25 yaşını bitirmiş vatandaşlar arasından az çok emlak sahibi olanlar, seçime katılabilmiştir. Bunun dışında kalanlar ise seçime katılamamıştır. [191]

I.Meşrutiyet Dönemi ilk dönem seçimleri genel anlamda iki dereceli olmuştur. Taşrada önceden seçilmiş İdare Meclis'i üyeleri ikinci seçmen kabul edilmiş ve mebuslar bunlar tarafından seçilmiştir. İstanbul ve civarında ise ikinci seçmenler halk tarafından seçilmişlerdir. Genel olarak anayasa hükümlerine bakıldığında tahmin edilen, seçimlerin basit çoğunluk yöntemine göre yapıldığıdır.[192]

Seçimin yapıldığı dönemde yasal temellere dayanan siyasi parti çalışmaları olmadığı için bir siyasi partinin varlığından bahsedemeyiz. Meclis-i Umumi, çalışmalarına başladığı tarihten itibaren çeşitli faaliyetlerle birlikte bir seçim yasası da hazırlamış fakat 28 Haziran 1877'de Meclis-i Mebusan'ın dağılması ile birlikte bu

---

[189] Okandan, **a.g.e.,** s.175-177.
[190] İlber Ortaylı, " İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletinin Temsili''**, Kanuni Esasi'nin 100. Yıl Armağanı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara: Sevinç Matbaası, 1978, s.170-172.
[191] Bülent Tanör, **Osmanlı İmparatorluğunda Anayasal Gelişmeler**, İstanbul: Der Yayınları, 1991, s. 87.
[192]Servet Armağan, "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri", **Kanunu Esasi'nin 100. Yıl Armağanı,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara: Sevinç Matbaası, 1978, s.55-58.

yürürlüğe girememiştir. İlk Meclis-i Mebusan kısa süreli olsa da çalışmalarıyla önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Ülke genelini ilgilendiren sorunlar ile birlikte yerel sorunları da gündeme getirmiş, hükümetin yönetimde uyguladığı yöntemleri eleştirmiştir. Mecliste vekiller fikir ve görüşlerini özgürce dile getirme imkanı bulmuştur. Seçimlerin tek dereceli olması, seçme yaşının 25'den 21'e düşürülmesi gibi fikirler bunlardan bazılarıdır.[193] İlk Meclis-i Mebusan, seçim kanununun çıkarılamaması sebebiyle Anayasa ve Talimat-ı Muvakkate hükümlerine uyularak Abdülhamit tarafından feshedilmiş ve dağıtılmıştır. Aynı yıl tekrar yeni bir seçim daha yapılmıştır. 1877 yılında yapılan her iki seçim de aynı yöntem ve belgelere dayanarak gerçekleştirilmiştir. [194]

2.3.2.2. I Meşrutiyet Devri İkinci Dönem Seçimleri

Birinci Meclis-i Mebusan'ın dağılmasından sonra ikinci seçim hazırlıklarına başlanmıştır. Meclis-i Mebusan'ın dağılması ile yasalaşamayan seçim tasarısı ikinci seçim için de geçerli olamamış, ilk seçimde kullanılan yöntem ve belgelerle ikinci seçimler gerçekleşmiştir.[195] İkinci dönem meclisinde mebusların sayısı azalmış 130 olması gereken mebus sayısı 96 mebusla sınırlı kalmıştır. Mebusların 56'sı müslüman, 40'ı gayrimüslimdir. Ayan sayısı ise 38'dir. Meclis 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı döneminde açılmış ülkenin içinde olduğu zor şartlar meclis çalışmalarına engel olmuştur. Mebuslar seçildikten sonra meclis 13 Aralık 1877 günü toplanmış fakat çalışma ve faaliyetleri kısa süreli olmuştur.[196]

Astarcılar Kethüdası Ahmet Efendi'nin ülke genelinde yaşanan olumsuzluklardan sarayın sorumlu olduğunu belirtmesi ve dönemin şartları sebebiyle II. Abdülhamit anayasal yetkilerini kullanarak 14 Şubat 1878 tarihinde ikinci meclisi tatil etmiş ve anayasayı askıya almıştır. Yaklaşık otuz yıl kadar meşruti yönetime ara verilmiştir. Bu süreçte halk, anayasanın yürürlükte olduğu dönemden daha fazla 1876 Anayasasına sahip çıkmış tekrar yürürlüğe girmesi için taleplerde bulunmuştur. [197] Jön Türkler diye isimlendirilen bir grup çeşitli yayın organları aracılığıyla,

---

[193] Demir, a.g.e., s.31-32.
[194] Armağan, **Memleketimizde..,** s.67.
[195] Hakkı Tarık Us, **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi I (1293-1877),** İstanbul: Vakit Gazete-Matbaa, 1939, s.233-234.
[196] Kızıltan**, a.g.m**., s.269.
[197] Demir, **a.g.e.,** s.32-33.

hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini halka yaymaya çalışmışlardır. Ortak amaçları, anayasanın tekrar yürürlüğe girmesini sağlayıp meşruti yönetime geri dönmek olan bu grubun çalışmaları netice vermiş 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir [198]

II. Abdülhamit'in Meclis-i Mebusan'ı tekrar açması istenmiş, meşrutiyet taraftarları bu yönde çalışmalar sürdürmek amacıyla Mayıs 1889'da İttihad-ı Osmani Cemiyeti'ni kurmuştur. Ahmet Rıza'nın öncülüğünde açılan Cemiyet, 3 Aralık 1895'de Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adını almıştır. 1906'da asker ve sivillerden oluşan bir grubun kurduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 1907'de Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ile birleşmiş böylece İttihad ve Terakki Cemiyeti kurulmuştur. Uzun yıllar meşrutiyeti ilan etmek için çalışmalar sürdüren cemiyet hedefini gerçekleştirmiş, 23 Temmuz 1908'de Meclis-i Mebusan tekrar faaliyete geçmiş ve meşruti yönetime geri dönülmüştür.[199]

2.4. II. Meşrutiyet Dönemi Parlamento Seçimleri ve Yasal Çerçevesi

II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Devleti'nin yönetimi parlamenter sistem niteliği kazanmıştır. Bu dönemde anayasada yapılan düzenlemelerle, meclise sunulan yasa önerilerinin önceden padişah onayı alma zorunluluğu ortadan kalkmış, bakanlar sadece meclise karşı sorumlu hale gelmiştir. [200]

II. Meşrutiyet'in ilanı ile özellikle siyasallaşma, dernekleşme ve partileşme faaliyetleri başlamıştır. Yasama görevini üstlenen Meclis-i Mebusan meşruti yönetim boyunca siyasal kuruluşlara yasal bir zemin hazırlamıştır. Bu sebeple Meclis-i Mebusan seçimleri, meşruti yönetim için oldukça önemlidir.[201]

II. Meşrutiyet döneminde, 1908, 1912, 1914, 1919 seçimleri olmak üzere dört parlamento seçimi yapılmıştır. 1876 Anayasası, Osmanlı Meclis-i Mebusan' ın ilk döneminde tasarlanıp yasalaşamayan 2 Ağustos 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı ve Milletvekili Seçim Kanunu'nun nasıl uygulanacağına dair

[198]Kızıltan, **a.g.m.,** s. 262-263.
[199] Güneş, **a.g.e.,** s.235-239.
[200] Kenan Olgun, Il. Meşmtiyet Devri Hakimiyet-i Milliye Mücadelesinde Önemli Bir Dönem: 1912 Meclis-i Mebusan ve Faaliyetleri**, Ilmi Araştırmalar Dergisi,** S.13, Istanbul, 2002, s.112.
[201]Demir, **a.g.e.,** 33.

hükümler içeren "İntihab-ı Mebusan Kanunnamesinin Suver-i İcrasına Dair Talimat'' seçimlerin yasal dayanağıdır.

2.4.1.Seçimlerin Yasal Çerçevesi

2.4.1.1. 1876 Anayasası

10 Temmuz 1908 tarihinde Meclis-i Mebusan'ın açılmasıyla Kanun-i Esasi tekrar yürürlüğe girmiştir. Son Meclis-i Mebusan'ın görevi, 1919 Aralık ayı seçimlerinden sonra 11 Nisan 1920'de sona ermiştir. [202]

Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinin seçilmesi ve görevlerine başlaması sürecini düzenleyen mevzuat ayrıntılı olarak incelendiğinde daha önce de belirttiğimiz gibi en asli yasal düzenlemenin 1876 tarihli ilk Osmanlı anayasasında yer alan Heyet-i Mebusan başlığı altında ve 65. madde ile başlayıp 80. madde ile sona eren hükümlerinde yer aldığı görülmektedir.

Milletvekili sayısı, seçimlerin hangi yöntemlere göre yapılacağı, kimlerin milletvekili olup olamayacağı, seçimlerin kaç yılda bir yapılacağı ve Mebusan Meclisinin nasıl oluşturulacağı gibi temel esaslar anayasada belirtilmiştir. Bu hükümler Cumhuriyet döneminin başlangıcı dahil olmak üzere bazı değişikliklerle birlikte Osmanlı'daki tüm seçimlerde uygulanmıştır.[203]

1876 Anayasası'nda Meclis-i Mebusan seçimleri ve meclisin üyelerine yönelik çok sayıda değişiklik yapılmış bir kısmı da II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiştir. 1918 yılında yapılan değişiklik ile anayasanın seçimlere ilişkin 69. maddesi "Kanun-i Esasinin 69. maddesini muaddil kanun" başlığı ile düzenlenmiştir. Anayasa'da, Meclis-i Mebusan seçimlerinin 4 yılda bir yapılacağı belirtilirken olağanüstü bir durumda 4 yıllık sürenin uzatılabileceği belirtilmemiştir. Dördüncü sene toplantısında ordunun genel seferberliğini gerektiren bir savaş durumunda her

[202] Tuncer, **a.g.e.,** s.10.
[203]Tan Baykal, Türkiye'de İlk Seçimler ve Yasal Dayanakları**. Social Sciences Research Journal,** C. 7, Issue. 2. 2018, s.192-193. http://dergipark.gov.tr/download/article-file/485549. (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

iki meclisteki üyelerin üçte ikisinin oyu ile görüşülebileceği ve mutlak çoğunlukla kabul edilecek bir kanunla sürenin uzayabileceği belirtilmiştir.[204]

‘‘Mebusan Meclisinin padişah tarafından feshedilmesi halinde en geç 6 ayda toplanmak üzere seçimlere başlanacağı’’ hükmünü içeren 73.madde 1914 yılında kaldırılmıştır.[205] Başlangıçta 6 ay olarak belirtilen süre 7.maddede yapılan 1909 değişikliği ile 3 aya indirilmiş ve 35.maddede yapılan 1914 değişikliği ile 4 aya çıkarılmıştır.[206] Yine anayasada aday olunacak seçim çevresi sayısı sınırlandırılmamış, 72. maddede yapılan 1916 yılı değişikliği ile ‘’bir kimsenin üç seçim çevresinin dışında aday olamayacağı’’ belirtilmiştir.[207]

2.4.1.2.İntihab-ı Mebusan Kanun- ı Muvakkatı

Meclis-i Umumi’nin ilk döneminde hazırlanan fakat Meclis-i Mebusasın dağılmasıyla yasalaşamayan 83 maddeden ve 7 bölümden oluşan seçim kanunu metni, padişahın kararı ile 2 Ağustos 1908 tarihinde İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı adıyla yürürlüğe girmiştir.[208] Daha sonraki süreçte yeni bir seçim kanunu çıkarılamadığından 1908, 1912, 1914, 1919 seçimleri bu Geçici Kanun hükümlerine uyularak gerçekleşmiştir. Bu kanun çeşitli değişiklikler ve ekler yapılarak 1942 yılına kadar TBMM hükümeti dönemi ve Cumhuriyet dönemi seçimlerinin de yasal dayanağı olmuştur.[209]

Kanunda, seçim bölgeleri, seçmen defterleri, seçimlerin yasal hükümlere bağlı olarak yürütülmesinden sorumlu heyetin oluşumu ve yükümlülükleri, seçmen kütüklerinin düzenlenmesi gibi seçimlere ilişkin temel esaslar belirlenmiştir. Seçimlerin iki dereceli olup çoğunluk sistemine göre yapılması gerektiği belirtilmiştir. Seçmenler mebusları değil ‘‘müntehib-i sani’’ diye isimlendirilen ikinci seçmeni belirlemeli mebuslarda bu ikinci seçmen tarafından seçilmeli hükmü getirilmiştir. Devlete az da olsa vergi vermeyen 25 yaşını bitirmemiş bireylerin, birinci ve ikinci derece seçmen olamayacakları belirtilmiştir. Ayrıca ikinci derece

---

[204] Tuncer, **a.g.e.,** s.16.
[205] Düstur, C.II, s. 224.
[206] Recaî Okandan, **Âmme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyet Devri,** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1947, s.116.
[207] Tuncer, **a.g.e.,** s.16.
[208] Seçim kanunu için bkz. Düstur, 2. Tertib, C.I, s.14-18; Erdem, **a.g.e.,** s.135-153.
[209] Erdem, **a.g.e.,** s.44.

seçmen olabilmek için Osmanlı vatandaşı olmak da gerekli görülmüştür. Seçim kanununa göre, seçimler, sancaklar itibariyle yapılacak, her sancak bir "daire-i intihabiye (seçim bölgesi)" ve her nahiye bir "şube-i intihabiye (seçim şubesi)" itibar olunacaktır (m.1). Nüfusu 25.000 ile 75.000 arasında olan sancaklar 1 mebus, 75.000 ile125.000 arasında olan sancaklarda 2, 175.000'e kadar 3 ve 220.000'e kadar 4 mebus seçilecek, bundan fazla olan yerlerde seçilecek mebus sayısı bu orana göre artırılacaktır (m.2).[210]

2.4.1.3. İntihab-ı Mebusan Kanunnamesi'nin Suver-i İcrasına Dair Talimat

Osmanlı Mebusan Meclisi ve seçimlerine ilişkin olarak çok ayrıntılı düzenlemeleri içeren 1908 tarihli seçim kanununun yayımıyla birlikte aynı tarihte bu kanunun nasıl uygulanacağını içeren bir talimat yayımlanmıştır. Bu talimat 6 maddeden oluşmaktadır. Talimata göre, nahiyelerin kurulmadığı yerlerde yakınlığı göz önünde bulundurarak dört beş köyden oluşan geçici seçim bölgeleri oluşturulacaktır (m.1).[211] Ayrıca seçimde tutulacak defterlerin hangi şekilde düzenleneceği, bu defterlerin tutulmasında vali, kaymakam, mutasarrıf ve belediye başkanlarına ilişkin görevlerin neler olduğu, belirtilmiştir. Seçim dokümanları ile seçim kanununun birer örneğinin her seçim bölgesine ulaştırılmasının gerekliliği gibi daha çok devlet yetkililerince alınacak önlem ve yapılacak görevlere talimatta yer verilmiştir. [212]

2.4.2. II. Meşrutiyet Dönemi Parlamento Seçimleri

2.4.2.1.1908 Seçimleri

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile padişahın otoritesi zayıflamış ve bürokrasinin işlerliği yavaşlamıştır. Anayasanın tekrar yürürlüğe girmesi ülke genelinde çeşitli etnik grupların kardeşlik ve özgürlük taleplerini arttırmış.[213] İttihat

---

[210] Kenan Olgun, "Osmanlı Meclis-i Mebusan' ında Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C.XXVIII, S. 82, Ankara, 2012, s.3-7.
[211] Düstur, 2.Tertib,, C.I, s.14.
[212] Baykal, **Türkiye'de..,** s.200-201.
[213] Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914),** 2.b., Çev. Nuran Yavuz, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1986, s.40-42.

ve Terakki Cemiyeti bu süreçte etkin hale gelmiştir.[214] Zamanla Sait Paşa hükümeti saray ve İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında kalmış hükümet 31 Temmuzda istifa etmiştir. İstifa üzerine Kamil Paşa görevlendirilmiş ve 1908 seçimleri Kamil Paşa hükümeti döneminde yapılmıştır.[215]

Daha önce de belirttiğimiz gibi 1908 Seçiminin en önemli hukuki dayanaklardan biri Meclis-i Mebusan'ın hazırladığı seçim yasasıdır. Seçim yasasına bağlı kalınarak ve diğer yasal düzenlemeler dikkate alınarak 1908 Meclis-i Mebusan seçimleri 121 sancakta gerçekleşmiştir.[216] Bu yasaya göre seçimler iki dereceli yapılmış ve oy hakkı erkeklere tanınmıştır. Seçimler aynı gün yapılmamış ikinci seçmenlerin seçimi ve milletvekillerinin seçimi her vilayette ve her sancakta farklı tarihlerde yapılmıştır. Seçimlere bazı illerde parti olarak Ahrar Partisi katılsa da İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimi büyük çoğunluğa sahip olarak kazanmıştır. Aynı zamanda seçim bölgesi olarak sancaklar kabul edilmiş, her 50 bin erkek Osmanlı vatandaşı nüfusu adına 1 milletvekili seçme kuralına karşın, bu sayının altında olan sancaklarda 25 bin erkek nüfusu için 1 milletvekili seçme hakkı tanınmıştır.[217]

İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimi kazanmıştır. Meclis 17 Aralık 1908'de açıldığı zaman İttihat ve Terakki mecliste çoğunluğu oluşturmuştur. Buna karşın zamanla muhalif görüşler ortaya çıkmıştır.[218] İttihat ve Terakki, seçilen 281 mebustan 1 kişi hariç hepsini almıştır. Ahrar Fırkası adına yalnız Ankara'dan Mahir Sayit Bey meclise mebus olarak seçilmiştir. Seçim sonucunda mecliste yer almaya hak kazanan İttihat ve Terakki kadrosunda gözüken birçok mebus Ahrar Fırkasına geçmiş, İttihat ve Terakki mecliste 160 kişi kalmıştır. İlerleyen süreçte bu kişiler de tam anlamıyla İttihat ve Terakki içinde yer almamıştır.[219]

1908 Meclis-i Mebusan'ı, 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, 5 Yahudi, 4 Bulgar, 3 Sırp, l Ulah olmak üzere 275 mebustan olmuştur.

---

[214] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952, s.175-180.
[215] Demir, **a.g.e.,** s.44-45.
[216]Tunaya, **Türkiye'de..,** s.17-18.
[217] Tevfik Çavdar, **Münteheb-i Sani'den Seçmene**, Ankara: V Yayınları, 1987, s.5.
[218] Armağan, **a.g.m.,** s.59.
[219] Eraslan-Olgun, **a.g.e**.,s.79.

Meclisi oluşturan mebusların %10'u devlet memuru, %35'i ulema, %30'u çiftçi, %10'u serbest meslek ve %5'i ise diğer mesleklerle uğraşmaktadırlar.[220]

1908-1912 dönemi Meclis-i Mebusan' da yer alan mebusların; 21'i ölüm, 11'i tayin, 10'u görevden istifa ve 2'sinin ise devamsızlıktan görevi bırakma gibi sebeplerle mebuslukları sonlanmıştır. Boşalan 44 koltuktan 43'ü için ara seçim yapılmıştır. 30 Temmuz 1911 tarihinde istifa eden Milletvekili Mahir Sayit Bey'in yerine herhangi birisi seçilmemiştir. Görev süreleri 4 yıl olarak belirlenen ikinci seçmenler yapılan ara seçimlerde milletvekillerini belirlemiştir. 4 yıllık süre içinde ikinci seçmenlerin azalmasıyla, o bölgedeki toplam ikinci seçmen sayısının 8/10 oranının altına düşmemesi halinde yeniden ikinci seçmen belirlemeye gerek duyulmamıştır.[221]

3. Osmanlı Mebusan Meclisi padişah tarafından 18 Ocak 1912'de feshedilmiş ve 3 ay içinde seçim yapılması kararı alınmıştır. Bu feshin sebebi daha önce 1909 Anayasa değişikliğinde bahsettiğimiz 35. maddenin tekrar eski haline getirilmesi isteğinin mecliste kabul edilmemesidir. Meclisin feshi de yine 35. maddeye dayanarak yapılmıştır.[222] 35.maddenin 1909 yılı değişikliğine göre, hükümet ile Meclis arasında çıkan anlaşmazlıkta hükümet kararından vazgeçmez ve meclis bu kararı iki kez reddederse hükümet meclisin kararını kabul etmek, kabul etmiyor ise istifa etmek zorundadır. Yeni hükümet de kararında ısrar eder ve meclis yine bu kararı onaylamazsa padişah tekrar seçim yapmak üzere meclisi dağıtır.[223]

2.4.2.2. 1912 Seçimleri

1908 Meclis-i Mebusan 'ın feshinden sonra anayasanın 7.maddesi gereğince seçim hazırlıklarına başlanmıştır. 1912 seçimi 2 Ağustos 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanununa göre yapılmış ve seçimlere İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası katılmıştır.

---

[220] Feroz Ahmad, Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)**, Der. Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.19-21.
[221] Olgun, **Osmanlı Meclis-i..,** s.8-12.
[222] Armağan**, a.g.m.,**s.59.
[223] Demir, **a.g.e.,** s.174.

21 Kasım 1911 tarihinde kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası kısa sürede İttihat ve Terakki karşıtlarının desteklediği güçlü bir oluşum haline gelmiştir. Bu fırkanın güçlenmesinden korkan İttihat ve Terakki acilen seçim talebinde bulunmuş meclis feshedilmiş ve yeni meclis için ocak-mart aylarında İttihat ve Terakki'nin baskıcı tutumu sebebiyle ''sopalı seçim'' olarak ifade edilen 1912 seçimleri gerçekleşmiştir.[224] Seçimlerde İttihat ve Terakki birçok cemiyet üyesini ülkenin çeşitli bölgelerinde propaganda yapmaları için görevlendirmiş, seçmenlere yer yer fiili müdahalede bulunarak onları ağır baskı altına almıştır. Netice olarak İttihat ve Terakki Cemiyet'i seçimi kazanmıştır.[225]

284 mebustan 6'sı hariç tamamını kazanan İttihat ve Terakki bu defa da meclis dışı güçlerin etkisinde kalmış, iktidar olmasına bu yetkiyi elinde tutamamıştır. İlerleyen süreçte Meclis dışında askeri bir güç olarak ortaya çıkan Halaskar Zabitan Grubu ittihatçıların iktidardan çekilmesinde etkili olmuştur.[226]

1908 ve 1912 seçimlerini İttihat ve Terakki partisi kazanmıştır. Fakat muhalefet, memleketin serbest ve dürüst seçimlerle yönetilmeyerek baskı ve tehditlerle yasal olmayan yollara başvurularak oluşturulan devlet kurumları ile yönetildiğini ifade etmiştir. Böylece memleket iktidar ve muhalefet olarak ikiye ayrılmıştır.[227]

2.4.2.3. 1914 Seçimleri

Meclis kapatıldıktan kısa bir süre sonra yapılması planlanan seçimler Balkan Savaşı nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Seçimler 24 Ekim 1912 tarihli hükümet kararnamesi gereğince "imkân olana kadar" hükmüne bağlı kalınarak ertelenmiştir. Bu süreçte İttihat ve Terakki iktidar hırsı ile Babıali baskınını gerçekleştirmiş yönetimi tamamen ele geçirmiştir.[228] İttihat ve Terakki'nin yönetim

[224] Olgun, **II. Meşrutiyet Devri...,** s.113-115.
[225]Muzaffer Tepekaya, 1912 Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimlerinde Saruhan (Manisa) Sancağı İttihat Ve Terakki Fırkası Adayı Yusuf Rıza Bey Ve Seçim Beyannamesi**, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2013, s.38.
[226]Kenan Olgun, Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C.XXVII, Sayı 79, Mart 2011, s.7.
[227]Armağan, **a.g.m**., s.82.
[228] Demir, **a.g.e**, s.295-305.

gücünü mutlak olarak elinde bulundurduğu ve tek partili yönetim kurduğu bir dönemde 1914 seçimleri gerçekleştirilmiştir.[229]

1914 Seçiminin hukuku dayanakları İntihabı Mebusan Kanunu ve 25 Eylül 1328 tarihli Kanun-ı Muvakkat'tır. 1912 yılında meclisin feshi sonrası yeni meclisin onayına sunulmak için hazırlanan bu Muvakkat ile askerlik vazifesinde olanların seçmen olamayacağı kararlaştırılmıştır. Kara ve Deniz ordusunda görevli subaylar ile küçük subaylar, jandarma ve askerî rütbesi olan ve üniformalı bütün askeri görevliler askerlik hizmetinde bulundukları sürece birinci ve ikinci seçmen olamazlar (m. 1). Emekli subayların ve sair ihtiyat subayların seçme hakları vardır (m. 2) hükümleri Muvakkatte yer alır. [230]

1914 seçimlerine tek parti olarak İttihat ve Terakki katılmıştır. [231] 1912 seçimleri gibi 1914 seçimlerinde de İttihatçılar meclise muhalifleri sokmamak için mücadele etmişlerdir. Muhalefet tamamıyla parlamento dışına itilerek bu konuda büyük oranda başarı sağlanmıştır.[232] Meclis-i Mebusan çoğulcu yapısından hiç olmadığı kadar uzaklaşmış, 1914 seçimleri İttihatçı otoriteyi güçlendirmiştir.[233]

II. Meşrutiyet döneminin en uzun süre görevde kalan meclisi 1914 Meclis-i Mebusan'ı, olup 14 Mayıs 1914'de açılmış 21 Aralık 1918'e kadar görevine devam etmiştir. Mecliste, 114 Türk, 84 Arap, 13 Rum, 14 Ermeni, 4 Yahudi olmak üzere 259 mebus bulunmaktadır. 1914 meclisinin de çalışma dönemi belirlenen süreci tamamlayamadan 1908 ve 1912 Meclis-i Mebusanları gibi feshedilerek sona erdirilmiştir.[234]

2.4.2.4. 1919 Seçimleri

Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongresi'nde dile getirilen meclisin kurulması isteği, İstanbul Hükümeti'nin 14 Eylül 1919'da seçim için ek ödenek belirlemesiyle gerçekleşmeye başlamıştır. Seçimler ile ilgili İstanbul Hükümeti ile

---

[229] Ali Birinci, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, **Tarih ve Toplum Dergisi**, C.VII, S.41, Mayıs 1987, s:200-205.
[230] Armağan, **a.g.m.,** s.63.
[231] Olgun, **Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından**.. s.8.
[232] Demir, **a.g.e.,** 340-344.
[233] Akın, **a.g.e.,** s.40-41.
[234] Feroz Ahmad ve Dankwart A. Rustow, İkinci Meşrutiyet Dönemine Meclisler 1908-1912**, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 1976, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, S.4-5, s.246-248.

gerçekleştirilen en önemli adım olan Amasya Görüşmeleri sonucunda, seçimlerin serbestçe yapılması ve Meclis'in İstanbul'da toplanması kararı alınmıştır.[235] Ayrıca İttihat ve Terakki üyelerinin ve orduda çeşitli suçlara karışmış olanların seçime katılmalarının uygun olmadığı kararına da varılmıştır. Seçim kararnamesi Ali Rıza Paşa Hükümeti tarafından 7 Ekim 1919'da yayınlamıştır. Damat Ferit Paşa ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları seçime karşı çıkmış Müdafaa-i Hukuk taraftarları seçimin yapılmasını desteklemiştir. 9 Ekim 1919 itibarıyla İntihap Kararnamesi gereği seçim hazırlıklarına başlanmış seçim iki dereceli olarak gerçekleştirilmiştir.[236]

1919 seçimini oyların büyük çoğunluğunu alarak Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti kazanmıştır. Aynı zamanda İstanbul'dan seçime katılan Milli Türk ve Osmanlı Mesai Fırkalarının birer adayı, Anadolu'dan seçime katılan Osmanlı Çiftçiler Derneği, Teceddüt ve Milli Türk Fırkalarının bazı adayları seçilmiştir. İstanbul ve taşra olmak üzere iki seçim bölgesi belirlenmiştir.[237] Ülke genelinde var olan bütün siyasi partilerin ve azınlıkların seçime katılımı sağlanarak meclisin temsil gücünün arttırılması kararı Amasya'da alınmış olsa da istenilen neticeye varılamamıştır. Bu süreçte Ermeniler ve Rumlar da Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı planladıkları için seçimlere katılmamışlardır.[238] Seçim sonrası oluşan son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de ilk toplantısını yapmıştır. Bu mecliste Erzurum Milletvekili olan Mustafa Kemal Paşa tutuklanma ihtimali sebebiyle hastalığını gerekçe göstererek İstanbul'a gitmemiş, izinli sayılmıştır. Erzurum Merkez livasına 268 oy ile mebus seçilmiş, sonuçları inceleyen Birinci Şube Mustafa Kemal'in mebusluğunu onaylanmıştır. [239]

1919 seçimi ile Misak-ı Milli kabul edilmiş ve son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı belirlenmiştir. İstanbul'un 16 Mart 1920'de resmen işgal edilmesi üzerine

---

[235] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk,** (Hazırlayan: Gülsün Kaya), İstanbul: İskele Yayıncılık, 2006, s.118-120.
[236] İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. IV, S.10, Kasım 1987, s.431.
[237] Tunaya**, Osmanlı imparatorluğundan...** , s.4.
[238] İhsan Güneş, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s.49.
[239] İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920),** Ankara: TBMM Yayınları 1992, s.18-1

Meclis-i Mebusan, 18 Mart 1920'de çalışmalarına ara vermiş 11 Nisan 1920'de de Padişah tarafından kapatılmıştır. [240]

2.5. Seçimlerin Değerlendirilmesi

Osmanlı Devleti'nde 23 Aralık 1876 tarihli Kanun-i Esasi adlı anayasa gereği Meclis-i Umumi adıyla iki ayrı meclisten oluşan bir meclis kurulmuştur. Bunlardan birisi üyelerini padişahın seçtiği ve görev süresinin hayat boyu olduğu Heyet-i Ayan diğeri ise üyelerinin halk tarafından seçileceği Heyet-i Mebusan'dır. Seçim çalışmaları meşrutiyetin ilanından önce başlatılmış ancak 1877 yılı mart ayında tamamlanabilmiştir. Ortada bir seçim kanunu olmadığı için seçimler, Talimat-ı Muvakkate esaslarına göre yapılmıştır. Talimat-ı Muvakkate göre mebus sayısı, 80 müslüman 50 gayrimüslim olmak üzere 130 olacaktır. Seçimler iki dereceli olup önce birinci seçmenler oy kullanacak sonra seçilen ikinci seçmenler mebusları belirleyecektir. İstanbul için ayrı taşra için ayrı bir seçim sistemi uygulanmıştır. Vilayetlerde mebuslar, vilayet, liva ve kazaların idare meclisleri azaları tarafından seçilecektir. Taşrada seçmen olmak için, İdare meclisi üyesi olmak, Osmanlı vatandaşı olmak, 25 yaşında ve erkek olmak, az çok emlak sahibi olmak gerekmektedir. İstanbul'da seçmen olmak için, idare meclisi üyesi olma şartı yoktur. Fakat en az iki yıldır İstanbul'da oturma şartı vardır. Seçilme şartları ise dürüst, güvenilir ve ahlaklı olmak, Türkçe bilmek, 25 yaşını doldurmuş ve erkek olmak, cinayet ve siyasi suçtan mahkûm olmamak, memleketinde az çok emlak sahibi olmak, Osmanlı vatandaşı olmaktır.

Meclis-i Mebusan'ın 130 üyeliği için yapılan ilk genel seçim sonunda ilk meclis 69 müslüman ve 46 gayrimüslim olmak üzere toplam 115 milletvekili ile açılmıştır. Meclis-i Mebusan'ın açılışı 19 Mart 1877 tarihinde II.Abdülhamit tarafından gerçekleştirilmiştir. II.Abdülhamit'in isteği ile Meclis-i Mebusan başkanlığına Ahmet Vefik Paşa, Meclis-i Ayan'ın başkanlığına Server Paşa getirilmiştir. Bu ilk meclisin üyeleri farklı etnik kökenlerden, dinlerden, mezheplerden gelmelerine rağmen nezaket kuralları içerisinde gayet uyumlu çalışmış ancak bu meclisin çalışma süresi oldukça kısa olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşı

[240] Tarık Zafer Tunaya, ''Osmanlı İmparatorluğundan TBMM Hükümeti Rejimine Geçiş ''**, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devletler Hususi Hukuku Ord. Profesörü Muammer Raşit Seviğ' e Armağan'dan ayrı baskı, İstanbul: Arba Yayınları, 1994, s.

nedeniyle 28 Haziran 1877 tarihinde bu ilk meclis tatil edilmiştir. Meclisin ikinci dönemi ise 13 Aralık 1877 tarihinde aynı usulle yeniden seçilen milletvekilleri ile açılmış ancak Osmanlı Devleti birinci dönemde meclis içinde yakaladığı uyumu bir daha yakalayamamıştır. Yeni dönem müslüman ve gayrimüslim milletvekillerinin gruplaşmaları nedeniyle, olumlu sonuçlar ortaya konulamamıştır. Bunun üzerine II. Abdülhamit 13 Şubat 1878 tarihinde Kanun-i Esasi'nin kendisine verdiği yetki ile Meclis-i Mebusan-ı süresiz tatil etmiştir.

II. Meşrutiyet olarak adlandırılan 1908-1918 tarihleri arasındaki dönemde, Türk demokrasi tarihi açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Seçimlerde siyasal katılımın genişletilmesi ve demokratikleştirilmesi ile genel seçim ilkesi ilk defa uygulanmaya başlamıştır. 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında yapılan seçimlerde iki dereceli basit çoğunluk sistemi uygulanmıştır.

Meclis-i Mebusan, 30 yıllık bir aradan sonra 23 Temmuz 1908 tarihinde tekrar açılmıştır. Mevcut bir seçim kanununun olmamasından dolayı, ilk Meclis-i Mebusan tarafından hazırlanıp yürürlüğe konulamayan "İntihab-ı Mebusan Kanunu" padişah onayı ile yürürlüğe konulmuş ve 1942 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Yani seçim sistemleri açısından, Türk siyasal hayatı değerlendirildiğinde TBMM hükümeti dönemi öncesinde yapılan tüm seçimler anayasa ve 1877 yılında kabul edilen ancak yasalaşamayan İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre yapılmıştır.

İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümlerine göre yapılan ilk seçimler 1908 seçimleridir. 1908 seçimlerini 1877 seçimlerinden ayıran en önemli fark ise bu seçimlere siyasi partilerin katılmasıdır. Türk siyasal hayatında ilk kez 1908 yılında çok partili hayata geçilmiştir. Seçimlere katılan partiler ise İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ahrar Fırkası'dır. 1908 seçimlerini İttihat ve Terakki Cemiyeti kazanmıştır. "Sopalı Seçimler'' olarak anılan 1912 seçimlerini de yine İttihat ve Terakki kazanmış fakat bu kez İttihat ve Terakki'nin halk üzerindeki baskıcı tutumu seçim sonuçlarının temel belirleyicisi olmuştur. 1912 yılı siyasi çekişmelerin en yoğun yaşandığı yıl olmuş Meclis kapatılmıştır. 1914 seçimlerine tek parti İttihat ve Terakki katılmıştır. Bu süreçte İttihat ve Terakki iktidarı güçlenerek karşısında hiçbir muhalefet partisi bırakmamış, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı tasfiye etmiştir. Böylece 1914 seçimleri ile demokrasi tarihimizde uzun yıllar sürecek olan "tek partili

seçimler" devri başlamıştır. Bu durum 1946 seçimlerine kadar devam etmiş 1946 seçimleri ile yeniden çok partili hayata geçilmiştir.

Osmanlı Meclis-i Mebusan seçim uygulamalarının ilk yasal dayanağı seçime ilişkin genel esasları içeren 1876 tarihli Kanun-i Esasi olurken, bu meclis üyelerinin seçimine ilişkin ayrıntılı seçim esaslarını belirleyen düzenleme ise seçim kanunu olmuştur. Seçim işlemlerinin yürütülmesinde anayasa ve 1908 tarihli "İntihab-ı Mebusan Kanunu" adını taşıyan bu temel kanunun dışında her seçim döneminde "Talimat ve Kararnameler" gibi diğer birçok alt yasal düzenlemenin yapıldığı görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TBMM HÜKÜMETİ DÖNEMİ (1920-1923) ve 1924 ANAYASASI DÖNEMİ GENEL SEÇİMLERİ VE YASAL ÇERÇEVESİ

3.1. TBMM Hükümeti Dönemi Genel Seçimleri ve Yasal Çerçevesi

3.1.1.Seçimlerin Yasal Çerçevesi

3.1.1.1. 1921 Anayasası

1921 Anayasası 23 Esas ve 1 ek maddeden oluşmuş en az hüküm içeren ve en kısa yürürlükte kalan anayasadır.[241] Anayasa'nın 5.maddesinde, genel seçimlerin 2 senede bir yapılacağı ancak olağanüstü hallerde sürenin uzatılabileceği ve meclisin kasım ayı başında kendiliğinden toplanacağı belirtilmiştir. Anayasa'da bunlardan farklı olarak genel seçimleri içeren başka bir hüküm bulunmamaktadır.[242]

3.1.1.2. İntihab Hakkında Tebliğ

1920 seçimleri döneminde Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan Tebliğ 12 madde içermektedir. 19 Mart 1920 tarihli Tebliğ'nin bazı maddeleri şöyledir: 1- Memleket işlerinin idaresi ve denetimi için Ankara'da geniş yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır. 2- Seçilecek meclis üyeleri için milletvekillerinin yasa hükümleri geçerlidir. 3- Sancaklar esas seçim merkezidir. 4- Sancaklardan beşer üye seçilecektir. 5- Seçimler en geç on beş gün içinde çoğunluk sağlanarak Ankara'da gerçekleştirilecektir. Aynı zamanda Tebliğ ile son Osmanlı Meclis-i Mebusan üyelerinden Ankara'ya gelme imkânı olanların katılma zorunluluğu olduğu bildirilmiştir.[243]

Tebliğ 1943 yılına kadar uygulanan seçim kanunlarından farklı hükümler içermektedir. Nüfusa göre milletvekili seçmek yerine, her sancaktan nüfus dikkate

[241] Düstur, 3.Tertip, Cilt:1, s.196.
[242] Tuncer**, a.g.e**. s.10.
[243] Bu olay ve bu metin için bkz: Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş, Ord. Prof. Muammer Rasit Seviğ'e Armağan'dan ayrı bası, İstanbul 1956, s. 15-18.

alınmadan 5 üye seçilmesi gerektiği hükmünü içermektedir. Aynı zamanda 1876 Anayasa'sı gereği 30 olarak belirlenen seçilme yaşı, Tebliğ gereği 25 olmuştur. Bu Tebliğ ile ülkede yaşanan olağanüstü koşullar dikkate alınarak bir seçim yöntemi belirlenmiştir.[244]

3.1.1.3. İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı

TBMM Hükümeti dönemi seçimleri daha önce de ayrıntılı olarak bahsettiğimiz 1877 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümleri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda 3 Nisan 1923 tarihinde İntihab-ı Mebusan kanununda değişiklikler yapan 320 sayılı yeni bir kanun kabul edilmiştir.

3.1.1.4. 320 sayılı Kanun ile Genel Seçimlere Getirilen Yenilikler

Mersin Milletvekili Selahattin Bey ve Samsun Milletvekili Emin Bey 25 Kasım 1922 tarihinde TBMM'ye, Geçici Seçim Kanunu'nda değiştirilerek yeni bir kanun yapılmasını teklif etmiştir. Anayasa Komisyonu'nun onayı ile 320 sayılı kanun[245] yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre, mebus sayısı, her 20.000 erkek nüfusa bir ve her 30.000'e yakın nüfusta bir olmak üzere belirlenmiştir. Seçim kanunundaki yeni düzenleme tek dereceli seçim sistemini uygun görülse de iki dereceli seçim sistemi uygulaması devam etmiştir. Seçmen yaşı 18 olarak belirlenirken seçmek ya da seçilmek için vergi verme şartı kaldırılmıştır. İkinci seçmenin belirlenmesinde ise 200 kişilik bir sayı belirlenmiş, 0-300 arası 1, 301-500 arası 2, 501-700 arası 3 kişinin ikinci seçmen olması kabul edilmiştir. Aynı zamanda milletvekili olmak için, Türkiye Devleti vatandaşı, 30 yaşını doldurmuş, Türkçe konuşmayı bilen bir birey olmak kanun hükümleri gereği aranan temel şartlardır.[246]

3.1.2. TBMM Hükümeti Dönemi Genel Seçimleri

3.1.2.1. 1920 Seçimleri

İstanbul Hükümet'i isteği ile yapılan genel seçim ile oluşan son Osmanlı parlamentosunun İstanbul'da toplanmasını güvenli bulmayan Mustafa Kemal,

---

[244] Olgun, **Türkiye' de..,** s.10-11.
[245] Bkz: İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı'nın Bazı Maddelerini Değiştiren 3 Nisan 1923 tarih ve 320 sayılı kanun. TBMM ZC, D.1, C.28, s. 322-348
[246] Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM, I. Dönem 1919-1923,** Ankara: TBMM Basımevi, 1994, s.4.

Meclis'in daha güvenli bir yerde toplanması için ısrar etmiştir. Anadolu'nun hemen ortasında küçük bir kasabaya benzeyen, tarihi bir geçmişi olan Ankara'da yeni bir meclis açmak için gerekli çalışmalar büyük bir titizlikle yapılmıştır.[247]

İstanbul'un işgali üzerine Temsil Heyeti hemen harekete geçmiş, Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgalinden üç gün sonra valiliklere, bağımsız sancaklara, kolordu komutanlarına bir Tebliğ göndermiştir. Bu Tebliğ ile Ankara'da "olağanüstü yetkiler taşıyan" bir meclisin toplanacağını bildirmiş, yeni bir genel seçim yapılmasını istemiş ve İstanbul'daki Meclis-i Mebusan üyelerini mecliste görev almaya davet etmiştir.[248]

Tebliğ'e uyularak, seçim kanunun da belirtilen iki dereceli seçimin ilk aşaması yapılmamış doğrudan ikinci aşamaya geçilmiştir. 1919 seçimlerinde belirlenen ikinci seçmenler, liva ve vilayetlerin belediye meclis üyeleri ve Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin liva ve vilayetlerde bulunan idare heyeti üyeleridir. Bu seçim ile belirlenen vekiller ile birlikte İstanbul Meclis-i Mebusan'da görev yapan vekillere de TBMM'ye katılma hakkı tanınmıştır. Bu sebeple ilk meclis, iki farklı seçimle belirlenen vekillerden oluşmuştur.[249]

Tebliğin 6. maddesine göre, seçimler gizli oy açık sayım esasına göre yapılacaktır. Bu zamana kadar uygulanan basit çoğunluk sistemi yerine, seçimler mutlak çoğunluk sistemine göre yapılacaktır. Tebliğ ile seçimin en geç 15 gün içinde tamamlanıp mebusların Ankara'ya gönderilmesi istenmiştir. Seçimlerde 232 mebus seçilmiştir. Meclise daha sonradan katılan 92 mebus ve biri Yunanistan'dan diğerleri Malta'dan olmak üzere toplam 14 mebus daha katılmıştır. Böylece 337 mebustan oluşan meclis, 23 Nisan 1920 Cuma günü ilk toplantısını gerçekleştirmiştir.[250]

22 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da bulunan sivil ve askeri makamlara bir telgraf göndererek, 23 Nisan 1920 günü yeni bir meclisin açılacağını ve bu meclisin askeri, sivil makamların ve ulusun emir alacağı en yüksek

---

[247] Yücekök**, a.g.e**., s.91.
[248] Tarık Zafer Tunaya, TBMM Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuasının** C.XXIII, S.3-4, 1957 sayısından ayrı bası, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1958, s.1-2.
[249] Ahmet Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri-Milli Mücadele Döneminde Seçimler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.73-75.
[250] Tunaya, **a.g.e.,** s.230.

mercii olacağını ilan etmiştir. Meclisin açıldığı ilk gün meclis vekilleri, kılık kıyafetleri, yaşları, görüşleri, kültürleri, toplumsal yaşayışları farklı olmak üzere mecliste yan yana yer almışlardır. Aynı zamanda sayıları 20 civarında meclis memurları, liselerin yüksek sınıflarında el yazısı düzgün öğrenciler ile okul müdürleri, öğretmenler, il sağlık müdürü ve çeşitli görevdeki memurlar Meclis Yazı Kurulu adı altında görevlendirilmişlerdir. Milletvekilleri ve meclis görevlileri birbirleri arasındaki farklılıklara rağmen aynı şeyleri amaçlamışlardır. En yaşlı üye olan Sinop Milletvekili Şerif Bey'in açılış konuşması ardından meclis açılmıştır.[251]

Meclis'in açılmasıyla başlayan ilk toplantının ardından ikinci toplantıda Mustafa Kemal Paşa nutkunu okumuştur. Ardından hükümetin kurulması için hazırlanan önergesini bildirmiştir. Bu önerge ile mecliste belirlenmiş olan heyetin hükümet yetkilerini kullanması ve meclis başkanının, bu heyetinde başkanı olması gerektiğini belirtmiştir.[252] Mustafa Kemal Paşa kullanılan 120 oyun 110 tanesini alarak meclis başkanı seçilmiştir. Meclis çeşitli çalışmalara başlamış yeni kurulacak düzene karşı olarak gördükleri vatandaşlara yönelik 29 Nisan 1920 tarihinde Hıyanet-i Vataniye Kanunu kabul edilmiştir.[253] Kanunun ilk maddesinde Meclis'in amacının, ''yüce hilafet ve saltanat makamını ve Osmanlı ülkesini yabancı güçlerden kurtarmak'' olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda TBMM'nin meşru varlığına karşı gelenlerin vatan haini ilan edileceği belirtilmiştir. Kanunun 8. maddesinde ise, kanun hükmüne göre mahkemelerde verilecek kararların kesin olduğu, kararların TBMM onaylandıktan sonra uygulanacağı, onaylamaması durumunda ise meclis kararının geçerli olacağı belirtilmiştir.[254] Bu madde ile Meclis'e yürütme ve yasama yetkisinin dışında bir de yargı yetkisi verilmiştir. Daha sonra 17 Şubat 1921' de meclis kararı ile İstiklal Mahkemelerine şu aşamada gerek kalmadığı, gerekli görüldüğü durumlarda tekrar kurulabileceği ve Ankara'da bulunan İstiklal Mahkemesi dışındaki İstiklal Mahkemelerin kapatılması kararı alınmıştır.[255]

---

[251] Hıfzı Veldet Velidedeoğlu**, İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu**, 2.b.,İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1994, s.9-18.
[252] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk,** (Hazırlayan: Gülsün Kaya), İstanbul: İskele Yayıncılık, 2006, s.438.
[253] TBMM Z.C., C.1, s.118-120.
[254] Kanunun günümüz Türkçesine çevrilmiş şekli için bkz: http://tarih.sitesi.web.tr/hiyanet-i-vataniye kanunu-nedir.html, (Erişim tarihi:10.08.2019)
[255] Demirel**, a.g.e.,** s.103-107.

Meclis 23 Nisan 1920 tarihinde toplantılara başlamıştır. 20 Ocak 1921 tarihli ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çıkarılmıştır. Bu anayasa ile ulusal egemenlik, ulusal irade, güçler birliği gibi ilkeler kabul edilmiş 1924 Anayasası için uygun şartlar hazırlanmıştır.[256]

3.1.2.2. 1923 Seçimleri

Kurtuluş Savaş'ında başarılı olan birinci Meclis ulusal bağımsızlık fikrinde birlikte iken iç politika konularında anlaşmazlıklar yaşamıştır. Zamanla Meclis Birinci ve İkinci Müdafaa-i Hukuk grubu olarak ikiye ayrılmış, Meclis içinde muhalif görüşler dile getirilmiştir.[257]

Yeni bir seçim için ön hazırlıklar yapılmış ve meclis 1 Nisan 1923'de toplanmıştır. Seçimin tekrarlanması farklı illerin mebusları tarafından talep edilmiş Mustafa Kemal, Rauf Orbay ve Ali Fuat Paşa da seçimi yenileme kararı alınmıştır. Yeni bir devletin kurulması ve sınırlarının ve nüfusunun Osmanlı coğrafyasına göre değişiklik göstermesi nedeniyle yeni bir seçim kanununa gerek duyulmuştur. Seçim Kanununda bazı değişiklikleri kapsayan 320 sayılı Kanunu kabul eden Meclis, seçim sonrası toplanmak üzere çalışmalarına son vermiştir.[258]

Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun uygulaması gereken seçim politikasını gösteren "9 Umde"[259] adında bilinen bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiriyi onaylayanların oylarını istemiştir.[260] 9 Umde bir seçim programının yanı sıra CHP'nin benimsediği ilkeleri

---

[256] İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukuku Umumi Esasları**, Ankara, 1965, s.70-73.
[257] Ali Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet- İkinci Grup,** 6.b.,İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.9-10.
[258] Feridun Kandemir**, Hatıralar ve Söyledikleri ile Rauf Orbay**, İstanbul: Sinan Matbaası, 1965, s.120-130.
[259] 9 Umde: 1- Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir, 2- Halkın gerçek temsilcisi TBMM'dir, 3- Milli hakimiyet, 4- Tam bağımsızlık, 5- İktisadi kalkınma, 6- Tevhid-i Tedrisat, 7- Saltanat diriltilemez, 8- Adil mahkemeler, 9- Daha kısa askerlik süreleri.
[260] Beyannamede ki satırlar şöyledir: "...Yeni devreî mesaide Meclisin ekseriyetini bu gaye etrafında toplamak ve memleketi hakimiyeti milliye dairesinde siyasi teşkilata mazhar etmek için bir Halk Fırkası teşekkül edecektir. Mecliste elyevm müteşekkil (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i hukuk Grubu) Halk Fırkasına intikal edecektir. Mezkûr Fırkanın, halk hakimiyeti, teceddüt ve inkişafatı maddiye ve maneviye esasatına mübteni mufassal ve muntazam bir programı bilcümle azasının nazarı münakaşa ve tasvibine arzedilecektir" **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (ATTB),** ATAM Yayıncılık., Ankara, 1991, s.516.

içermektedir.[261] Seçimlere Atatürk'ün de içinde yer aldığı ileride Cumhuriyet Halk Partisi olacak birinci grup ile onun karşısındaki muhalefeti temsil eden ikinci grup katılmıştır. Haziran - Temmuz 1923 tarihleri arasında yapılan 1923 seçimlerine Atatürk Ankara ve İzmir'den katılmış, iki yerden birden kazanması üzerine kendisi Ankara'yı seçmiştir. Bir milletvekili adayının birden fazla seçim çevresinden aday olabilmesi Osmanlı döneminde de uygulanmış, bu uygulama Cumhuriyet döneminde 1961 yılına kadar devam etmiştir.[262]

1923 seçimlerinde her il bir seçim çevresi sayılmış, 72 ilde yapılan seçimde 287 milletvekili seçilmiştir. Seçimi birinci grubun adayları kazanmış, TBMM 11 Ağustos 1923 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. 1923 Meclisi 11 Ağustos 1923-26 Haziran 1927 tarihleri arasında görev yapmıştır.[263] Seçimlerin ardından II. Meclis, 11 Ağustos 1923 günü açılmış Meclis Başkanlığına yine Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Meclisin ilk işi 23 Ağustos'ta Lozan Barış Anlaşması'nı onaylamak olmuştur. 9 Eylül 1923 tarihli grup toplantısında da Halk Fırkası kurulmuştur.[264]

1923 seçimlerinde seçime, bağımsız adaylar da katılmıştır. Ayrıca bu seçimde diğer seçimlerden farklı olarak ikinci seçmenler I. Grup adaylarını "ittifakla" seçmemişlerdir.[265]

3.2. 1924 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri ve Yasal Çerçevesi

3.2.1. Seçimlerin Yasal Çerçevesi

3.2.1.1. 1924 Anayasası

1924 Anayasası, egemenliğin millete ait olduğu ve bunun millet adına ancak TBMM tarafından kullanılacağı esası üzerine kurulmuştur (m. 3 ve 4). [266] Büyük

[261] Caner Erdoğan, Tek Parti İktidarı Dönemi'nde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi'nin İdeolojik Değişim Ve Dönüşüm Sürecinin Çözümlenmesi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2007, C: 10 S: 51, s.271.
[262]Tuncer, **a.g.e**., s.145-146.
[263] İhsan Güneş, "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan,** C.XLVI, S. 1-2, 1991, s.-256-260
[264] Ayşe Güneş Ayata, **CHP Örgüt ve İdeolojisi,** Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992, s. 63.
[265] Hakkı Uyar, "Tek Parti Döneminde Seçimler**", Toplumsal Tarih Dergisi**, S 64, 1999, s.24.

Millet Meclisine yasama ve yürütme yetkisi verilmiştir. TBMM yasama görevini kendi üstlenmiş yürütme görevini ise kendi seçtiği Bakanlar Kurulu aracılığıyla sürdürmüştür.[267]

Haziran 1923'de gerçekleştirilen milletvekili genel seçimleri sonucunda oluşturulan İkinci Dönem TBMM kurucu bir meclisin dışında bir yasama organı görevi üstlenmiştir. Bunu göz önüne alarak meclisin yeni bir anayasa yapması konusunda bir anlaşmazlık yaşanmamıştır.[268] Yürütme görevinde meclisin kararları, parlamentoda çoğunluğa sahip Müdafaa-i Hukuk Cemiyet'i daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi adını alan partinin politikaları, kararları haline dönüşmüştür. Anlaşıldığı gibi meclis üstünlüğü ilkesi yerine, parti aracılığı ile üstünlük yürütme yetkisini ele almıştır.[269]

Cumhuriyet ilan edildikten sonra yürürlüğe giren 1924 Anayasası, 105 esas ve 1 geçici maddeden oluşarak 36 yıl yürürlükte kalmıştır**.** 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesiyle hükmünü yitirmiştir.[270] 1924 Anayasası tek meclisli sistemi benimsemiştir. Anayasanın 10. ve 11. maddesinde; seçimlerde seçmen yaşı 18 yaş olarak değiştirilmiş, seçilme yaşı 30 olarak kabul edilmiş değişikliğe uğramamıştır. Ağır ceza veya hırsızlık, sahtekârlık; dolandırıcılık, emniyeti suiistimal, hileli iflâs cürümlerinden biri ile mahkûm olanlar, mahcurlar, yabancı tâbîiyet iddiasında bulunanlar, medenî haklardan iskat edilmiş olanlar ve Türkçe okuyup-yazma bilmeyenler mebus seçilemezler (m.12). Ayrıca 1924 Anayasası ile yasama dönemi tekrar 4 yıla çıkarılmıştır.[271]

1924 Anayasası anlamı aynı kalmak üzere sadece dil değişikliğini amaçlayan 1945 ve 1952 yılı anayasa değişikliği dışında 5 kez değişikliğe uğramıştır. Genel seçimler ile ilgili değişikliğe baktığımızda; 5.12.1934 tarihli ve 2599 sayılı Kanun'la Anayasanın 10. maddesi ile kadınlara milletvekili seçme hakkı verilmiş ve

[266]Anayasa metni için bkz: Düstur, 3.Tertip, C. 5, s.576.
[267]Ali Fuat. Başgil, **Esas Teşkilat Hukuku-Türkiye'nin Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri**, İstanbul: Baha Matbaası, 1960, s.268-269.
[268] Ergun Özbudun**, 1924 Anayasası**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s.1-2.
[269] Yücekök, **a.g.e.,** s.103-104.
[270] Özbudun, **1924.., a.g.e**., s.5-6.
[271] Tuncer, a**.g.e.,** s.11.

seçme yaşı 18'den 22'ye çıkarılmıştır. 11. maddesinde yapılan değişiklik ile de kadınlara milletvekili seçilme hakkı verilmiştir.[272]

3.2.1.2. İntihabı-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı ve Kanun Değişiklikleri

İntihab-ı Mebusan Kanunu bu dönemde 19 Aralık 1923 tarihli 385 sayılı kanun, 16 Haziran 1927 tarihli ve 1079 sayılı kanun ve bu değişiklikten 5 gün sonra 1112 sayılı kanun ile üç kez değişikliğe uğramıştır. Genel seçimler için önemli görülen 385 sayılı kanun değişikliğidir.[273]

385 numaralı kanunla ordu mensuplarının milletvekili olmak için aday olmaları halinde ordudan istifa etmeleri veya emekliliklerini istemeleri şartı getirilmiştir. 1913 tarihli ve 1328 sayılı kanun gereği ordu mensuplarının birinci ve ikinci seçmen olamayacaklarını daha önce belirtmiştik. 385 sayılı kanun değişikliği ile de ordu mensuplarının mebus dahi olamayacakları bildirilmiştir.[274]

3.2.1.3. Tebliğ

31 Ağustos 1927 seçimlerinden önce Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından düzenlenen Tebliğ vilayet halkına bir tezkere ile bildirilmiştir. Tebliğ ile seçilecek adayların isimleri halka bildirilmiştir.[275]

3.2.1.4. 4320 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu

14 Aralık 1942 tarihli ve 4320 sayılı seçim kanunu[276] ilk kez 1943 seçimlerinde uygulanmıştır. 56 maddeyi içeren bu kanun Cumhuriyet tarihinde çıkarılan ilk seçim kanunudur. Bu kanun ile geçerliliğini koruyan İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatı ve tüm değişiklikleri yürürlükten kaldırılmıştır. Fakat yine de İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatı'nın birçok hükmü aynen kullanılmış değiştirilmemiştir. Seçim iki derecelidir (m. 18). İki dereceli çoğunluk sistemi uygulaması değiştirilmemiştir. Seçmen olabilmek için gerekli yaş 22, seçilmek için ise 30 dur. (m. 7 ve 10). Seçmen yaşının 22 olma koşulu da değiştirilmemiştir. Subaylar seçemezler ve seçilemezler (m. 8 ve 11/a). Yine her 40.000 kadın ve erkek

[272] 2599 sayılı kanun için bkz: R.G. 11.12.1934, S:2877.
[273] TBMM Z.C., 19.12.1339, C: 2, s.322
[274] Armağan, **a.g.e.,**s.73.
[275] 31 Ağustos 1927 tarihli Tebliğ için bkz. Reşat Ekrem Koçu, **Tarih Dünyası Dergisi**, Y.1, S.6, s. 259.
[276] Düstur, 3. Tertib, C. 24. s. 105.

için bir mebus seçilmektedir. (m. 2). Bu yeni kanun hiçbir değişikliğe uğramamış yalnızca 1943 yılı seçimlerinde uygulanmıştır. Seçim tarihimizin en kısa ömürlü seçim kanunu olma özelliğini taşımaktadır.[277]

3.2.1.5. 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu

5 Haziran 1945'te çıkarılan 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu[278] ile 4320 Sayılı Mebus Seçimi Kanunu[279] yürürlükten kaldırılmış ve Türkiye'de ilk kez demokratik seçim niteliklerine yaklaşan bir seçim yasası çıkarılmıştır.[280] 49 maddeden oluşan bu kanun ile tek dereceli seçim sistemine geçilmiş ikinci seçmen uygulaması sona ermiştir. Seçimlerde kanun hükümlerine uyularak Liste Usulü Çoğunluk Sistemi uygulanmıştır. Bir öncedeki seçim kanunu ile belirlenen milletvekili sayısı ve seçme yaşı bu yeni kanun ile değiştirilmemiş aynı şekilde korunmuştur. 4918 sayılı kanun[281] sadece 1946 yılı seçimlerinde uygulanmıştır. [282] 1948 yılında bir kez değişikliğe uğramış fakat yine de seçimler için demokratik bir güvence sağlayamamıştır.[283]

3.2.1.6. 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanun

16 Şubat 1950 tarihli 5545 sayılı kanunu[284] uzman bir kurul hazırlamış, seçim sistemi üzerinde çok durmamıştır. Seçimlerdeki serbestlik ve dürüstlük ilkelerini geliştirmek hedeflenmiş, asıl amaç ise gizli oy açık sayım ve yargıç denetimi ilkelerini hayata geçirmek olmuştur.[285]

Bu kanun demokratik koşullarda serbest seçimlerin yapılmasını sağlamakla birlikte 171 Esas ve 7 Geçici maddeden oluşmaktadır. Türk siyasi yaşamında çok önemli bir yere sahiptir.[286] Kanuna göre, ''Milletvekili seçimi tek dereceli, genel eşit gizli oy usulüne göre yapılır ve oylar şahsi, oyların sayımı ile ayrılması açıktır ''

---

[277] Tuncer, **a.g.e..,** s.28.
[278] Düstur, 3.Tertib, C. 27. s. 1243.
[279] 4320 sayılı Mebus Seçim Kanunu için bkz: R.G.,17.12.1942, S.5285.
[280] Özgül, **a.g.e.,** s.109.
[281] 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu için bkz: R.G., 06.06.1946,S.6326.
[282] Tuncer, **a.g.e**., s.28.
[283]Tanör, **a.g.e.,** s.347.
[284] 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu için bkz: Düstur, 3.Tertib, C. 31. s. 847.
[285] Özcan Kılıç, Türkiye'de Seçim Sistemlerinde Yapılan Değişiklikler ve Bunların Seçim Sonuçlarına Yansımaları, **Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi** Ankara, 2014, s.32.
[286] Tuncer, **a.g.e.,** s.29.

(m.1). ‘’Milletvekili seçiminde her bir il seçim çevresidir’’(m.2). ‘’Türkiye Cumhuriyet’i vatandaşlarından her 40.000 kişi için 1 milletvekili seçilir...’’ (m.4). ‘’ Milletvekili seçiminde her 22 yaşını bitiren vatandaş seçmendir ’’(m.7). ‘’ 30 yaşını bitiren her vatandaş milletvekili seçilebilir’’ (m.33).

Kanunun 1. maddesi bundan sonra kabul edilen tüm seçim kanunlarında yer almıştır. Bu kanunla getirilen en önemli yeniliklerden biri de kanunun 57, 58 ve 59. maddelerinde belirtildiği gibi seçimlerin yargı denetiminde yapılmasının zorunlu hale getirilmesidir. Bu denetimi sağlamak adına; İlçe, İl ve Yüksek seçim kurulu kurulmuştur.

3.2.2. 1924 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri

3.2.2.1. 1927 Seçimleri

II. Meclis, yasa hükümleri gereği dört senelik yoğun bir çalışmadan sonra yeni bir seçim yapma kararı almıştır. CHF, tüzük hükmüne rağmen yaklaşık üç yıl olağan kongresini gerçekleştirmemiş, aynı zamanda bu süreçte büyük atılımlar da yapamamış, vatandaşların olumsuz görüşlerine maruz kalmıştır. 1923 seçimlerinde çok dikkat edilmesine rağmen mecliste bir muhalif güç olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası oluşmuş bu sebeple 1927 seçimleri öncesinde adayları belirlerken son derece dikkatli davranılmıştır.[287]

1927 seçimleri 1924 Anayasası, 320 sayılı seçim yasası, İntihab-ı Mebusan Kanunu değiştiren 385 sayılı yasa ve Tebliğ hükümlerine bağlı kalınarak yapılmıştır.

Seçime tek parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi katılmıştır. Seçim İki dereceli olarak yapılmış bazı yerlerde bağımsız adaylar seçime katılmış da olsa seçimi CHP adayları kazanmıştır.[288] CHP 23 Haziran 1927 tarihinde bir tüzük değişikliği yaparak CHP milletvekillerini belirleme görevini Parti Genel Başkanı olan Atatürk’e vermiştir.[289] Atatürk’te partisinin adaylarını, ikinci seçmenlerin belirlenmesinden sonra 29 Ağustos 1927 tarihinde ilan etmiştir. 1927 seçimlerinde

[287] Mete Tunçay, **T.C.’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931),** İstanbul: Cem Yayınevi, 1992, s.175.
[288] İhsan Güneş, “Atatürk Döneminde Kamuoyunun Oluşumu: Seçimler (1920-1938)”, **Atatürk 4. Uluslar arası Kongresi**, **Bildiriler,** 25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan, C.II, Ankara, ATAM Yay., s.793.
[289] Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945),** Ankara, Gündoğan, 1992, s.99.

30 Temmuz ile 5 Ağustos tarihleri arasında ikinci seçmen seçimleri yapılmış, milletvekilliği seçimi ise 2-6 Eylül tarihleri arasında gerçekleşmiştir. 63 seçim çevresi belirlenerek gerçekleşen seçimler ile 316 milletvekili TBMM'ye girmeye hak kazanmıştır.[290]

Bu seçim için önemli olan başka bir konu da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Rum, Ermeni ve Musevilerin de mebus olmak için seçimlere katılma hakkına sahip olduklarının bildirilmesidir. Fakat 1927 seçimlerinde, CHP dışında bir parti bulunmadığından, birçok bağımsız aday seçim çalışmalarını kendi yürütmüş fakat bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bağımsız adaylar Meclis'e girememiş Mustafa Kemal Paşa'nın gösterdiği adayların hepsi mebus seçilmiştir.[291] 1927 seçimlerinde seçimlere katılım %23 gibi çok düşük bir oranda gerçekleşmiştir.[292]

3.2.2.2. 1931 Seçimleri

Serbest Cumhuriyet Fırkası' nın 1930 yılında kurulması ve sonra Menemen Olayı'nın yaşanması ile 1931 seçimlerinde farklı bir yöntem uygulanarak mecliste parti yerine bağımsız milletvekillerinin olması amaçlanmıştır.[293] Mustafa Kemal, SCF'nin kendi kendini kapatması olayının hemen ardından bir yurt gezisine çıkmış ülkede yaşanan olumsuzlukların ve halkın sıkıntıların nedenlerini öğrenmek istemiştir. Gezideki gözlemleri sonucunda, halkın büyük ekonomik sıkıntı içinde olduğu ve buna yönelik acil önlemler alınması gerektiğini düşünmüş çözüm olarak da Devletçilik uygulamasının benimsenmesini gerekli görmüştür.[294]

Bu geziden sonra Çankaya Köşkü'nde Atatürk başkanlığında Başbakan, Meclis Başkanı ve Genelkurmay Başkanı'nın katıldığı bir toplantı sonunda seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. O dönemde Parti Başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı görevini aynı kişi üstlenebildiği için Mustafa Kemal Paşa,

---

[290] Cemal Avcı, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931),** Ankara, ATAM Yay., 2000, s.26-36.
[291] Ertuğrul Zekai Ökte**, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Yurtiçi Gezileri (1922-1931),** İstanbul, 2000, s. 440-464.
[292] Öz, **a.g.e.,** s.160.
[293] Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935),** Ankara: TBMM Basım, 1996, s.3.
[294]Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946□1960),** Ankara: Phoenix Yayınları, 2004, s.16.

Cumhurbaşkanı değil CHP Genel Başkanı sıfatıyla Meclis Grup Başkanlığına bir yazılı görüş bildirerek seçimlerin yenilenmesini istemiştir.[295]

Bu seçimde CHP 22 ilde milletvekilliği için aday göstermemiş, bu illerde bağımsız adaylara fırsat tanınmıştır. Ancak bu adaylara laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi olma şartı koşulmuştur.[296] CHP 287 aday göstermiş, 22 seçim çevresinde, toplam 30 adaylık hakkı bağımsız adaylara verilmiştir. 7-10 Nisan 1931 tarihleri arasında ikinci seçmenlerin seçimi gerçekleştirilmiş, CHP yapılan yeni düzenlemeye göre Mustafa Kemal Paşa'nın Genel Başkanlık göreviyle belirlediği milletvekili adaylarını 20 Nisan tarihinde açıklamıştır. Milletvekili seçimleri 25 Nisan'da yapılmış, CHP'nin 287 adayı ve 20 bağımsız aday milletvekilliğine seçilmiştir. Seçilen 20 Bağımsız Milletvekilinin 10'u zaman içinde CHP'ye katılmış Kütahya'dan seçilen 2 bağımsız milletvekilinin görevine de çeşitli sebeplerle son verilmiştir.[297]

3.2.2.3. 1935 Seçimleri

Aralık 1934'de CHF'nin erken genel seçim kararı alması ile 1935 yılı seçim takvimi belirlenmiş ikinci seçmen seçimleri Ocak ayı ortasında, milletvekili seçimi ise 8 Şubat'ta yapılmıştır.[298]

1935 genel seçimlerinde diğer tek parti dönemi seçimlerinde olduğu gibi iki dereceli çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Birinci seçmenler ikinci seçmenleri bunlar da milletvekillerini seçmişlerdir. [299] Genel seçimlerde ilk kez kadınların milletvekili seçme ve seçilme haklarını kullanıldığı bu seçimde, 8 kadın milletvekili adayı gösterilmiş ve seçilmiştir. Yönetmeliğe göre ikinci seçmen olabilmek için CHP'ye kayıtlı olmak şartı kadın ikinci seçmenler için de geçerli olmuştur.[300] Cumhuriyet döneminde ilk defa azınlıkların da milletvekili seçilmesine 1935 seçimlerinde olanak sağlamıştır. Bağımsız olarak Ankara'dan aday olan Dr. Taptas, Afyon'dan

[295] Fahri Çoker, **TBMM-IV. Dönem..,** s.3-4.
[296]Güneş, **Atatürk..,** s.793-794.
[297] Öz, **a.g.e.,** s. 171.
[298] Ömer Akdağ, Konya 1935 Genel Seçimi, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** 2014, S.36, s:256.
[299] Tuncer**, a.g.e.,** s.108-110.
[300] Güneş, **Atatürk..,** s.794.

Keresteciyan, Eskişehir'den İstemat Zihni ve Niğde'den Dr. Abravaya, ikinci seçmenlerin Niğde hariç tamamının oyunu alarak milletvekili seçilmişlerdir.[301]

57 seçim bölgesinden 399 milletvekilinin bir araya gelmesiyle kurulan TBMM, 1 Mart 1935 ile 27 Ocak 1939 tarihleri arasında görev yapmış tek parti döneminin en uzun ömürlü meclisi olmuştur.

3.2.2.4. 1939 Seçimleri

Atatürk'ün ölümünün ardından İnönü, 348 milletvekilinin oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir.[302] Yaklaşık bir yıl sonra da CHP kurultayı olağanüstü toplanarak İnönü'yü parti başkanı seçmiştir. Dönemin Başbakanı Celal Bayar kabinenin artık uyum içinde çalışmaması, eğitim ve adalet bakanlarının görevden alınması gibi gerekçelerle görevinden istifa etmiştir. Bu istifa üzerine İnönü erken seçim kararı almıştır.[303]

1935 seçimlerinde olduğu gibi bu seçimlerde de, bağımsız adaylara sayıları az da olsa seçilme hakkı verilmiş ve iki dereceli seçim sistemi uygulanmıştır. Seçim sürecinde Cumhurbaşkanı İnönü 28 ilin ikinci seçmenleri ile görüşmüş milletvekilli adayları ile ilgili görüşlerini almıştır. CHP parti divanının da onayıyla milletvekili adaylarını belirlemiştir.1939 seçimleri için gereken ikinci seçmen seçimleri 15-21 Mart tarihleri arasında yapılmıştır. 62 ilde gerçekleşen seçimin sonucunda toplam 40.979 ikinci seçmen seçilmiştir.[304]

26 Mart 1939 tarihinde yapılan seçimde mebusluğun 420'sini CHP, 4 tanesini de bağımsız milletvekilleri kazanmıştır. Bağımsız vekiller azınlıklar arasından seçilmiştir. Daha sonra Hatay'ın Türkiye topraklarına dahil olmasıyla, Hatay'ın temsil edilmesi için seçilen 5 milletvekili ile sayı 429'a ulaşmıştır. 1939 meclisinin en önemli özelliklerinden biri TBMM'de bir bağımsız grup oluşturulmasıdır. Meclis içinde CHP milletvekilleri içinden Kurultay tarafından seçilecek 21 kişilik bir "müstakil grup" kurulması kararı alınmıştır. Bu bağımsız

[301] Öz**, a.g.e.,** s.174.
[302] TBMM ZC, D.V, C.27, s. 17.
[303] Ömer Duman, **Tek Parti Dönemi'nde CHP'de Bir Parti İçi Demokrasi "Denemesi": 1939 Seçimleri ve İkinci Seçmenlerle "İstişare",** Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2017, S.26, s.213-214.
[304] İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi,** TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943), C.I, Ankara: TBMM Bas., 2004, s.39-40.

grubun da genel başkanı İsmet İnönü olmuştur. Grup, CHP meclis grubu toplantılarına katılabilecek ancak görüş bildirmek veya oy kullanmak gibi hakları olmayacaktır. Aynı zamanda grup üyeleri hükümette görev alamayacaktır.[305]

3.2.2.5. 1943 Seçimleri

1939 itibarıyla CHP kurultayının toplanıp parti düzeni ile ilgili önemli kararlar alması ve aynı süreç içinde 2.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla TBMM iç ve dış politikada dönüşüm yaşamıştır. Yeni bir Milletvekili Seçim Kanunu çıkarma kararı alınmıştır.[306] Seçimler Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk seçim kanunu olan 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçim Kanununa göre yapılmıştır.[307] İki dereceli çoğunluk sistemi uygulanan 1943 seçimleri, 63 ilde 63 seçim çevresinde yapılmış 455 milletvekili TBMM'de yer almıştır. Seçimden önce İnönü bir beyanname ile partisinin milletvekili adaylarını ilan etmiştir. Bu beyanname ile ikinci seçmenlere birçok ilde tercih hakkı verilmiş 38 ilin çıkaracağı milletvekili sayısından daha fazla aday gösterilmiştir. 334 milletvekili kontenjanına karşılık 412 aday ilan edilmiş ile ikinci seçmenlere bu adaylar arasından tercih hakkı tanınmıştır.[308]

1943 genel seçimlerini önceki seçimlerden ayıran temel özelliklerden biri ilk defa plaklar aracılığıyla seçim propagandasının yapılmış olması ve CHP tarafından hazırlanan dört adet propaganda plağının birçok ile gönderilmiş olmasıdır. Aynı zamanda seçim afişleri basılmış ve halkın geneline ulaşmayı amaçlayan seçim tanıtımları gerçekleştirilmiştir.[309]

3.2.2.6. 1946 Seçimleri

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada ekonomik, sosyal, siyasal değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Türkiye de bu değişimlere coğrafi konumu nedeniyle ilgisiz kalamamıştır. 1945 yılında mihver devletlere karşı sembolik bir savaş ilan

---

[305]Tansu Barış Mahmutoğlu, **Atatürksüz İlk Seçimler-1939 Genel Seçimlerinde CHP'nin Çalışma Ve Propagandalar,** http://dergipark.gov.tr/download/article-file/224131, 2016, s. 45-55, (Erişim Tarihi: 05.04.2019).
[306] Kadri Unat, Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi: 1943 Seçimleri Ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** 2015,S. 56, s.212.
[307] R.G., 14.12.1942, S.5285.
[308] Öz, **a.g.e.,** s.209.
[309]Unat, **a.g.e.,**s.219-223.

eden Türkiye, bu sayede Birleşmiş Milletler teşkilatına kurucu üye olmuş ve ülkenin demokratikleşme sürecini başlatmıştır.[310]

Bu demokratikleşme süreci ile çok partili siyasal yaşama geçiş kararı verilmiş ve daha sonra seçim sistemi ve seçimlerin düzenlenmesine yönelik yeni uygulamalar getirilmiştir. Bu dönemde çok sayıda siyasal parti kurulmuş fakat dikkat çeken en önemli siyasal oluşum, Halk Partisi'nden ayrılan bir grubun kurmuş olduğu Demokrat Parti olmuştur. Demokrat Parti'nin gerçekten halk adına faaliyetlerde bulunmayı amaçladığının anlaşılmasından hemen sonra Türkiye'de daha önce Hürriyet ve İtilaf, Terakkiperver ve Serbest Fırka örneklerinden de olduğu gibi iktidarda bulunan yönetime karşı olan bütün muhalifler ideoloji ve düşünce farklılığı gözetmeksizin bu partinin çatısı altında birleşmişlerdir.[311]

Cumhuriyet döneminde ilk kez çok partili hayata geçerken kurulan ilk parti 18 Temmuz 1945'de Nuri Demirağ'ın önderliğinde Milli Kalkınma Partisi olmuştur. Ardından 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar başkanlığında, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan tarafından Demokrat Parti kurulmuştur. Bu dönemde ayrıca Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, İslam Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi gibi pek çok parti de kurulmuştur.[312]

DP'nin kurulması ile meclis içinde CHP karşısında bir muhalif güç belirmiş, böylece TBMM içindeki tek parti dönemi son bulmuştur. 1947 yılında yapılması gereken seçimler için CHP, seçim tarihini öne çekme teklifinde bulunmuştur. TBMM 10 Haziran 1946 tarihli meclis oturumunda milletvekili seçimlerinin, 1947 yılından 21 Temmuz 1946 tarihine alınması yönünde sunulan teklifi kabul etmiştir. CHP bu kararı "memleket idaresini ve politikasını içeride ve dışarıda kararlı bir hale getirmek için yeni büyük seçimlere karar verdik" ifadesiyle ile açıklamıştır.[313] İlk olarak

---

[310] Gülşah Çevik, Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkesi Çerçevesinde Demokrasi Ve Ekonomi İlişkisinin İncelenmesi**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 2016, s.41.
[311] Erem Sarıkoca, **Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Demokrasi**, Ankara: Fenomen Yayıncılık,2010, s.170.
[312] Tunaya, **Türkiye'de..,** s.640-660.
[313] Metin Toker, **Demokrasinin İsmet Paşa 'lı Yılları, 1944-1973-Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950,** Ankara: Bilgi Yayınları, 1998, s.102.

seçimlere katılacak olan DP erken seçim konusunda kararsız kalmış fakat bunu bir fedakârlık olarak nitelendirip CHP'nin teklifine destek vermiştir.[314]

1946 yılında yapılan seçimler, seçim tarihimizdeki ilk tek dereceli seçimlerdir. Seçim kanunu 1946 seçimleri öncesinde değiştirilmiş, 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı kanun ile tek dereceli seçim sistemine geçilmiştir. Bu sistem liste usulü çoğunluk ilkesini benimsemiş, seçme ve seçilme yaşı değiştirilmemiştir. Seçimler açık oy, kapalı sayım usulüne göre gerçekleştirilmiştir.[315]

1946 seçimlerine yönelik gerekli önlemler alınmamış seçim sonuçları hükümet tarafından yönetilmiştir. Buna rağmen DP halkın desteği ile seçimlere katılım göstermiştir.[316] Seçim sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi 403, Demokrat Parti 5 ve bağımsızlar 8 milletvekili çıkarmıştır.[317]

3.2.2.7. 1950 Seçimleri

1950 yılı seçim sürecine doğru ilerlerken DP'liler önce idarenin baskıcı tavrını, bürokrasi ile halkın çatışması olarak ele almış fakat daha sonra bu görüşünden vazgeçerek ülkede memur ile halk karşıtlığı olduğu fikrini savunmuşlardır. Devrimci ve milliyetçi saflardaki çatışmaları, direnişleri kırmak elbette bu tutumun en büyük amacı olmuştur.[318] DP zamanla CHP ile bürokrasiyi birbirinden ayırarak farklı bakış açılarıyla eleştirme yolunu seçmiştir. Eski rejim sorununun gündeme getirilmeyeceği konusunda söz vererek: "devr-i sabık yaratmayacağız" diye açıklama yapmış bu yöndeki kararını bildirmiştir. Partinin suçlu görüldüğü geçmişte yaşanan olaylardan sadece bürokrasi sorumlu tutulmamış hatta bürokrasi bu süreçte daha az eleştirilmiştir. Böylece zamanla bürokrasi CHP ile ayrılarak tarafsız hale gelmiştir.[319]

---

[314]Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi,** 7.b., İstanbul: Cem Yayınevi, 1993, s.89.
[315]Cezmi Eraslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** C.II, Ankara, ATAM Yayınları, 2002, s.538-539.
[316] Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C: 2, e Yayınları, İstanbul, 2006, s. 474.
[317] Ercan Haytoğlu "İnönü Döneminde Türkiye'de Siyasal Yaşam" **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Ankara: Anı Yayıncılık, 2006, s.90.
[318]Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün- Bugün-Yarın**, 2.b., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1969, s.242.
[319] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945–1980***,* 2.b, Hil Yayımcılık, İstanbul: Hil Yayımcılık, 2010, s.45.

CHP yetkilileri ise seçimler yaklaşırken bazı konulara yönelik katı ve sert tutumlarını değiştirme yoluna gitmiştir. 1925 tarihli Tekke ve Türbelerin kapatılmasına yönelik oluşturulan kanunun bazı maddeleri 1 Mart 1950 tarihinde yürürlükten kaldırılarak türbelerin açılmasına izin verilmiştir. [320] CHP içinde yer alan kimi isimlerin dindar söylemleri de partide rahatsızlığa neden olmuş bu tavırlar partide önemli görevlerde bulunan bir kaç ismin istifa etmesine sebep olmuştur. Bu dindar söylemlerdeki aşırılık ve değişiklik iktidar yarışında rakibi olan DP'ye yönelik seçim taktiği olarak görülmüştür. CHP'nin seçim yarışında kendisi için büyük bir avantaj olarak gördüğü en önemli şey ise Cumhurbaşkanı İnönü'nün varlığı olmuştur. [321]

Milletvekillerini belirleme usulünde ise 1947 yılından sonra daha önceki parlamento seçimlerinden daha farklı bir uygulama yapılmış adayların %30'u parti merkez organları tarafından geri kalan % 70'i parti il teşkilatları tarafından tespit edilip belirlenmiştir. Bahsettiğimiz merkez organı ise Parti Divanı'dır. Parti Divanı; Genel Başkanlık Divanı, Büyük Millet Meclis Reisi, partinin kabine üyeleri, Genel Yönetim Kurulu ve Parti Meclis Grubu üyelerinden oluşmaktadır. 1950 seçimlerinde CHP adayları adı yukarıda adı geçen kurullar ve kurallara göre belirlenmiş aday listesi 23 Nisan 1950' de ilan edilmiştir.[322]

27 Nisan 1950'de seçim bildirgesini yayınlayan CHP bildirgede; ekonomik anlamda devletin alanının kısıtlanıp özel teşebbüse daha çok fırsat tanınması, yabancı sermeyenin ülkeye kolayca girişinin sağlanması, vergilendirmede yenilik, Türk lirasının değerinin korunmasına yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini bildirmiştir. İkinci bir meclis veya senatonun kurulması, Cumhurbaşkanı'nın görevlerinin tekrar gündeme getirilmesi, anayasadan altı okun çıkarılması, köylünün ağır hayat şartlarının iyileştirilmesi, şehirde yaşayanlara da yeni imkânların sağlanması gibi beyanlarla da siyasal anlamdaki vaatlerini bildirmiştir.[323]

---

[320] Feroz Ahmad ve Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1979,s.62.
[321]Çağatay Benhür, 14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP Ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi,** 2007, S. 17, s.67-68.
[322]Benhür, **a.g.m.,** s.38.
[323] Ahmad - Turgay, **a.g.e.,** s.65.

DP ise 8 Mayıs 1950'de seçim bildirgesini yayınlamış, CHP'nin seçim beyannamesini gerçekçi ve hayata geçirilebilir bulmadığını belirtmiştir. Genel olarak bütçe sorununun çözüleceğini, vergilerin indirileceğini, iş hayatını engelleyen kısıtlamalara son verileceğini, yabancı sermayenin ülkeye en kısa sürede getirileceğini beyannamede belirtilmiştir. Bunlara ek olarak; işçi ve köylü sorunlarının, aynı zamanda siyasi rejimdeki sorunların da demokratik şekilde çözüleceği ve bu sorunlara yönelik anayasal değişikliklerin yapılacağı, dış politikada barıştan yana olunacağı belirtilmiştir. DP'nin meşhur sloganı "Söz Milletindir" ile beyanname son bulmaktadır.[324]

DP aday listesi 24 Nisan'da açıklanmıştır. DP'nin bu listesi bazı yayın organlarında, genel değerlendirme sonucunda listenin "beklenildiğinden çok kuvvetli" olduğu ifade edilmiştir.[325] Millet Partisi DP ve CHP'den daha önce 8 Nisan 1950'de seçim bildirisini yayınlamıştır. Mareşal Fevzi Çakmak'ın bildirinin altında imzası bulunmaktadır.[326] Millet Partisi aday listesi ise 23 Nisan 1950'de açıklanmış 22 ilden 205 aday gösterilmiştir. [327]

Milletvekili adayları ilan edildikten sonra partilerin seçim kampanyası hızlanmış, geniş seçim çevrelerinde seçimlere katılan CHP, DP ve MP arasındaki seçim faaliyetleri kapalı salonlar ve açık hava mitingleriyle devam etmiştir. Partiler bu mitinglerde halka seslenirken birbirini suçlar ifadeler kullandıkları için ülke genelinde gergin bir seçim ortama hâkim olmuştur.[328]

1950 seçimlerinden önce 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanun'u kabul edilmiş ve kanunun getirdiği yenilikler ile bu seçim gerçekleşmiştir. Seçimde gizli oy açık sayım ilkesi benimsenmiştir.[329] 14 Mayıs 1950 tarihli seçimde seçmenler adaylara değil partilere oy vermiştir. CHP ve DP ülke genelinde, Millet Partisi 22 ilde, Milli Kalkınma Partisi 3 ilde seçimlere katılırken Toprak Emlak ve Serbest

---

[324] Mustafa Albayrak, Demokrat Parti**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Ankara, 1992, s.384-386.
[325] Zafer Gazetesi, 06.04.1950 Sayısı.
[326] Ahmad - Turgay**, a.g.e.,** s.64.
[327] Cumhuriyet Gazetesi, 24.04.1950 Sayısı.
[328] Ahmet Yeşil**, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, s.129.
[329] Erdem, **a.g.e.,** s.200.

Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi ve İşçi Çiftçi Partisi ise yalnızca İstanbul'da seçimlere katılmıştır.[330]

1950 seçimlerinde, seçilen 487 milletvekilinin partilere göre dağılımı şöyledir; % 55,2 oy alan Demokrat Parti 416 milletvekili, % 39,6 oy alan Cumhuriyet Halk Partisi 69 milletvekili ,% 4,6 oy alan Millet Partisi 1 milletvekili. Ayrıca ülke genelinde 1 milletvekili de bağımsız olarak meclise girmeye hak kazanmıştır. Çok Partili Dönem' de Türk siyasal hayatındaki en yüksek ikinci temsil oranı %85,4 ve yine en yüksek katılım oranı % 89,3 ile 1950 genel seçimlerinde gerçekleşmiştir.[331]

3.2.2.8. 1954 Seçimleri

27 Ocak 1954 tarihinde gizli dini amaçları olduğu gerekçesiyle Millet Partisi'nin kapatılması Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki ilişkilere daha da zora sokmuştur. Demokrat Parti bu süreç sonrası ülke içerisindeki siyasal otoritesini ve baskısını çok daha fazla artırmıştır. 16 Temmuz 1953 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grubu olağanüstü bir toplantı yapmış ve hükümetten toplumsal ve siyasi düzeni korumak için gerekli kanunların çıkarılmasını talep etmiştir. Bu talep üzerine 23 Temmuz 1953 tarihinde, Üniversite hocalarının politika yapmasını yasaklayan Üniversiteler Kanunu'ndaki değişiklik ve Vicdan Özgürlüğünü Koruma Kanunu meclis tarafından kabul edilmiştir.[332]

Bu süreçte iktidarda olan Demokrat Parti 1953 yılının Aralık ayında memur maaşlarının artırılması ve memurlara yılda fazladan üç maaş ödenmesi ile ilgili hükümlere sahip kanunu çıkartmıştır.[333] Aynı zamanda Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu dönemde eleştirilen bir diğer konu ise Köy Enstitüleri'nin kapatılması olmuştur. Demokrat Partiler enstitülere alınan çocuklarla, öğretmen okullarına alınan çocuklar arasında büyük farklar olduğunu savunmuşla ve 27 Ocak 1954 tarihli ve 6234 sayılı kanunla Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okulları, İlk Öğretmen Okulları

---

[330] Ahmet Demirel, "50.Yıldönümünde 1950 Seçimleri*",* **Tarih ve Toplum Dergisi**, C:XXXIII, S.197, Mayıs 2000, s.14.
[331]Ufuk M. Yücelen, **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar***:* **XVIII-Seçim Sistemi,** İstanbul: Simge Ofis Matbaacılık, 1996, s. 22.
[332]Ahmad, **Demokrasi.., s**.73.
[333] Emel Aslan, Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960**), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Kırşehir, 2014, s.60.

adı ile birleştirilmiştir.[334] Bu döneme ait bir diğer önemli gelişme de Seçim Kanunu'nda yapılan değişikliklerdir. Meclisin 17 Şubat 1954 tarihinde onayladığı ve muhalefetin isteği üzerine yapılan bu değişiklikte; seçmen kütüklerinin daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesi, listelerden birer tane kopyalarının siyasi partilere verilmesi, Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşumu gibi konularda yenilikler söz konusu olmuştur.[335]

Türkiye Büyük Millet Meclisi 12 Mart 1954 tarihinde yapılması planlanan seçimlerin 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılması kararını almıştır. Millet Partisi kapatıldıktan sonra yerine devamı niteliğinde olan *"*Cumhuriyetçi Millet Partisi*"* kurulmuştur. 1954 genel seçimlerine hazırlık sürecinde parti faaliyetlerinde Cumhuriyetçi Millet Partisi İnönü'nün başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi'ne destek verdiğini açıklamıştır. 1954 yılının Nisan ayında İnönü, hükümetin ekonomi politikalarını, özellikle de kapitülasyonları hatırlattığı için Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nu ve Petrol Kanunu'nu eleştirmiş kendisinden beklenmeyen bir tutum sergilemiştir.[336] 1954 seçiminde siyasi partiler daha önce yapılan genel seçimlere göre toplumla daha iç içe olmuş aynı zamanda da daha yoğun propaganda faaliyetleri yürütmüştür. Belirtmek gerekir ki Türkiye NATO'ya bu dönem de üye olmuştur.[337] Milletvekili Seçim Kanunu hükmüne göre 29 Nisan Perşembe sabahından 2 Mayıs akşamına kadar bütün yazılı ve sözlü propaganda faaliyetleri yasaklanmıştır. Demokrat Parti mitinginde Celal Bayar ve Adnan Menderes; Cumhuriyet Halk Partisi mitinginde İsmet İnönü, Kasım Gülek ve Şemsettin Günaltay; Cumhuriyetçi Millet Partisi mitinginde ise Fuat Arna ve Ahmet Oğuz seçim öncesi son defa konuşmalarını yapmışlardır.[338]

2 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleşen parlamento seçimine Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Cumhuriyetçi Millet Partisi, Türkiye Köylü Partisi olmak üzere toplam 4 parti ve bağımsızlar katılmıştır. Seçime % 88,6 oranında katılım sağlanmıştır. 1950 genel seçimine göre bu seçime katılımda çok az bir düşüş olduğu

---

[334]Rıfkı Salim Burçak**, On Yılın Anıları (1950-1960),** Ankara: Nurol Matbaacılık, 1998, s.145-147.
[335] Aslan**, a.g.e.,** s.60-61.
[336]Ahmad**, Demokrasi..,** s.74-75.
[337] İhsan Köse, Çok Partili Siyasal Hayat, Partilerin Seçim Beyannameleri ve Propaganda Görselleri, **İletişim ve Diplomasi, TC. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Gene Müdürlüğü**, 2014, C.2, S.3, s. 161.
[338] Yılmaz, Ensar, "1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları", 2010, **Journal of New World Sciences Academy**, S. 5, s.544-545.

görülmektedir.[339] Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi 64 ilin hepsinde, Cumhuriyetçi Millet Partisi 40 ilde, Türkiye Köylü Partisi ise 39 ilde aday göstermiştir. Demokrat Parti oyların yüzde 56.6'sını alarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili sayısını 504'e çıkartmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi ise oylarını bir önceki seçime oranla %5 düşürmüştür. Cumhuriyetçi Millet Partisi ise %47 oy oranı ile sadece beş milletvekili çıkarabilmiştir. Meclise bir de bağımsız aday seçilmiştir.[340]

1954 seçimlerinde 1950 tarihli Seçim Kanunu uygulanmıştır. Fakat **bu** kanun 17.2.1954 tarih ve 6272 sayılı kanunla bazı değişikliklere uğramıştır. Adı geçen 1950 tarihli kanunun 16. 19. 27. 117. 120. 122. 124. 125 ve 126. maddelerini değiştirmiş ve 3 madde eklemiştir.[341] Bu değişiklikler seçmen kütükleri, yüksek seçim kurulu ve seçim sonuçları ile ilgilidir. Sistem bakımından bir yenilik getirmemesi sebebiyle üzerinde durmayacağız.

3.2.2.9. 1957 Seçimleri

1954 de kurulan meclis 11.9.1957 günü yapılan oturumunda 1924 Anayasasının 25. maddesine dayanarak seçimin yenilenmesine karar vermiştir. Seçimin 27 Ekim 1957 günü gerçekleşeceği belirtilmiştir. Bu seçimlere muhalefet partileri, işbirliği yaparak girmek istemişlerdir, ilk olarak Hürriyet Partisi daha sonra C.M.P. ve CHP işbirliğine ve buna yönelik görüşmeler gerçekleştirmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Üç parti arasında bir toplantı gerçekleşmiş birleşme kararı alınmış fakat nasıl bir yol izleyecekleri hakkında tam olarak bir görüş birliğine varılamamıştır. Böylece muhalefet partileri seçime tek başlarına katılma kararı almışlardır.[342]

1957 seçimleri öncesinde Türkiye'de hala en güçlü parti DP'dir. Muhalefet ekonomik sıkıntılar ve özgürlükler meselesi üzerinde dururken yine de somut

[339]Ayşe Erkmen, Türkiye'de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 2018, C.17, S.3, s.1228-1229.
[340]Yakup Kaya, Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi,** 2018, C.7, S.3, s.2286.
[341]Milletvekilleri Seçimi Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Kanun için bkz: R.G., 24.02.1954, S.8641.
[342] Orhan Aldıkaçtı, 27 Ekim 1957 Milletvekili Seçimi, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** C. XXIV, S. 1-4' den ayrı baskı, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1959, s.13-15.

çözümler üretememektedir. En güçlü muhalefet partisi CHP olmakla birlikte tek parti döneminde yaşananlar hafızalarda yer etmiştir. CMP partisi siyasal anlamada gelişim gösterememiş HP ise henüz yeterince örgütlenememiştir. Bu muhalif partiler DP ile rekabet edip rakibi olacak bir vizyona sahip değildir. CHP'nin en büyük başarısı ise aydınların desteğini tekrar kazanmak olmuştur.[343]

27 Ekim 1957 genel seçimi de önceki iki genel seçim gibi 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'na göre yapılmıştır. Bu seçimlerde de 1950 yılında kabul edilen liste usulü çoğunluk seçim sistemi aynen uygulanmıştır.[344] Bu seçimlerde DP'nin kazanacağı belli olmasına rağmen önemli bir oy kaybına uğramış olması ise sürpriz olmuştur. Katılım oranının önceki yıllara göre daha düşük olduğu seçimler sonucunda DP'nin oyu % 47'ye gerilemiş ancak mevcut seçim sistemi hükümlerine uyulduğunda 424 sandalye' ye sahip olmuştur. Mecliste, CHP 178, CMP 4 ve HP 4 milletvekiline sahip olmuştur.[345] 1957 seçimleri sonrasında yaşanan en önemli gelişme oylarının artmasından güç alan CHP'nin daha sert ve aktif bir muhalif politika izlemesidir. Seçimin sonuçlanmasının ardından TBMM 2 Kasım tarihinde toplantı yaparak Cumhurbaşkanını Celal Bayar, TBMM başkanını Refik Koraltan, başkan vekilliklerini ise İbrahim Kirazoğlu, ve Fikri Apaydın olarak belirlemiştir. Hükümet kurma görevi Bayar tarafından beşinci defa Adnan Menderes'e vermiştir.[346] Seçimin zaferi, büyük ölçüde Başbakan Adnan Menderes'in kişisel zaferi olmuştur. [347]

1957 seçimleri hukuki olarak bir yenilik gelmemiş bundan önceki seçimlerde uygulanan sistemin aynısı uygulanmıştır. Fakat 1950 Milletvekili Seçim Kanununda değişiklik yapan 11.9.1957 tarih ve 7503 sayılı kanunun 1.maddesinin hükümlerinin, partilerin birleşerek seçime katılmasına engel olması demokratik bulunmamıştır.

1950-1960 dönemi Türkiye siyasal tarihine bakıldığında aralarında büyük bir kutuplaşmanın yaşandığı CHP ve DP karşıtlığını görmekteyiz. Türk sosyal

[343]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde..,** s.78.
[344] TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 40. Bileşim, 4. Toplantı, 24. Cilt, s. 149-161.
[345] Aldıkaçtı, 27 Ekim 1957..,, s.20-24.
[346] Sedef Bulut, **Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu,** Akademik Bakış Dergisi, 2009, C. 2, S. 4, s.131.
[347]Zürcher, Erik Jan, **Modern Türkiye'nin Tarihi**, Çev: Yasemin Saner, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s.47.

bilimciler bu kutuplaşmayı sağ ve sol olarak isimlendirmiştir.[348] Batıcılığı, laikliği ve bürokratik otoriteyi benimseyen CHP'yi sağ ideoloji, halk örgütlenmesi özelliklerine sahip DP'yi sol ideoloji olarak nitelendirebiliriz.[349] Çok partili hayata geçilmesiyle siyasal partiler ülke siyasetinde aktif rol oynamış sağ ve sol kutuplaşması ilerleyen yıllarda da giderek büyümüştür.[350]

3.3. Seçimlerin Değerlendirilmesi

TBMM Hükümeti Dönemi'nde yapılan 1920 ve 1923 seçimlerinde İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümleri uygulanmış ve seçimler iki dereceli mutlak çoğunluk sistemine göre yapılmıştır. Aynı zamanda 1921 yılında ilan edilen anayasa da 1923 seçimlerinin yasal dayanaklarından biridir.

1924 Anayasası dönemi, 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943 milletvekili seçimleri de iki dereceli olarak yapılmıştır. 1927, 1931, 1935 seçimlerinde 1924 Anayasası ve İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümleri uygulanmıştır. 1935 seçimleri öncesi 2598 sayılı Kanun ile İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda değişiklikler yapılarak seçilme yaşı 18'den 22'ye yükseltilmiş ve kadınlara da milletvekili seçme-seçilme hakkı tanınmıştır. Yani 1935 seçimlerinin 1923, 1927 ve 1931 seçimlerinden tek farkı, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi ve seçmen yaşının 22'ye yükseltilmesidir. 1943 seçimlerinde 1924 Anayasası hükümleri ve 1942 yılında çıkarılan 4320 Sayılı Mebus Kanunu ve uygulanmıştır. 4320 sayılı Kanun seçim sistemini değiştirmemiş ancak yeni düzenlemeler getirmiştir. Ayrıca bu kanun Cumhuriyet Dönemi'nde çıkarılan ilk seçim kanunudur.

Tek partili seçimler dönemi diye ifade edebileceğimiz, 1927 yılı seçimleri ile başlayan 1946 yılı seçimlerine kadar devam süreçte her seçimde farklı uygulamaların yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde TBMM'nin çalışma süresi 1924 Anayasası gereğince 4 yıl olmuştur. Bu dönemde bağımsız adaylara kontenjan

---

[348] Ergun Özbudun, **Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s.72.
[349] İdris Küçükömer, **Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması**", İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994,s.72–73.
[350] Özbudun, **Türkiye'de...,** s.73.

ayrılması, azınlıkların ve kadınların mecliste yer alması, CHP içinden bir "bağımsız grup" kurulması gibi uygulamalar olmuştur.

1877 yılından 1946 yılına kadar, seçim kanunlarında değişiklik yapılmasına hatta 1942 yılında yeni bir seçim kanunu hazırlanmasına rağmen, seçimlerde iki dereceli seçim sistemi uygulanmıştır. 1946 yılında çıkarılan 4918 sayılı kanun ile Türkiye Cumhuriyeti tek dereceli seçim sistemine geçmiştir. Kanun hükümleri gereği 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde, liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmıştır.

1946 seçimlerinde 4918 sayılı kanun gereği oylar açık olarak verilmiş, ancak sayım kapalı olarak yapılmıştır. Seçimlerinin sonucunda da Cumhuriyet Halk Partisi seçimi rakiplerine üstünlükle kazanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimleri kazanması ve açık oy gizli sayım usulü, muhalefetin seçim sistemi ile ilgili şiddetli eleştirilerine neden olmuş ve bu eleştiriler 1950 seçimlerine kadar devam etmiştir. 1950 seçimlerinden önce 5545 sayılı kanun kabul edilmiş ve kanunun getirdiği yenilikle bu seçim, gizli oy açık sayım ilkesine göre yapılmıştır. Seçimi Demokrat Parti kazanmıştır. Seçim sonuçları bu kez de Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçim sistemini eleştirmesine neden olmuş ve mevcut seçim sistemine karşı tepkiler başlamıştır. Çok Partili Dönem'de Türk siyasal hayatındaki en yüksek temsil % 85,4 oy oranı ile 1950 seçimlerinde gerçekleşmiştir.

1950-1954 yılları arasında tek parti iktidarı söz konusu olduğu için erken seçim yapılmamış ve dört yıllık yasama dönemi tamamlanabilmiştir. 1954 ve 1957 seçimleri 1924 Anayasası ve 5545 sayılı seçim kanunu hükümlerine uyularak gerçekleştirilmiştir. Demokrat Parti'nin 1950 seçimleri ile başlayan ve 1960 yılına kadar devam eden tek başına iktidarı 1960 askeri darbesiyle son bulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1961 VE 1982 ANAYASALARI DÖNEMİ GENEL SEÇİMLERİ VE YASAL ÇERÇEVESİ

4.1. 1961 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri ve Yasal Çerçevesi

4.1.1. Seçimlerin Yasal Çerçevesi

4.1.1.1. 1961 Anayasası

27 Mayıs 1960'da 38 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi askeri bir darbe gerçekleştirerek TBMM'yi kapatmıştır. Komite, iktidar partisi milletvekilleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, Başbakan ve Cumhurbaşkanını tutuklayarak daha önce de bahsettiğimiz gibi yeni bir hükümet kurmuştur. Milli Birlik Komitesi yaptığı darbeden hemen sonra, 12 Haziran 1960 tarihli 491 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun bazı hükümlerini kaldırmış bazı hükümlerini de değiştirerek 27 Mayıs hareketinin anayasaya dayandırılmasını amaçlamıştır.[351]

Yeni düzenleme ile TBMM'ye ait olan bütün hak ve yetkiler MBK'ye verilmiştir. MBK yasama yetkisini doğrudan doğruya yürütme yetkisini de atadığı bakanları aracılığıyla kullanır. Komite, bakanları her zaman denetleyebilir ve görevden alabilir. Bakanlar partisizlerden seçilir. MBK Başkanı Devletin ve Bakanlar Kurulu'nun başkanı olduğu gibi ayrıca Başkumandan'dır hükümleri getirilmiştir.[352]

Milli Birlik Komitesi göreve ilk olarak yeni bir anayasa yapılmasını amaçlayarak başlamıştır. Anayasa hazırlığının kendisinin de içinde yer alacağı Kurucu Mecliste yürütülmesi ve kabul edilen Anayasanın halkoyuna sunulması kararını vermiştir. Kurucu Meclisin diğer kanadı Temsilciler Meclisi, 9 Ocak 1961'de üyelerini kendi içinden seçtiği bir Anayasa Komisyonu ile anayasa hazırlıklarını hızlandırmıştır.[353] 28 Mart 1961 tarihli ve 283 sayılı Anayasanın Halk Oyuna Sunulması Hakkında Kanun hükmüne göre 9 Temmuz 1961 tarihinde

[351] Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasaları**, 6.b., Ankara: Turhan Kitapevi, 2007 s.79-80.
[352] Erdem, **Anayasalar..,** s.141-149.
[353] Gözübüyük, **Türk Anayasaları..,** s.80-81.

Anayasa halkoyuna sunulmuştur.[354] Evet ve hayır oylaması sonucu yeni Anayasa %67.1 oranıyla kabul edilmiştir.[355] 1961 Anayasası yapımında DP'nin dışlanmış olması ve serbestçe propaganda faaliyetlerinde bulunulması azımsanmayacak kadar hayır oyu alınmasına sebep olmuştur.[356]

1961 Anayasası 157 Asıl ve 11 Geçici maddeden oluşmaktadır.[357] Anayasa ile özellikle yasama organında önemli değişiklik gerçekleşmiştir. Yasama organı, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olmak üzere çift meclisli hale gelmiştir. Milletvekillerinin tümü senato üyelerinin de büyük bir bölümü seçim ile belirlenmektedir. Anayasa, Milletvekili olabilmek için 30, senatör olabilmek için ise 40 yaşını bitirmiş olmak ve milletvekili olmak için okur-yazar senatör olabilmek için de yükseköğrenimli olmak koşulu getirmiştir. Seçme yaşı ise 21 olarak belirlenmiştir.[358] 1961 Anayasası öncesi milletvekili sayıları nüfusa ya da seçmen sayısına göre belirlenirken yeni anayasa ile bu kural değişmiştir. Meclislerin toplam üye sayıları sabit tutularak; Millet Meclisi toplam üye sayısı 450, senatonun seçilmiş üye sayısı 150 olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda Senatoya Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecek 15 üye ile Milli Birlik Komitesi üyelerinden ve eski Cumhurbaşkanlarından vefat etmemiş olanlar da eklenmiştir. Millet Meclisi üyeleri 4 yıl Senato üyeleri 6 yıllığına seçilecek senato üyelerinin üçte birini 2 yılda bir yenilemek için seçim yapılacak, kararına da varılmıştır.[359]

4.1.1.2. 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun

13 Aralık 1960 tarihli ve 157 sayılı Kurucu Meclis Teklifi Hakkında Kanun hükümleri gereği Kurucu Meclis oluşturulmuştur.[360] Bu meclis amacının, en kısa sürede demokrasi ve hukuk devleti esaslarını teminat altına alacak yeni bir anayasa ve seçim kanununu yapmak olduğunu belirtmiştir. Kurucu Meclis'in çalışmaları neticesinde 26 Nisan 1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve

[354] 283 sayılı Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun için bkz: RG., 01.04.1961, S.10771.
[355] Tevfik Çavdar**, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze**, 5.b., Ankara: İmge Yayınları, 2013, s.107.
[356] https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a63285.aspx (Çevrimiçi), Erişim Tarihi:09.09.2019.
[357] Anayasa metni için bkz: R.G., 31.05.1961, S.10816.
[358] Zafer Gören**, Anayasa Hukuku,** 3.b., Ankara: Yetkin Yayıncılık, 2018, s.70-72.
[359]Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku,** 14.b., Ankara: Yetkin Yayınları, 2013, s.45-48.
[360] 157 sayılı Kurucu Meclis Teklifi Hakkında Kanun metni için bkz: Düstur, Tertip 4, Cilt 1, s.741.

Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun kabul etmiştir.[361] Seçimin esasları, seçme yaşı, oy kullanma şartları, seçmen kütükleri, seçimlerin yönetim ve denetimi ile ilgili hükümleri içeren 298 sayılı kanun, 189 Esas ve 4 Geçici Maddeden oluşmaktadır.[362]

Kanun, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu seçimleriyle birlikte İl Genel Meclisleri, Belediye Meclisleri, Muhtar, İhtiyar Heyetleri seçimlerinde uygulanmaktadır.[363] Seçimlerin serbest, eşit, tek dereceli genel oy esaslarına göre yapılacağı, seçmenin oyunu kendisinin kullanacağı, gizli oy açık sayım döküm esasının benimseneceği kanunun 2.maddesinde belirtilmiştir. Her ilin bir seçim çevresi olduğu da kanunun 3.maddesinde belirtilen bir hükümdür. [364] 298 sayılı Kanunun 187. maddesi ile 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ve onu değiştiren 6272, 6438,[365] 7037, 7053 sayılı kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır. [366]

4.1.1.3. 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu

Kurucu Meclis seçim kanunu üzerindeki çalışmalarına devam etmiş 24 Mayıs 1961tarihli ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu üyelerinin Seçimi Kanununu[367] ve ardından 25 Mayıs 1961 tarihli ve 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanununu[368] kabul etmiştir.

304 sayılı kanunun 1.maddesinde seçimlerin çoğunluk usulüne göre yapılacağı belirtilse de, 1961 yılında yapılan ilk Cumhuriyet Senatosu seçiminde 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanununun hükmüne uyularak seçim nispi temsil usulüne göre gerçekleştirilmiştir.[369] 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu 43 Esas ve 4 Geçici Maddeden oluşmaktadır. Milletvekillerinin seçimini düzenleyen bu kanun 1961 Anayasanın yürürlüğe girmesiyle çıkarılmıştır. Kanun hükümleri gereği Liste

---

[361] Armağan, **Memleketimizde..,** s.82.
[362] 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun metni için bkz: R.G.,02.05.1961, S.10796.
[363] Erdem, **Yasama..,** s.229-235.
[364] Tuncer, **a.g.e.,** s.29-30.
[365] Bazı resmi metinlerde 6488 olarak yazılmaktadır.
[366] Ayrıntılı bilgi için bkz: Erdem, **Yasama..,** s.278.
[367] 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu için bkz: R.G.,30.05.1961,S.10815.
[368] 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu için bkz: R.G.,30.05.1961, S.10815.
[369] Tunca Özgişi, Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri, **Türkiyat Mecmuası**, C.21, 2011, s.298-305.

Usulü Çoğunluk Sisteminden, Nispi Temsil Sistemi uygulamasına geçilmiştir. Nispi Temsil Siteminin Çevre Barajlı d'Hondt uygulaması yürürlüğe girmiştir.[370]

1965 seçimleri öncesi yapılan bir değişiklikle Milli Bakiye usulüne geçilmiş 1965 seçimleri bu yöntem uygulanarak yapılmıştır. 1968 yılı değişikliği ile tekrar Çevre Barajlı d'Hondt usulüne dönülmüş de olsa Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı[371] vermesiyle ''Barajsız d'Hondt'' Sistemi uygulamasına geçilmiştir. 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde bu yeni sistem uygulanmıştır.[372]

306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu, 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.

4.1.2. 1961 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri

4.1.2.1. 1961 Seçimleri

1959 ve 1960 arası dönem iktidar ve muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin iyice bozulduğu, ülkenin birçok yerinde propagandaların yapıldığı, çok gergin yıllardır.[373] 1957 seçimlerinden önce tüm muhalefet birlikte bir bildiri yayınlamış ülkede hüküm süren siyasal kargaşanın giderilmesinin Anayasa değişikliği ile sağlanabileceğini belirtilmiştir.[374] O dönemde 1924 Anayasası hükümlerinde meclisin gücünü dengeleyecek bir ikinci meclis ya da Anayasa Mahkemesi gibi denetim mekanizmaları bulunmuyordu.[375] 27 Mayıs 1960 sabahı 38 subayla birlikte Cemal Gürsel Demokrat Parti'nin yönetim politikalarını gerekçe gösterilerek Türkiye siyasal yaşamına ve demokrasisine derin izler bırakan 1960 Askeri Darbesi gerçekleştirmiştir.[376]

6 Ocak 1961 tarihinde yeni anayasayı hazırlamak üzere ilk toplantısını gerçekleştiren Kurucu Meclis'in toplanmasıyla sivil düzene tekrar dönüş başlamıştır. Ancak 292 üyesi olan bu Kurucu Meclis'in üyeleri halk tarafından değil bazı siyasi

[370] Tuncer, **a.g.e.,** s.30.
[371] AYM. **E**. 1968/15, **K**.1968/13, **KT** 3. 4 ve 06.05.1968.
[372] Özbudun, **Türkiye'de..,** s.93-96.
[373] Özbudun, **Türkiye'de..,** 36-37.
[374] Gözübüyük, **Türk..,** s.79.
[375]Zürcher, **a.g.e..,** s.324-325.
[376] Köse, **Çok Partili..,** s.167-168.

partiler, barolar, üniversiteler ve sendikalar tarafından seçilmiştir.[377] Milli Birlik Komitesi yeni yapılacak genel seçime katılacak siyasi partilerin 13 Şubat'a kadar kuruluş işlemlerini tamamlamaları gerektiğini duyurmuştur. Bu süreçte, birçok siyasi parti kuruluş çalışmalarına başlamış ve kapatılan DP'nin siyasi duruşunu benimseyen Adalet Partisi ve daha önce Bayar ve Menderes yönetimine muhalif olan kişilerden oluşan Yeni Türkiye Partisi kurulmuştur. Kurucu Meclis 27 Mayıs'ta yeni Anayasayı kabul etmiş 9 Temmuz'da yapılan halkoylaması ile Anayasa yürürlüğe girmiştir.[378]

Kurucu meclis 15 Ekim 1961 olarak seçim tarihini belirlemiş ve seçimden önce seçim yasası kabul edilmiştir. 1960 darbesi sonrası 26 Nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ve 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu kabul edilerek seçim sisteminde değişikliğe gidilmiştir. 25 Mayıs 1961 tarihli 306 sayılı kanunla Nispi Sistem uygulamasına geçilmiş, kanunun birinci maddesinde milletvekili seçimlerinin nispi temsil usulüne göre yapılacağı kabul edilmiştir. Nispi Seçimin Çevre Barajlı d'Hondt uygulaması yürürlüğe konmuş ve böylece Liste Usulü Çoğunluk Sistemi terk edilmiştir.[379] 1961 Anayasası seçim sistemi açısından bir kural koymamış seçim kanununun düzenlenmesini yasama organına bırakmıştır.[380]

1961 milletvekili genel seçim sonuçlarına göre, CHP 17 milletvekili ile %38,4 oranında, AP ise 158 milletvekilli ile parlamentoda %35,1 oranında temsil hakkı kazanmıştır. CKMP 54 milletvekilli ile %12, YTP'de 65 milletvekili ile %14,4'lük bir temsil oranı elde etmiştir.[381] 1961 Anayasasına ve düzenlenen yeni seçim kanununa göre Çevre Barajlı d'Hondt sisteminin uygulandığı 15 Ekim 1961 günü yapılan seçimler sonucunda hiçbir parti, mecliste hükümeti tek başına

[377] Kemal Karpat, **Türk Siyasi Tarihi - Siyasal Sistemin Evrimi,** 3.b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s.196.
[378] Cumhuriyet Ansiklopedisi / 1923-2000,4.b., Yayın Kurulu: H. Ersel & A., Kuyaş, A. Oktay ve M. Tunçay, C.II.- 1961-1980, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.354-364.
[379] Erkmen, **a.g.m.,** s.1230.
[380] Gencay Şeylan, ''TBMM Kuruluşu ve Gelişimi''**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C. 10, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984, s.2667-2668.
[381] Murat Yıldırım, Milli Egemenlik Kavramı ve Türkiye'de Seçim Sistemleri, **Yüksek Lisans Tezi**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s.207.

oluşturabilecek sandalye sayısına ulaşamamıştır. Ülkemizde ilk defa koalisyonlar dönemi başlamıştır.[382]

Bu seçimlerde seçim sistemi nispeten temsilde adaleti sağlarken koalisyon hükümeti döneminin başlatmasıyla yönetimde istikrar sorunu da başlamış ve zamanla ülkemizin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

4.1.2.2. 1965 Seçimleri

1965 seçimlerine doğru gidilirken, seçim yasasında değişiklikler yapılmıştır. 13 Şubat 1965 tarihinde 533 sayılı kanun ile Cumhuriyet Senatosu seçimleri ve Millet Meclisi seçimleri için uygulanan 306 Sayılı Yasa'nın 32. maddesindeki milletvekilliği sayısını hesaplama yöntemi değişmiş Milli Bakiye yöntemi kabul edilmiştir. AP bu değişikliğe karşı çıkmış fakat diğer partilerin isteği ile Milli Bakiye yöntemi ile birlikte, birleşik oy pusulasının kullanılması kuralı da yeni yasada yer almıştır. 1965 Seçimleri 1961 Anayasası ve 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu hükümlerine uyularak gerçekleştirilmiştir.[383]

Bu seçime AP, CHP, MP, CKMP, TİP, YTP ve bağımsız adaylar katılmıştır. 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçime katılım % 71,3 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran 1961 genel seçimi oranına göre düşüktür.[384]

1965 seçimi sonucunda AP % 52,9 oy oranı ile 240 milletvekiline sahip olmuştur.[385] CHP ise % 28,7 oranında oy alarak 134 milletvekiline, CKMP % 2,2 oy oranı ile TBMM'de 11 milletvekiline sahip olmuştur. MP % 6,3 oranında oy ile 31 milletvekiline, TİP % 3,0'lık oy oranı ile TBMM'de 15 milletvekiline sahip olmuştur. YTP, seçim sonucu elde ettiği % 3,7'lik oy oranı ile 19 milletvekiline sahip olmuştur. Bu seçimde bağımsızlar milletvekili çıkaramamıştır.[386]

---

[382] Kerem Ozan Girgin**, Türkiye Seçim Tarihi (1876-2003 Arası Seçimler, Darbeler, Demokrasi),** İstanbul: Sokak Kitapları Yayınları, 2013, s.138-140.
[383] Özgül**, a.g.e.,** s.124.
[384] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: İsmet Paşanın Son Yılları 1965-1973**, 7.b., C.III., Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993, s.63-71.
[385] Özbudun, **Türkiye'de..,** s.38-39.
[386]Altuğ Koç, **CHP'de ''Ortanın Solu'' Söylemi ve 1965 Seçimleri**, İstanbul: Dezanj Yayınları, 2014, s.176-186.

Milli Bakiye sistemi küçük partilerin parlamentoda temsilini olanaklı hale getirmiş her bir oyun TBMM'de temsil edilmesini de sağlamıştır. Dikkat edilirse bu sistemin tek partiyi güçlü bir şekilde iktidara taşıyabilmesi oldukça kolaydır.

4.1.2.3. 1969 Seçimleri

1961 Anayasası'nın kabul edilmesi ile yeni fikirler ve siyasi oluşumlar ortaya çıkmış bu sebeple 1961, 1965 ve 1969 yılı seçim süreçlerinde siyasi partiler rekabet ederek seçim yarışı içinde olmuşlardır.[387]

1969 seçimleri Barajsız d'Hondt sistemi uygulanan ilk seçimdir. Seçimlere katılım % 64,3 oranı ile bir önceki seçime göre daha az olmuştur. AP aldığı % 46 oy oranı ile 256 milletvekili, CHP almış olduğu % 27 oy oranı ile 143 milletvekili kazanmıştır. Bu seçimlerde iktidar ve ana muhalefet partileri aşırı temsil edilmiş, diğer partilerin ise eksik temsili söz konusu olmuştur. Meclis'te 256 milletvekiline sahip olan AP tek başına hükümeti kurmuş ve 12 Kasım 1969'da Demirel yönetime geçmiştir.[388]

1969 yılından 1973 yılına kadar bütçenin planının bir tülü onaylanmaması, Askeri Darbe, Cumhurbaşkanı Seçimi, dönemin gençlik hareketleri ve bu dönemde dünya ülkelerinin yaşadığı ve Türkiye'nin de etkilendiği ekonomik kriz nedeniyle toplam 6 kez, 4 farklı başbakan tarafından hükümet kurulmuştur. Bu dönemde kurulan en uzun hükümet 1 yıl 6 gün sürmüştür. 1969 genel seçimlerinin sonucunda istikrar bir türlü sağlanamamıştır. 1970 yılında yaşanan AP içindeki bölünmeler de bu süreci olumsuz şekilde etkilemiştir.[389]

4.1.2.4. 1973 Seçimleri

12 Mart rejimi olarak adlandırılan dönem Türk Siyasi Tarihi'nin dönüm noktalarından biri olmuştur. 12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları bir muhtıra ile karışıklıklara son vererek reformları uygulama talebinde

---

[387]Şirin Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.: 7, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s.1813-1814.
[388] İslam Gültekin, Temsilde Adalet İlkesi Bakımından Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Tokat, 2006,s.82.
[389]TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları, **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları,** Ankara: TBMM Basımevi, 1982 s. 109.

bulunmuş fakat bu talepler parlamento ve hükümete büyük sorumluluk yüklemiştir. Komutanlar acilen isteklerinin gerçekleşmemesi durumunda Askeri Darbe gerçekleştireceklerini bildirmiştir.[390] 12 Mart 1971'den sonra ülke bir ara rejime girmiş buna rağmen milletvekili genel seçimiyle Cumhuriyet Senatosu'nun üçte bir yenileme seçimi ve genel seçim anayasanın öngördüğü zamanda yapılmıştır. 14 Ekim 1973'te seçmenler oylarını kullanıp parlamentonun yeni üyelerini belirlemiş bu aynı zamanda 12 Mart ara rejiminin sonu olmuştur.[391] 1973 Genel Seçimi Barajsız d'Hondt sistemi uygulanan ikinci seçimdir. [392]

1973 seçimlerinde CHP'nin oyları yaklaşık 6 puan yükselmiştir. AP'nin içinden ayrılarak kurulan yeni partiler de seçimde yer almıştır. AP %29,82, AP içinden ayrılan DP %11,89 ve yine AP'den ayrılan MSP %11,80 oranında oy almıştır. 26 Ocak 1974'de Bülent Ecevit'in başbakanlığında CHP-MSP koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1974'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs Barış Harekâtına katılması sonrası Ecevit hükümetinin istifası ile Demirel "Milliyetçi Cephe Hükümeti" diye anılan AP-MSP-CGP-MHP koalisyon hükümetini kurmuştur. [393]

4.1.2.5. 1977 Seçimleri

1977 yılı seçim sürecine gelene kadar 12 Mart 1971 Askeri Darbesi, Kıbrıs Barış Harekâtı gibi birçok siyasi olay yaşanmış seçimler zorlu ülke şartları içinde gerçekleşmiştir.[394] 5 Haziran 1977 tarihli seçimler anayasanın öngördüğü zamanda gerçekleşmiştir. Seçimlere katılım oranı %72,4 olmuştur.[395]

Seçiminin en belirgin özelliği, oyların % 78,25'inin iktidar adayı iki büyük partide toplanması ile geri kalan % 21,75'inin seçime katılan diğer altı parti ile bağımsızlar arasında paylaştırılmasıdır. Seçmenlerin tek parti iktidarı oluşturmak amacıyla oy kullandıkları görülmektedir. [396]

---

[390] Sedef Bulut, "27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası**", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2009, S.19, s.83.
[391] Cumhuriyet Ansiklopedisi / 1961-1980, 4.b., Yayın Kurulu: H. Ersel & A., Kuyaş, A. Oktay ve M. Tunçay, Cilt III, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.320.
[392] Tuncer, **a.g.e.**, s. 25.
[393] Cumhuriyet Ansiklopedisi, **1961-1980..,** s.342-364.
[394] Doğan Duman, Türkiye Genel Seçim Kampanyaları, **Turkish Studies**, 2013, C.8, s.125.
[395] Cemal Altan, "Genel Seçimler - Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004**)", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,** 2005, C.3, S:12, s.65.
[396]Türk, **Nasıl..,** s.39.

CHP % 41,4 ile 1950 sonrası aldığı en yüksek oy oranına ulaşmış fakat uygulanmakta olan Barajsız d'Hondt sistemi nedeniyle tek başına hükümet kuramamıştır. Barajsız d'Hondt uygulamasının her zaman küçük partilere oy vermeye teşvik etmediğinin, aynı zamanda seçmen oylarının iki büyük partide de toplanabileceğinin iyi bir örneği 5 Haziran 1977 seçimleridir.[397]

4.2. 1982 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri ve Yasal Çerçevesi

4.2.1.Seçimlerinin Yasal Çerçevesi

4.2.1.1. 1982 Anayasası

1982 Anayasası 1980 Askeri Darbesi sonrasında oluşturulan Kurucu Meclis tarafından hazırlanmış ve halkoylamasına sunularak kabul edilmiştir.[398] Oylamada muhalif propagandalar yasaklanırken evet oyu için propaganda izni verilmiştir. Bu sebeple halkoylamasından daha çok plebisit özellikleri taşıdığını söyleyebiliriz.[399]

1982 Anayasası 177 Asıl ve 16 Geçici maddeden oluşan bir anayasadır.[400] 1982 Anayasası tek meclisten oluşan bir parlamento düzeni getirmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletçe genel oyla seçilen dörtyüz milletvekilinden kuruludur (m.75). Milletvekili seçilme yeterliliği şartları Anayasanın 76. maddesinde belirtilmiştir. İlkokul mezunu olmak, bir yıl veya daha fazla hapis cezası almamış olmak, kaçakçılık, resmi ihale ve alım-satımlara fesat karıştırmaktan hüküm giymemiş olmak, devlet sırlarını açığa vurmak ve ideolojik-anarşik eylemlere katılmamış ayrıca bu eylemlere tahrik ve teşvik ederek bu suçlardan biri ile hüküm giymemiş olmak. Aynı zamanda kamu görevlilerinin aday olabilmeleri ve milletvekili seçilebilmeleri için de memurluktan çekilmiş olmaları gerekmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin beş yılda bir yapılacağı, süre dolmadan

[397] Çevik, **a.g.e**., s.60.
[398] Tuncer, a**.g.e**., s.12.
[399] Bülent Tanör, **İki Anayasa: 1961-1982,** İstanbul: Beta Yayınları, 1986, s. 105-107.
[400] Anayasa Metni için bkz: R.G., 09.11.1982, s.17863.

Anayasa'da belirtilen şartlara uyularak Cumhurbaşkanı tarafından verilecek karara göre seçimin yenilenebileceği, hükmü Anayasanın 77.maddesinde belirtilmiştir.[401]

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden iki yıl iki ay sonra yürürlüğe giren 1982 Anayasası ile Türkiye'de yeniden demokrasiye geçiş süreci başlatılmıştır. 1982 Anayasası da 1961 Anayasası gibi bir seçim sistemi öngörmemiştir. 1961 Anayasası'nın 55. maddesinde olduğu gibi, 1982 Anayasası da 67. maddesinde, "*Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetimi ve denetimi altında yapılır*" hükmüne yer vermiş seçim hukukunun temel ilkelerini bir Anayasa kuralı olarak devam ettirmiştir. 23 Temmuz 1995 tarihli ve 4121 sayılı Kanun'la Anayasada değişiklik yapılmıştır. Anayasa'nın 67. maddesine eklenen "*Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir*" şeklindeki 6. fıkra ile seçimin iki temel işlevi ve iki temel ilkesi, ilk kez bir Anayasa kuralı haline getirilmiştir.[402] 1982 Anayasası da 1961 Anayasası gibi demokratik esaslara uygun seçim ilkelerini benimsemiş ve seçimlerin yargının yönetim ve denetimi altında yapılması esasını öngörmüştür.[403]

4.2.1.2. 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu

1982 Anayasasının kabulü ile Milletvekili Seçim Yasası da yenilenmiş, 66 Esas ve 12 Geçici Maddeden oluşan 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu kabul edilmiştir.[404]

Kanun ile Nispi Temsil Sistemi korunmuş yönetimde istikrarı güçlendirecek hükümler eklenmiştir. Çifte Baraj d'Hondt sistemi ile seçim sistemi yenilenmiştir. Bu sisteme göre, parti adaylarının meclise girebilmeleri için mensubu olduğu partinin ülke genelinde oy oranının %10'u geçmesi gerekmektedir. Ayrıca barajı geçen partilerin milletvekili adaylarının seçim çevrelerinde uygulanan Çevre Barajı'nı da aşmaları gerekmektedir.[405]

---

[401]Erdem, **Anayasalar..,** s.316.
[402] Tanör -Yüzbaşıoğlu, **a.g.e.,** s.122-123.
[403]Yılmaz Aliefendioğlu, "Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı", **Türkiye Birliği Dergisi**, S: 60, 2005, s.86.
[404] 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu için bkz: R.G., 13.06.1983, S.18076.
[405] Erdem, Yasama**.., a.g.e**., s.500-505.

1987 seçimlerinden önce 28 Mart 1986 tarih ve 3270 sayılı Kanun[406] değişikliği ile 6 ve daha fazla milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde partilerin kontenjan adayı göstermesi gerektiği ve en çok oyu alan partinin kontenjan adayının milletvekili olacağı belirtildi.[407]

4.2.2. 1982 Anayasası Dönemi Genel Seçimleri

4.2.2.1. 1983 Seçimleri

Bir türlü siyasal istikrarın sağlanamaması ve ülkede terör olaylarının artmış olması gerekçe gösterilerek 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi gerçekleştirilmiştir. Danışma Meclisi üyeleri arasından seçilen bir komisyon, 17 Temmuz 1982 Anayasa tasarısını Danışma Meclisine sunmuştur. Ardından 7 Kasım 1982 günü halk oylamasına sunularak anayasa kabul edilmiştir. Kenan Evren Cumhurbaşkanı olmuştur. Ardından 9 Kasım 1982 günü Anayasa 2709 sayılı yasa[408] Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.[409]

Askeri Darbesi'nin ardından 6 Kasım 1983 tarihli genel seçim gerçekleşmiştir. Yeni anayasa ve değişen seçim yasalarına göre yapılan 1983 seçimlerine katılım oranı % 92 olmuştur. Çifte Barajlı d'Hondt seçim sistemi uygulanan 1983 seçimlerine ANAP, HP ve MDP olmak üzere üç parti katılmıştır. ANAP geçerli oyların % 45'ini alarak 211 milletvekili ile parlamentodaki sandalyelerin % 53'üne sahip olarak tek başına iktidara gelmiştir. HP ise % 30 oranında oy almış ve parlamentoda % 29 oranında temsil hakkı kazanmıştır.[410]

4.2.2.2. 1987 Seçimleri

1987 yılına gelene kadar Türk siyaseti yeni bir oluşumun içine girmiş 12 Eylül öncesinin dört ana siyasi yapısı, siyasette tekrar yer almaya başlamıştır. Süleyman Demirel DYP'nin, Necmettin Erbakan RP'nin, Alparslan Türkeş 1987 Referandumu ile siyasi yasaklar kalkınca yeni kurulan MÇP'nin, Bülent Ecevit ise

---

[406] 24.04.1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 26.04.1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile 10.06.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanunlara Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun için bkz: R.G., 14.04.1986, S.19079.
[407] Özbudun, **Türkiye'de..,** s.96-97.
[408] R.G., 09.11.1982, S.17863.
[409] Altan, **a.g.m**., s.66.
[410] Gültekin, **a.g.e.,** s.91.

DSP'nin Genel Başkanı olmuştur. HP 1986 yazında Erdal İnönü liderliğindeki SDHP ile birleşmiş MDP ise kendini feshetmiştir. 1986 Eylül'ünde mecliste boşalan 11 sandalye için ara seçim yapılmıştır. [411]

Eski siyasetçilerin siyaset yasağının kalkması 1987 seçimlerine katılan parti sayısını 7'ye yükselmiştir. Buna rağmen, meclise girmeyi sadece 3 siyasi parti başarabilmiştir.[412] 1987 yılı seçiminde, Turgut Özal'ın başkanlığındaki ANAP %36,31 oy oranı ile 292 milletvekili, Erdal İnönü'nün başkanlığındaki SHP %24,74 oy oranı ile 99 milletvekili ve Süleyman Demirel'in başkanlığındaki DYP %19,13 oy oranı ile 59 milletvekili kazanmıştır. 1987 seçimleri ile ANAP 292 milletvekili ile yine tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Seçimde Nispi Temsil d'Hondt sistemi ile birlikte Kontenjan Adayı sisteminin de uygulanması sadece seçime katılan en büyük partiye avantaj sağlamış bu sebeple temsilde adalet sağlanamamıştır.[413]

1987-1991 yılları arasında ANAP tek başına 3 kez hükümet kurulmuştur. Kurulan 46. ve 47. Hükümetin ardından Parti Genel Başkanlığının Yıldırım Akbulut'tan Mesut Yılmaz'a geçmesi yeni bir hükümetin kurulmasını gerektirmiş ve 48. Hükümet kurulmuştur. Bu kez siyasal istikrarsızlığa seçim sistemi sebep olmamıştır.

4.2.2.3.1991 Seçimleri

1982 Anayasası'nın ülkede siyasal istikrarı sağlamak adına milletvekili seçimlerinin 5 yılda bir yapılmasını öngörmüş olmasına rağmen, 1987 seçimi gibi 1991 seçimi de erken seçim olarak gerçekleşmiştir. 1991 seçiminden önce 3757 sayılı Kanun[414] ile baraj oranları değişmiş Seçim Çevresi Barajı, ülke genelinde % 20 seçim çevresinde % 25 olmuştur. 1991 seçimlerinde tercihli oy kullanımına da gidilmiştir. 1987 seçiminde uygulanan seçim sisteminin, kontenjan milletvekili,

---

[411] Necati Özkan, **Türkiye'den Ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar**, İstanbul: MediaCat Yayınları, 2002, s.79.
[412] Özbudun, **Türkiye'de..,** s.43-46.
[413]Levent Ünsaldı, **Türkiye'de Asker Ve Siyaset,** Çev. Orçun Türkay, İstanbul: Kitap Yayınevi Yayınları,2008, s.106-110.
[414]3757 sayılı 2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılması ve XIX uncu Dönem Milletvekili Genel Seçiminde Uygulanacak Hükümler Hakkında Kanun için bkz: RG.,24.08.1991,S.20972.

ulusal baraj ve dar seçim bölgeleri özellikleri korunmuştur. Böylece sistem büyük partilere avantaj sağlamaya devam etmiştir.[415]

1991 genel seçimine ittifaklar yapılarak gidilmiştir. 1987 seçiminde barajı aşamayan RP ile MÇP 1991 genel seçimi için IDP ile de birleşerek üçlü ittifakı oluşturmuş RP çatısı altında seçimlere girmiştir. SDHP ise bu seçimde, 1990'da kurulan HEP ile ittifak yapmıştır.[416]

1991 seçimlerinde uygulanan % 10 ülke barajına takılan bazı küçük partiler bu seçimlerde de parlamento dışı kalmamak için seçim öncesinde ittifaklar kurmuşlardır. MÇP, IDP ve RP, RP çatısı altında ittifak yapmış, DYP ile DMP ve SDHP ile HEP de ittifak oluşturmuşlardır. Seçimlere katılım % 83 oranında gerçekleşmiştir. Seçime altı parti katılmış, beş parti barajı geçerek mecliste temsil olanağı bulmuştur. Çifte barajlı d'Hondt sistemi, kontenjan usulü ile desteklenmesine karşın hiçbir parti tek başına iktidar olamamıştır. [417]

DYP % 27,0 oranında oy alarak mecliste178 milletvekilli kazanmıştır. Anavatan Partisi % 24,0 oranında oy alarak 115 milletvekilliği ve TBMM'de % 25,6 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Sosyal Demokrat Halkçı Parti % 20,8 oy oranı ile 88 milletvekili çıkarmış ve TBMM'de % 19,5 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Refah Partisi % 16,9 oranında oy alarak 62 milletvekiline sahip olmuş ve TBMM'de 13,8 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Oyların % 10,8'ini alan Demokratik Sol Parti 7 milletvekili çıkararak TBMM'de % 1,6 oranında temsil hakkı elde etmiştir. Oy oranları ile temsil edilme oranları karşılaştırıldığında seçim sisteminin istikrarı sağlamada etkin olmadığı görülmektedir.[418]

4.2.2.4.1995 Seçimleri

1995 Milletvekili genel seçimlerinden önce 23 Temmuz 1995 tarihli ve 4121 sayılı kanunla birlikte Anayasa değişikliğine[419] gidilerek, TBMM üye sayısı 450'den 550'ye çıkartılmıştır. Seçmen yaşı düşürülmüş, 18 yaşını dolduran her Türk

[415]Yavaşgel, **a.g.e**., s.172.
[416] Erkmen, **a.g.m.,** s.1240.
[417] Gültekin, **a.g.e.,** s.97.
[418] Mehmet Turgut, **18 Nisan 1999 Seçimleri Değerlendirmesi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1999, s.18-19.
[419] 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı kanunla yapılan 1995 değişiklikleri için bkz: RG. 26.07.1995, S.22355.

vatandaşına oy kullanma hakkı tanınmıştır. Aynı zamanda tutuklulara da oy kullanma hakkı tanınmıştır. 27 Ekim 1995 tarihinde alınan erken seçim kararıyla birlikte aynı gün, 4125 sayılı seçim yasası getirilmiştir. Bu yasa, daha önceki Çevre Barajını ve ülke genelindeki %10'luk barajları korurken, Kontenjan Adaylığı ve Tercih Oyu usulünü kaldırmıştır. 4125 sayılı yasa, tüm ülkeyi bir seçim çevresi haline getirmiştir.[420]

4125 sayılı yasa ile 550 milletvekilinden 100 tanesinin d'Hondt sistemine göre seçilmesi gündeme gelmiş fakat 18 Kasım 1995 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı ile bu düzenleme iptal edilmiştir. Yeniden %10 ülke seçim barajlı d'Hondt sistemine dönülmüştür. Buna göre, ülke genelinde geçerli oyların % l0'unu aşan partiler, her seçim çevresinde milletvekilliğine ayrılan kontenjan sayısını d'Hondt sistemine göre paylaşacaklardır.[421]

24 Aralık 1995 genel seçimine 12 parti katılmıştır. Fakat parlamentoya giren parti sayısı 1991'de olduğu gibi 5 parti ile sınırlı kalmıştır. Refah Partisi %21,4 oy oranı ile 158 milletvekilliği kazanarak TBMM'de en yüksek temsil hakkını kazanan parti olmuştur. Büyük Birlik Partisi ile ittifak yaparak seçime giren Anavatan Partisi % 19 oranında oy ile 132 milletvekilliği, Doğru Yol Partisi % 19,2 oranında oy ile 135 milletvekili, Demokratik Sol Parti, % 14,6 oy oranı ile 76 milletvekilliği, Cumhuriyet Halk Partisi % 10,7 oy oranı ile 49 milletvekiline sahip olmuştur. [422]

4.2.2.5.1999 Seçimleri

1995 Seçimlerinin ardından devam eden koalisyonlar dönemi ve sonrasında kurulan DYP destekli Ecevit hükümeti de istikrarı sağlayamayınca meclisten hükümet çıkarmak zorlaşmış ve TBMM erken genel seçim kararı almıştır. Böylece 18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimleri gerçekleştirilmiştir.[423] Bu seçimde, 1995 seçiminde olduğu gibi, % 10'luk Ülke Barajlı Nispi Temsil d'Hondt Sistemi uygulanmıştır. Seçime % 87,01 oranında yüksek bir katılım sağlanmıştır.[424]

---

[420]Kılıç, **a.g.e.,** s.47-48.
[421] Gültekin, **a.g.e.,** s.98.
[422]Erol Tuncer, **24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimi- Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV Yayınları,1996, s.57-99.
[423] Sarıkoca, **a.g.e.,** s.200-214.
[424] Turgut, **a.g.e.,** s.21-24.

18 Nisan 1999 genel seçim sonuçlarına bakıldığında, Demokratik Sol Parti'nin birinci parti olduğu görülmektedir. Demokratik Sol Parti % 22,1 oy oranı ile 136 milletvekili kazanmış ve %20'nin üzerinde oy alan tek parti olmuştur. Milliyetçi Hareket Partisi % 18,0 oy oranı ile 129 milletvekili, Fazilet Partisi, % 15,4 oy oranı ile 111 milletvekili, Anavatan Partisi % 13,2 oy oranı ile 86 milletvekili, Doğru Yol Partisi % 12,0 oy alarak 85 milletvekili ile mecliste temsil hakkı kazanmıştır. [425]

1999 seçimleri Cumhuriyet tarihinde en çok partinin katılım gösterdiği seçimler olmuştur. Seçimlere katılan 20 partiden 5 tanesi barajı aşabilmiştir. Bu seçimde de tek başına hükümet kuracak güçte bir parti olmamış koalisyonlar dönemi devam etmiştir.

4.2.2.6. 2002 Seçimleri

Türkiye'de 1991'den 2002'ye kadar koalisyon hükümetlerinin yönetimde olduğu bir dönem yaşanmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz 2000'li yılların başında çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Yaşanan 2000 ve 2001 ekonomik krizleri ve ülke geneli sorunlar sebebiyle erken seçim kararı alınmıştır.[426]

Ülkenin yaşadığı bu zor süreçte seçmen, 2001 yılında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 3 Kasım 2002' de gerçekleşen Milletvekili Genel Seçimlerinde tek başına iktidara gelmesini sağlamış ve seçime katılan partilerden sadece ikisi parlamentoya girebilmiştir. 1980 sonrası siyasetin önemli isimleri ise 2002 genel seçimi ile birlikte aktif siyasetten çekilmiştir.[427]

2002 genel seçimine 18 parti ve bağımsız adaylar katılmış seçime % 79 oranında katılım sağlanmıştır. Seçimlerin sonucuna bakıldığında oyların % 34,28'ini alan Adalet ve Kalkınma Partisi 550 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi %19,39 oranında oy alarak 178 milletvekili, bağımsız adaylar 9 milletvekilli kazanmıştır. Seçime katılan diğer partiler % 10 ülke barajını aşamamış bu sebeple TBMM'de

[425] Erol Tuncer, **18 Nisan 1999 Genel Seçimleri-Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, Ankara: TESAV Yayınları, 1999, s.83-100.
[426] Kılıç, **a.g.e.,** s.51.
[427] Erkmen, **a.g.m.,** s.1244.

temsil hakkı elde edememiştir.[428] 2002 Seçimlerinden en önemli sonuçlarından biri 1950'den beri Türkiye siyasetine hâkim olmuş ANAP ve DYP'nin büyük oranda oy kaybetmesidir.[429]

4.2.2.7. 2007 Seçimleri

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer' in görev süresinin dolmasıyla 2007 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi ilk turunda, iktidar partisi adayı Abdullah Gül'ün kullanılan 357 oyun 352'sini alması ile CHP anayasa mahkemesine başvurmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçimi için anayasada belirtilen 367 oy şartının toplantı yeter sayısı için de geçerli olduğu görüşünü ve iktidar partisi adayının seçildiği TBMM Genel Kurulu'nda bu sayıda milletvekilinin bulunmadığını bildirmiştir.[430] Anayasa Mahkemesi "367 şart" kararı vermiştir.[431] Bu karar 1982 Anayasasının 96.maddesine[432] aykırıdır.[433]

Yaşanılan bu süreç sonrası milletvekili seçimlerinin erken bir tarihe alınmasına karar verilmiş 21 Temmuz 2007'de Milletvekili Genel Seçimleri gerçekleştirilmiştir. Seçime katılım oranı %84.25'dir.[434] AKP %46,58 oyla 341 milletvekili, CHP'nin listesinden seçime katılan CHP ve DSP ittifakı %20,87 oyla 112 milletvekili, MHP %14,27 oyla 71 milletvekili, Demokratik Toplum Partisi ise partilerine katılan 20 bağımsız milletvekiline sahip olmuştur.[435]

Siyasi tıkanıklıkları gidermek amacıyla seçim sonrası Anayasa değişikliği yapılması kararı alınmış Ekim 2007 referandumu ile bu karar halk tarafından onaylanmıştır. 5678 sayılı Kanun ile Anayasa'nın 77. 79. 96. 101. ve 102. maddeleri

---

[428] Erol Tuncer**, 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, Ankara: Tesav Yayınları, 2003, s.151-189.
[429] Özbudun, **Türkiye'de..,** s.63.
[430] Aynur Köse, Değer Ve Siyaset İlişkisi: 22 Temmuz 2007 Seçimi Üzerine Bir Değer Analiz, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, 2016, C: 3, S:12, s.6.
[431] AYM Kararı, **E**.2007/45, **K**.2007/54, T.01.05.2007.
[432]1982 Anayasasının 96 mad. 5678 sayılı Kanun Değişikliği Öncesi Hükmüne Göre: ''*Anayasa'da, başkaca bir hüküm yoksa TBMM üye tamsayısının en az üçte biriyle toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir. Ancak, karar yeter sayısı hiçbir biçimde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.''*
[433]Nur Uluşahin, Cumhurbaşkanı Seçiminin Düşündürdükleri Cumhurbaşkanı Seçiminin Düşündürdükleri ya da Hukukun Siyasallaşması, **Ankara Barosu Dergisi**, 2007, S.2, s.21.
[434] Şükrü Balcı ve Enes Bal , "22 Temmuz 2007 Genel Seçimlerinde AKP ve CHP Reklamları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**", 2007, s. 12
[435]Özbudun, **Türkiye'de..,** s.69.

değiştirilmiş ve Anayasa'ya Geçici 18. ve 19. maddeler ilave edilmiştir.[436] Anayasanın 79. maddesi[437] ile Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin önü açılmıştır. Anayasasının 96. maddesinin[438] birinci fıkrasındaki değişiklik ile Türkiye Büyük Millet Meclisi, toplantı ve karar yeter sayısında da değişiklikler yapılmıştır. Anayasanın 77. maddesinin 1.fıkrasında[439] da "beş" ibaresinin "dört" olarak değiştirildiği hükmüne yer verilmiş böylece Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimleri beş yılda bir değil, dört yılda bir yapılması kararı alınmıştır. [440]

4.2.2.8. 2011 Seçimleri

12 Haziran 2011 seçimleri, 34 yıl aradan sonra ilk kez anayasanın öngördüğü tarihte gerçekleştirilmiştir. Seçime katılan AKP, %49,83 oy oranı ile 327 milletvekili kazanmıştır. CHP, % 25,98 oy oranı ile 135 milletvekili, MHP ise %13,01 oy oranıyla 53 milletvekili kazanmıştır. Aynı zamanda % 6,57 oy oranı ile 35 bağımsız milletvekili seçilmiştir.[441] AKP üst üste üçüncü dönem, oy oranını artırarak iktidarda kalmayı başarmış 2011 seçimleri sonrası yeni hükümeti tek başına kurmuştur.[442] İki muhalefet partisi CHP ve MHP ile BDP'nin desteklediği bağımsız adaylar meclise girmişlerdir. Bu partiler dışında seçime katılan diğer partiler %1 oy oranının altında kalarak meclise girememişlerdir.[443] Bu durum seçim sisteminin öngördüğü şekilde 2011 seçimlerinde de uygulanan %10'luk d'Hondt Barajı sebebiyledir.

---

[436] Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun için bkz: R.G., 16.06.2007, S.26554.

[437] 1982 Anayasası 79.mad. (Değişik: 21/10/2007-5678/2 md.): *''Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulması, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi işlemlerinin genel yönetim ve denetimi de milletvekili seçimlerinde uygulanan hükümlere göre olur.''*

[438] 1982 Anayasası 96.mad. (Değişik: 21/10/2007-5678/3 md.): *''Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dahil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.''*

[439]1982 Anayasası 77. mad.: *''Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılır..''*

[440] Bülent Yavuz, 2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler Ve Çözüm Yolları, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** 2008, C. XII, S. 1-2, s.1176-1179.

[441]Nihat Bulut, Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 Haziran 2011 Seçimleri **Erzurum Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Aralık 2011, C. XIV, S. 3–4, s.12.

[442] Türkmen Göksel ve Yetkin Çınar, 12 Haziran 2011 Seçiminde Seçim Sistemlerinin Parlamento Yapısına Etkileri, **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Dergisi**, Haziran 2011, s.1.

[443] Kılıç, **a.g.e.,** s.55.

4.2.2.9. 2015 Seçimleri

2015 yılında, Anayasa'nın öngördüğü tarihte 7 Haziran 2015 Milletvekili Genel Seçimi ve seçim sonrasında gerçekleşen 1 Kasım 2015 Milletvekili Genel Seçimi olmak üzere iki genel seçim gerçekleştirilmiştir.[444]

7 Haziran seçimleri sonrası 13 yıllık tek parti iktidarı sona ermiş hiçbir siyasi parti iktidar olabilmek için gerekli olan 276 milletvekili sayısına ulaşamamış ve koalisyon hükümeti kurulması zorunlu hale gelmiştir. Seçim sonuçlarına göre; AKP %40,9 oy oranı ile 258 milletvekiline sahip olmuştur. CHP %25 oy oranı ile 132 milletvekiline sahip olmuştur. MHP %16,2 oy oranı ile 80 milletvekiline sahip olmuştur. Seçimlere ilk kez katılan HDP ise %10 seçim barajını aşarak, %13,1 oy oranı ile mecliste 80 milletvekili ile temsil hakkı kazanmıştır. Seçimlerde birinci parti olan AKP'ye hükümeti kurma görevi verilmiş hemen ardından koalisyon görüşmeleri gerçekleşmiştir. Fakat görüşmeler sonucunda fikir birliğine varılamamış ve erken seçim kararı alınmıştır.[445]

Yeni seçim tarihi 1 Kasım 2015 olarak belirlenmiş, siyasi partiler seçmen tercihlerini kendilerinde toplamak için az sürede çok sayıda çalışma ve faaliyette bulunmuştur. Her şeyden önce milletvekili adayları belirlenmiş ardından partiler 1 Kasım seçimine yönelik bildirgelerini seçmenlerle paylaşmıştır. Seçim bildirgeleri partilerin iktidara geldikleri takdirde neyi, nasıl yapacaklarına dair halka önemli bilgiler vermiş seçmen tercihlerini belli bir oranda etkilemiştir. [446]

1 Kasım 2015 seçim sonuçlarına göre, AKP oy oranını %9 arttırmıştır. Tek başına hükümet kurmak için gerekli olan 267 milletvekili sayısına ulamış 317 milletvekiline sahip olmuştur. CHP'nin oyu %25,3 oranında olmuş ve 7 Haziran'a göre 2 milletvekiline daha sahip olmuştur. MHP yaklaşık 1,9 milyon oy kaybederek %12 oranında oy almış ve 39 milletvekiline sahip olmuştur. HDP ise 7 Haziran

[444] Kürşad Özkaynar, Siyasi Partilerin 2011 ve 2015 Yılı Seçim Beyannamelerine Bakış: Bir Doküman İncelemesi ve İçerik Analizi Çalışması, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,** S. 17, Eylül 2015, s. 444.
[445] Nebi Miş vd., 7 Haziran 2015 Seçimi Ve Sonrası Siyaset-Dış Politika-Ekonomi, **SETA Analiz,** 2015, S.132, s.11-13.
[446]Coşkun Polat, Mehmet Ali Akkaya ve Kasım Binici, 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Parti Bildirgelerinde Eğitim, Kütüphane ve Bilgi Temaları, 2016, **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 4, s.2-3.

seçimlerine göre %3 oranında oy kaybederek 59 milletvekiline sahip olmuş 21 milletvekilini kaybetmiştir.[447]

4.2.2.10. 2018 Seçimleri

24 Haziran 2018'de gerçekleşen seçimler öncesi 16 Nisan 2017'de Anayasa değişikliği gerçekleştirilmiştir. Ağustos 2014'te ilk kez halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, halk tarafından seçilmenin sorumluluğunu arttırdığını, icracı bir Cumhurbaşkanı olacağını belirterek hükümet sistemi değişikliği isteğini belirtmiştir. Kurucusu olduğu AKP'de bu yönde teklifte bulunmuş fakat muhalefet partileri bu teklifi onaylamamıştır.15 Temmuz 2016' da yaşanan darbe girişimi ile ülkede zor bir süreç başlamış bu süreçte MHP'nin isteği ile değişiklik teklifi tekrar gündeme gelmiş teklif metni hazırlanmış bu iki parti metin üzerinde uzlaşmıştır.[448]

10 Aralık 2016'da teklif TBMM'ye sunulmuş ilk hali 21 madde olan teklif Komisyon ve Meclis'teki görüşmeler sonrası 18 madde olarak belirlenmiştir. Teklifin tümü üzerinde yapılan görüşmeler 21 Ocak 2017'de son bulmuş ve teklif 339 oyla kabul edilmiş ve 16 Nisan'da Anayasanın 175.maddesi gereğince halkoyuna sunulmuştur. Anayasa değişiklik paketi %51,1 oy oranıyla kabul edilmiştir.[449]

Anayasa değişikliği ile yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı'na verilmiştir. Cumhurbaşkanı bu yetkiyle birlikte bakanlar ve üst düzey kamu görevlilerini atama yetkisine sahip olmuş yine bakanlıklar gibi yürütme kanadında olan kurumların düzenlenmesi görevi de verilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın bir partiye mensup olması önündeki engel kaldırılırmış ve Cumhurbaşkanı'nın cezai sorumlulukları artırılmıştır.[450] 21.01.2017 tarih ve 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun[451] ile meclisin yapısı da değiştirilmiştir. 75.mad.

---

[447]Tanju Tosun ve Gülgün Erdoğan Tosun, Kazananı ve Kaybedenleriyle 1 Kasım Seçimleri, **Toplum ve Demokrasi Dergisi,** Ocak-Aralık 2015, S.9, s.12-16.

[448] Vahap Coşkun**,** 16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi***,* 2017, C. 22, S.36, s. 5-6.

[449] Nebi Miş ve Baki Laleoğlu,24 Haziran Seçimlerinde Ak Parti, **SETA Analiz,** 2018, S.242, s.14-16.

[450] Serdar Gülener ve Nebi Miş, "Cumhurbaşkanlığı Sistemi", **SETA Analiz,** Şubat 2017, S.190, s.10-11.

[451] 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun için bkz: RG,.11.02.2017, S.29976.

değişikliği ile milletvekili sayısı 550'den 600'e çıkarılırken 76.mad. değişikliği ile milletvekili seçilebilme yaşı 25'ten 18'e indirilmiştir. 77. mad. değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin milletvekilliği seçimleriyle beş senede bir ve aynı zamanda yapılması hükmü getirilmiştir. Anayasa değişikliği ile Bütçe Kanunu haricinde kanun teklif etme yetkisi sadece meclise verilmiştir. Ayrıca sistem tıkanıklığına yönelik bir önlem olarak 116.maddede yapılan değişik ile Cumhurbaşkanı ve meclise karşılıklı olarak ''seçimleri yenileme'' yetkisi verilmiştir.[452] 159.maddede yapılan değişiklik ile de HSYK yeniden yapılandırılmış ve askeri mahkemeler kaldırılmıştır.[453]

24 Haziran seçimlerine yaklaşırken seçimin en önemli belirleyicilerinden biri seçim ittifakı olmuştur. Devlet Bahçeli'nin Kasım 2017'de yaptığı seçim barajının düşürülmesi yönündeki açıklamasıyla AKP ve MHP arasında kurulan komisyon çalışmaları bir düzenleme haline gelmiş ve ''298 Sayılı Seçimlerin Genel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" teklifi meclise sunulmuş 13 Mart 2018'de Meclis'te kabul edilmiştir.[454]

Milletvekili Seçimi Kanunu'na, 7102 sayılı Kanunun [455] 15. maddesi ile eklenen 12/A maddesiyle[456] ile siyasi partilerin milletvekili seçimlerine ittifak yaparak girmelerinin önü açılmış ayrıca buna yönelik düzenlemeler yapılmıştır.[457] Milletvekili Seçim Kanunu'nun 33.maddesine eklenen bir hüküm[458] ile de %10'luk seçim barajı uygulamasında değişiklik yapılmıştır. İttifaka katılan partilerin baraj oranı, ittifakın aldığı oy üzerinden hesaplanacaktır. Vekillerin dağılımı da oy oranına göre gerçekleşecektir.[459]

---

[452] Gören, **a.g.e.,** s.90-102.
[453]Demirhan Burak Çelik, 16 Nisan Anayasa Değişikliği Ve Yeni Hâkimler Ve Savcılar Kurulu Üzerine Bir Değerlendirme, **SBF Dergisi,** Cilt 73, No. 4, 2018, s.4.
[454] Miş ve Laleoğlu**, a.g.m**., s.19.
[455] 7102 sayılı 298 Sayılı Seçimlerin Genel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" için bkz: R.G., 16.03.2018, S.30362.
[456] Madde 12/A- (Ek: 13/3/2018-7102/15 md.) ''Seçimlere katılma yeterliliği taşıyan siyasi partiler, ittifak yaparak seçime katılabilir. İttifak yapan siyasi partiler, kendi aday listelerini verir..''
[457] Taylan Barın, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Temsilde Adalet İlkesi Ve "Seçim İttifakı" Düzenlemesinin Değerlendirilmesi, **YBHD**, 2019, S.1, s.3**.**
[458] 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 33. maddesine eklenen hüküm: "*seçim ittifakı yapılması halinde, yüzde onluk barajın hesaplanmasında ittifak yapan siyasi partilerin aldıkları geçerli oyların toplamı esas alınır ve bu siyasi partiler için ayrıca baraj hesaplaması yapılmaz.*"
[459] Miş ve Laleoğlu**, a.g.m**., s.19.

24 Haziran 2018'de Milletvekili Genel Seçimleri ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri birlikte gerçekleştirilmiştir. Seçimlere katılım oranı parlamento seçimlerinde %86,22 olmuştur. AKP ve MHP'nin oluşturduğu Cumhur İttifakı %53,66 oy oranına ulaşmıştır. AKP, %42,56 oy oranıyla parlamentoda 295 milletvekiline sahip olmuş Cumhur İttifakı, MHP'nin kazandığı 49 milletvekilli ile birlikte parlamentoda toplam 344 sandalyeyle çoğunluğu elde etmiştir. CHP-İYİ Parti-SP tarafından oluşturulan Millet İttifakı ise % 33,94 oy oranı ile mecliste 189 milletvekiline sahip olmuştur. HDP ise %11,7 oranında oy alarak 67 milletvekiline sahip olmuştur.[460]

4.3. Seçimlerin Değerlendirilmesi

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonucu yönetimi ele alan Milli Birlik Komitesi ilk olarak yeni bir anayasa ve yeni bir seçim kanunu çıkarma görevini üstlenmiştir. 25 Mayıs 1961 ve 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ile seçim sistemi tamamen değişmiş ve nispi temsil sistemine geçilmiştir. 1961 yılında yapılan seçimlerde Seçim Çevresi Barajlı d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu seçimlerde Türkiye ilk kez nispi temsil sistemiyle, seçim barajıyla ve d'Hondt sistemiyle tanışmıştır. 306 sayılı kanunun getirdiği bu yeniliğin amacının hem daha önceki seçimlerde yaşanan yüksek orandaki aşırı ve eksik temsili en aza indirmek hem de istikrarı sağlamak olduğu söylenebilir.

306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ve bu kanun üzerinde değişiklik yapan diğer kanunlar 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun kabul edilmesine kadar yürürlükte kalmıştır. Kanunun ilk haliyle sadece 1961 genel seçimleri yapılmış ve seçime katılan 4 siyasi parti de mecliste temsil hakkını kazanabilmiştir. Ancak sistemin iki büyük partiye daha fazla avantaj sağladığı gerekçesiyle 1965 genel seçimlerinden önce milli bakiye sistemine geçilmiştir. Bu sistem ile temsilde adalet ilkesini ön plana çıkararak boşa giden oyları en az seviyeye indirmek amaçlanmıştır. Milli Bakiye sistemi de sadece 1965 genel seçimlerinde uygulanmış ve 1969 genel seçimlerinde Barajsız d'Hondt sistemine geçilmiştir. 1983 genel seçimlerine kadar da Barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu sistemin uygulandığı 1969 genel seçimleri sonucunda, 1973 genel seçimlerine kadar 6 kez

[460]Nebi Miş, Yeni Siyasal Sistemin İlk Seçimleri Ve Sonuçlarının Karşılaştırmalı Analizi, **Muhafazakâr Düşünce** Mayıs-Ağustos 2018, S.54, s.332-333.

hükümet kurulmuş, 1973 ve 1977 genel seçimleri sonucunda koalisyon ve azınlık hükümetleri kurulmuş ve siyasal istikrar sağlanamamıştır. 1969-1980 yılları arasındaki uzun süren bu siyasal istikrarsızlık ve ülke içerisindeki problemler, gerekçe gösterilerek 1980 Askeri Darbesi gerçekleştirilmiştir. Bu durum seçim kanunlarının siyasal istikrar veya istikrarsızlık üzerinde etkili olduğunun göstergesidir.

1983 seçimlerinde uygulanmaya başlanan 2839 sayılı seçim kanunu seçim sisteminde herhangi bir değişiklik yapmamış nispi temsil sistemi uygulanmaya devam edilmiştir. Ancak kanunun getirdiği yenilikle birlikte artık ülke genelinde belirli bir oy oranına ulaşamayan partilerin temsil hakkı ortadan kalkmıştır. Günümüzde de uygulanan ülke barajı, bu kanun ile yürürlüğe konmuştur. Artık ülke genelindeki oyların % 10'una sahip olamayan siyasi partilerin meclisteki temsil etme hakları ortadan kalkmıştır. Bu durum temsilde adalet ilkesine ters olsa dahi siyasal istikrar açısından önemli bir gelişmedir. 1983 genel seçimlerinde kanunun ilk halinde yer alan Çifte Barajlı d'Hondt sistemi uygulanmıştır.

3757 Sayılı Kanun ile baraj oranları değişmiş ve seçim çevresi barajı, ülke genelinde % 20 ve seçim çevresinde % 25 olmuştur. Bu kanun gereği, 1987 ve 1991 genel seçimlerinde Çifte Barajlı D'Hondt + Kontenjan sistemi uygulanmıştır. 1995 seçimlerinden önce 4121 sayılı seçim kanunu gereği Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan Sistemi terk edilerek yerine Ülke Barajlı d'Hondt Sistemi getirilmiştir. Yani ülke barajı aynen devam edilecek ancak çevre barajı olmayacaktı. 1995 ve 1999 seçimleri temsilde adalet açısından buraya kadar üzerinde durduğumuz 1980 sonrası seçimler arasında en adil seçim sistemi olarak durmaktadır. Fakat 1999 seçimleri sonunca koalisyon hükümeti kurulması sebebiyle temsilde adaletin tan anlamıyla sağlanmadığını söyleyebiliriz.

2002'de yapılan seçimlerde de Ülke Barajlı d'Hondt Sistemi uygulanmış, barajı sadece iki parti geçerek mecliste temsil hakkı kazanmıştır. AKP tek başına iktidar olmuştur. 7 Haziran 2015'teki genel seçimlerde hiçbir partinin TBMM'de çoğunluğu elde edememesinin ardından Cumhuriyet tarihinde ilk olarak bir yılda ikinci kez genel seçim yapılmıştır. 16 Nisan 2017'de yapılan anayasa referandumu

ile kabul edilen Cumhurbaşkanlığı rejiminin ilk seçimi olan 24 Haziran 2018 seçimleri olmuş bu seçimin kaderini ittifaklar mücadelesi belirlemiştir.

Milletvekili Seçimi Kanunu'na 13.3.2018 tarihinde, 7102 sayılı Kanunun 15. maddesi ile eklenen 12/A maddesiyle seçim ittifakı mümkün kılınmıştır. Yine Kanun'un 33. maddesine eklenen hüküm gereği düzenlenen yeni seçim barajı uygulaması, uzlaşıyı mümkün kılmış ve farklı partilerin Meclis'te temsilini sağlayabilmesine imkân tanımıştır. Nitekim 24 Haziran 2018 seçimlerine Cumhur İttifakı olarak Ak Parti ve MHP, Millet ittifakı olarak CHP, İyi Parti ve Saadet Partisi birlikte girmiş, YSK'nın açıklamasına göre İyi Parti %10 barajını aşamamış olmasına rağmen ittifak olarak seçime girdiğinden ittifakın barajı aşması İyi Parti'nin milletvekili hesabına dâhil olması sonucunu doğurmuştur.

SONUÇ

İlk olarak 18.yüzyılda Batı'da ortaya çıkan Anayasacılık düşüncesinin 1787'de Amerika'da, 1791'de Fransa'da, 1812'de İspanya'da olmak üzere birçok Batı ülkesinde etkileri görülmüştür. Bu durum zamanla Osmanlı İmparatorluğunu da etkilemiştir. Osmanlı coğrafyasında ilk anayasa hareketleri Osmanlı merkezinden önce Balkanlar'da ve daha sonra 1861'de Tunus'ta görülmüştür. Osmanlı merkezinde Yeni Osmanlı Hareketi'nin temsili bir meclis açılması yönündeki çalışmaları halkın temsiliyle gelen bir meclise yer verilmesini sağlamıştır. II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla Aralık 1876 tarihinde Osmanlı Devleti'nin ilk yazılı anayasası olan Kanun-ı Esasi yürürlüğe girmiştir. Kanun-ı Esasi meşruti yönetimin temelini oluşturmuş aynı zamanda açılması planlanan meclisin kuruluşunu işleyişini ve yetkilerini de belirlemiştir. Kanun-ı Esasi, üyeleri padişah tarafından onaylanarak seçilen bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Bu komisyonun önemli bir görevi de Mebuslar Meclisi'nin oluşturulması için gerekli yasal düzenlemeleri yapmaktır. Komisyon tarafından hazırlanan "Meclis-i Umuminin Suret-i İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate" adlı metin, 29 Ekim 1876 tarihinde padişahın emri ile onaylanmıştır. 6 Kasım 1876'da ilan edilen ve 7 maddeden oluşan bu Talimat'da Meclis-i Umumi' nın nasıl oluşturulacağı hakkında hükümler yer almaktadır.

I. Meşrutiyet Dönemi'nde iki parlamento seçimi gerçekleştirilmiştir. Anayasa ve diğer yasal belgeler çerçevesinde yapılan seçimler sonrasında açılan ilk meclis 28 Haziran 1877 tarihine kadar çalışmalarına devam etmiştir. Bu meclisin dağılması üzerine İkinci dönem Meclis-i Mebusan'ı 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşının olduğu en zor döneminde açılmış ve önemli ülke meseleleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. II. Abdülhamit Kanun-ı Esasi'nin verdiği yetkiyle bu meclisi süresiz tatil etmiş ve anayasayı askıya almıştır. 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ile anayasa tekrar yürürlüğe girmiş 1876 tarihli Kanun-ı Esasi II. Meşrutiyet dönemi seçimlerinin yasal dayanaklarından biri olmuştur. İntihab-ı Mebusan Kanun-u Muvakkatı ve meclis üyelerinin atanma ve seçilme biçimine ilişkin hükümlerin yer aldığı, Meclis Azasının Sureti İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate isimli Geçici Talimat dönemin seçimlerinin diğer yasal dayanağıdır.

Cumhuriyet ilan edilmeden önce 1920 ve 1923 seçimleri gerçekleştirilmiştir. 1920 seçimleri Meclis-i Mebusan'ın feshedildiği bir dönemde gerçekleştirildiği için parlamentosuz seçimler olarak ifade edilmiştir. Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal İntihab-ı Mebusan Hakkında Tebliğ yayınlamış ve seçimler bu Tebliğ hükümlerine dayanarak gerçekleşmiştir. Meclise seçilecek mebuslar ise İntihab-ı Mebusan Kanunu hükümlerine gereğince belirlenmiştir. 1923 seçimleri öncesi ilan edilen 1921 Anayasası bu seçimin yasal dayanaklarından biri olmuştur. Aynı zamanda 1877 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatı hükümlerine 1923 seçimlerinde de uyulmuş ve 3 Nisan 1923 tarihli ve 320 sayılı yasa ile seçim kanununda değişiklikler yapılmıştır.

1924-1946 yılları arasında yapılan seçimlerde, birbirlerinden farklı seçim kanunları ile uygulanan usul ve esaslar sürekli olarak değişikliğe uğrayarak uygulanmıştır. Bazen yeni kanunlar getirilmiş bazen de mevcut kanunlarda değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde sadece seçim kanunlarında değil, 1924 Anayasası'nda da seçme ve seçilme hakkıyla ilgili hükümlere yer verilmiş, bu hükümlerde zaman zaman değişiklikler yapılmıştır. 1924 Anayasası'nın ilk hali 18 yaşını tamamlayan her Türk erkeğinin seçme hakkı, 30 yaşını tamamlayan her Türk erkeğinin de seçilme hakkı olduğunu belirtmektedir.

3 Nisan 1923 tarihinde Geçici Kanun'da değişiklik yapan 320 sayılı Kanun ilk kez 1923 seçimlerinde uygulanmıştır. 320 sayılı Kanun'un 1. maddesine göre, her seçim bölgesinde, nüfusu 20 000'den az olsa dahi en az 1 mebus seçilecek, 30 000 seçmene kadar 1; 30 001-50 000 arası seçmen için 2; 50 001-70 000 arası seçmen için 3; 70 001-90 000 arası seçmen için 4 ve daha fazlası da bu oranda artırılacak şekilde milletvekili seçilecektir. Kanunun 2. maddesi ile 18 yaşını tamamlayan her erkeğin seçme hakkı olduğu hükme getirilmiştir. Yine kanunun 4. maddesinde birinci seçmen, ikinci seçmen veya milletvekili olabilmek için vergi veriyor olma şartı olmadığı ifade edilmiştir. Bu değişiklikler demokratik düzenin sağlanması yönündekiler çalışmalar olarak değerlendirilebilir.

320 Sayılı Kanun'a göre yapılan 1923 seçimleri sonucunda 2. Meclis kurulmuş ve bu mecliste 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyeti ilan etmiştir. 1923 seçimler ve sonrasında yapılan 1927, 1931, 1935 ve 1939 seçimleri İntihab-ı

Mebusan Kanunu'nda yapılan bazı değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. Bunlardan belki de en önemlileri İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda değişiklik yaparak kadınlara da seçme hakkı veren 5 Aralık 1934 tarih ve 2598 sayılı yasa ve 1924 Anayasası'nın 11. maddesini değiştiren ve kadınlara da seçilme hakkı veren 5 Aralık 1934 tarih ve 2599 sayılı yasadır. Bu değişiklikler ile 1935 yılında, kadınlar ilk kez genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını kullanmışlardır. Bu seçim sonucunda 8 kadın milletvekili ve Müslüman olmayan vatandaşlar ilk kez parlamentoya girebilmişlerdir.

1943 genel seçimlerinden önce çıkarılan 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 Sayılı Mebus Seçim Kanunu, İntihab-ı Mebusan Kanunu'nu ve bu kanunda değişiklik yapan diğer kanunları yürürlükten kaldırmıştır. 1877 yılında hazırlanan İntihab-ı Mebusan kanunu üzerinde değişiklikler yapılarak 65 yıl yürürlükte kaldıktan sonra, yerini 4320 sayılı kanun getirilmiştir. Kısa bir süre yürürlükte kalan bu kanun, seçim sisteminde herhangi bir değişiklik yapmamış, ancak seçimlerde uygulanan esas ve usuller hakkında bazı değişiklikler yapmıştır. Kanuna göre artık her il bir seçim bölgesi olarak kabul edilmiştir. Her seçim bölgesinde yani illerde nüfus 40 000 kişiden az dahi olsa 1 milletvekili seçilecek, 55 000 nüfusa kadar 1; 55 000 - 95 000 arası nüfus için 2; 95 000 - 135 000 arası nüfus için 3; 135 000 - 175 000 arası nüfus için ise 4 milletvekili seçilecektir. Seçimlerin iki dereceli olacağı bu kanunda da belirtilmiştir. 4320 sayılı Mebus Seçim Kanunu, seçim ile alakalı kendinden önceki kanunları derli toplu hale getirmiş ancak seçim sisteminde herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Bu kanun sadece 1943 genel seçimlerinde uygulanmış, 1946 yılında yürürlüğe giren 4918 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.

4918 sayılı kanunun getirdiği en önemli yenilik, tek dereceli seçim sistemi ve liste usulü çoğunluk sistemidir. Bu kanuna göre artık seçmenler ikinci seçmenleri değil doğrudan, kendilerini temsil edecek olan milletvekillerini seçeceklerdir. Bu değişikliklerin yanında milletvekili seçme ve seçilme yeterlilikleri ile milletvekili sayısına ilişkin koşullarda bir değişiklik olmamıştır. Bu kanunla yapılan 1946 genel seçimi sonucunda iktidar partisi değişmemiştir. Bu seçimin açık oy gizli sayım ilkesine göre yapılması muhalefetin tepkilerine yol açmıştır. Yeni kanunun getirdiği "liste usulü çoğunluk sistemi'' ile 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimleri gerçekleşmiş

seçimler tek parti iktidarıyla sonuçlanarak istikrarlı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ancak 1957 seçimleri ile kurulan hükümet 1960 Askeri Darbesi ile son bulmuştur.

1946 genel seçimlerine CHP ile birlikte DP'de katılmıştır. Bu nedenle 1946 seçimleri Türk siyasal hayatı açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Türkiye, Cumhuriyet döneminde ilk kez çok partili hayata geçmiştir. 1946 seçimlerinde mecliste, CHP 397, DP 61 ve bağımsızlar 7 mebus ile temsil hakkı kazanmıştır. Bu dönemde 1961 genel seçimlerine kadar çoğunlukçu sistem; 1961 yılından günümüze kadar yapılan diğer genel seçimlerde de nispi temsil sistemi uygulanmıştır.

16 Şubat 1950 tarihinde çıkarılan 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu, 4918 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'nu yürürlükten kaldırmış ve seçimlerde uygulanan usulleri değiştirmiştir. Bu kanunun ilk maddesine göre seçimler yine tek dereceli ve liste usulü çoğunluk sistemine göre yapılacaktır fakat artık seçimlerde oylar gizli kullanılacak sayımlar açık değerlendirilecektir. İl, ilçe ve Yüksek Seçim Kurulları bu yasa ile birlikte kurulmuş ve artık seçimler yargı denetimine tâbî olmuştur. Seçme yaşı 22, seçilme yaşı 30 olarak belirlenmiş nüfusa düşen milletvekili sayısında ise değişiklik olmamıştır. Bu kanun 1950, 1954 ve 1957 Genel Seçimlerinde uygulanmış ve 1960 Askeri Darbesi sonucunda hazırlanan 298 Sayılı Kanun ile yürürlükten kalkmıştır. Sonrasında gerçekleşen seçimlerde 304 Sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu ve 306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu uygulanmıştır.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonucu yönetimi ele alan Milli Birlik Komitesi ilk olarak yeni bir anayasa ve yeni bir seçim kanunu çıkarma görevini üstlenmiştir. 25 Mayıs 1961 ve 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ile seçim sistemi tamamen değişmiş ve nispi temsil sistemine geçilmiştir. 1961 yılında yapılan seçimlerde seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu seçimlerde Türkiye ilk kez nispi temsil sistemiyle, seçim barajıyla ve d'Hondt sistemiyle tanışmıştır. 306 sayılı kanunun getirdiği bu yeniliğin amacının hem daha önceki seçimlerde yaşanan yüksek orandaki aşırı ve eksik temsili en aza indirmek hem de istikrarı sağlamak olduğu söylenebilir.

306 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ve bu kanun üzerinde değişiklik yapan diğer kanunlar 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun kabul edilmesine kadar yürürlükte kalmıştır. Kanun'un ilk haliyle sadece 1961 genel seçimleri yapılmış ve seçime katılan 4 siyasi parti de mecliste temsil hakkını kazanabilmiştir. Ancak sistemin iki büyük partiye daha fazla avantaj sağladığı gerekçesiyle 1965 genel seçimlerinden önce milli bakiye sistemine geçilmiştir. Bu sistem herkesin temsil hakkı kazanmasını sağlayan bir sistemdir. Milli bakiye sistemi de sadece 1965 genel seçimlerinde uygulanmış ve 1969 genel seçimlerinde barajsız d'Hondt sistemine geçilmiştir. 1983 genel seçimleri 'ne kadar da barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu sistemin uygulandığı 1969 genel seçimleri sonucunda, 1973 genel seçimleri 'ne kadar 6 kez hükümet kurulmuş, 1973 ve 1977 genel seçimleri sonucunda koalisyon ve azınlık hükümetleri kurulmuş ve siyasal istikrar sağlanamamıştır. 1969-1980 yılları arasındaki uzun süren bu siyasal istikrarsızlık ve ülke içerisindeki problemler gerekçe gösterilerek 1980 Askeri Darbesi gerçekleştirilmiştir.

1980 Askeri Darbesi'nden sonra hazırlanan 2839 sayılı kanun 304 ve 306 sayılı kanunlar ile bu kanunlar üzerinde değişiklik yapan diğer kanunları yürürlükten kaldırmıştır. Bu kanun seçim sisteminde herhangi bir değişiklik yapmamış nispi temsil sistemini uygulanmaya devam edilmiştir. Ancak kanunun getirdiği yenilikle birlikte artık ülke genelinde belirli bir oy oranına ulaşamayan partilerin temsil hakkı ortadan kalkmıştır. Günümüzde de uygulanan ülke barajı, bu kanun ile yürürlüğe girmiştir. Artık ülke genelindeki oyların % 10'una sahip olamayan siyasi partilerin meclisteki temsil etme hakları ortadan kalkmıştır. Bu durum temsilde adalet ilkesine ters olsa dahi siyasal istikrar açısından önemli bir gelişmedir. 1983 genel seçimlerinde kanunun ilk halinde yer alan çifte barajlı d'Hondt, 1987,1991 genel seçimlerinde çifte barajlı d'Hondt + Kontenjan ve daha sonraki tüm genel seçimlerde ise ülke barajlı d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Sistemin en önemli özelliği barajları aşamayan partilerin temsil hakkı kazanamamasıdır.

2839 sayılı Kanun günümüz milletvekili seçimlerinde de uygulanmaktadır. Muhalefet partileri ve mecliste temsil hakkı bulunmayan partiler, seçim kanununu sıkça eleştirmektedirler. Bu eleştiriler genellikle seçimlerde uygulanan baraj ile ilgilidir. Fakat AİHM %10'luk ülke barajının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne

aykırı olmadığı kararını vermiştir. Seçim barajının tamamen kaldırılması, mecliste temsil sayısını arttırarak adaleti sağlayacaktır fakat siyasal istikrar açısından olumsuz sonuçlar da doğuracaktır. 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği referandumu, Türkiye siyasal sistemine etki edecek olan seçim ittifaklarını gündeme getirmiş, partiler için ittifak olmak bir gereklilik haline gelmiştir. Anayasa değişikliği ile ittifak yapan partiler için yeni bir seçim barajı uygulaması getirilmiştir. Seçim öncesi ittifaklar partilerin seçimde iş birliği yaparak siyasal kazanımını arttırırken, seçim sonrası ittifaklar ise partilerin hükümet kurma sürecinde iş birliği yapmasını sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz, Dankwart A. Rustow, İkinci Meşrutiyet Dönemine Meclisler 1908-1912**, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S.4-5, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1976.

AHMAD, Feroz, **İttihat ve Terakki (1908-1914),** 2.b., Çev. Nuran Yavuz, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1986.

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1979.

AHMAD, Feroz **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945–1980**, 2.b, Hil Yayımcılık, İstanbul: Hil Yayımcılık, 1966.

AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923)-Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare,** 2.b, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

AKTAŞ, Murat. Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış. **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.** C.3. S-1. Y.2006.

AKYILDIZ, Ali, **Tanzimat Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946□1960),** Ankara: Phoenix Yayınları, 2004.

ALDIKAÇTI, Orhan**, Anayasa Hukukumuzun Gelişimi ve 1961 Anayasa'sı**, 4.b, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970.

ALDIKAÇTI, Orhan, 27 Ekim 1957 Milletvekili Seçimi, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası,** C. XXIV, S. 1-4' den ayrı baskı, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1959.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, "Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı", **Türkiye Birliği Dergisi**, S: 60, 2005.

ALTAN, Cemal, "Genel Seçimler - Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004**)", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,** C.3, S:12, 2005.

ARASLI, Oya. **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987).** Ankara: Sevin Matbaası.1989.

ARMAĞAN, Servet, "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri", **Kanunu Esasi'nin 100. Yıl Armağanı,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara: Sevinç Matbaası, 1978.

ARMAOĞLU, Fahir, **Seçim Sistemleri**. Ankara: Güney Matbaacılık.1953.

ARSEL, İlhan, **Türk Anayasa Hukuku Umumi Esasları**, Ankara, 1965.

ASLAN, Emel, Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960**), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,** Kırşehir, 2014, s.60.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk,** (Hazırlayan: Gülsün Kaya), İstanbul: İskele Yayıncılık, 2006.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (ATTB), Ankara: ATAM Yayıncılık, 1991

ATAR, Yavuz**. Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarında Değişiklik Önerileri Sempozyumu.** Ankara: Tesav Yayınları. 2005.

ATAR, Yavuz. **Türk Anayasa Hukuku**.4.Baskı. Konya: Mimoza Yayınları.2007.

ATEŞ, H. Turan. **Demokrasi Siyasi Partiler ve Seçim**. İstanbul: Beta Basım Yayım.1996.

ATEŞ**,** Toktamış, **Demokrasi Kavram, Tarihi Süreç, İlkeler**, Ankara: Ümit Yayınevi, 1994.

AVCI, Cemal, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931),** Ankara: ATAM Yayınları, 2000.

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni Dün- Bugün-Yarın**, 2.b., İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1969.

AYATA, Ayşe Güneş, **CHP Örgüt ve İdeolojisi,** Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992.

BAYKAL, Tan, Türkiye'de İlk Seçimler ve Yasal Dayanakları**, Social Sciences Research Journal,** C.7, S. 2. 2018, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/485549. (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

BAYKAL, Bekir Sıtkı, I. Meşrutiyet' e Dair Belgeler, **Belleten,** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.XXIV, S.96, 1960.

BALCI, Şükrü ve Enes Bal , "22 Temmuz 2007 Genel Seçimlerinde AKP ve CHP Reklamları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**", 2007.

BARIN, Taylan, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Temsilde Adalet İlkesi Ve "Seçim İttifakı" Düzenlemesinin Değerlendirilmesi, **YBHD,** S.1, 2019.

BAŞGİL, Ali Fuat, **Esas Teşkilat Hukuku-Türkiye'nin Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri**, İstanbul: Baha Matbaası, 1960.

''BBC Gazetesi'', (Çevrimiçi), https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41981590, (Erişim Tarihi: 07.08.202019).

BENHÜR, Çağatay, 14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde CHP Ve DP'nin Seçim Kampanyalarının Ana Hatları, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi,** S. 17, 2007.

BIYIKLI, Murat, **Osmanlı Merkez Teşkilatında Ulemanın Mansıbının, Şeyhülislam Ve Kadı Kararları Bağlamında Tahlili**, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019, C.8, S.15.

BİRİNCİ, Ali, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, **Tarih ve Toplum Dergisi**, C.VII, S.41, Mayıs 1987.

BİNARK, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943),** C.I, Ankara, TBMM Bas., 2004.

BULUT, Nihat, Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 Haziran 2011 Seçimleri, **Erzurum Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. XIV, S. 3–4, Aralık 2011.

BULUT, Sedef, Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, Akademik Bakış Dergisi, C. 2, S. 4, 2009.

BULUT, Sedef, "27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası**", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.19, Mayıs 2009.

BÜYÜK, Celal, Yasama Yürütme Yargı: Platon'dan Montesquıeu'ya Devletin Fonksiyonlarına Genel Bir Bakış, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2010, C. 10, S. 1.

BURÇAK**,** Rıfkı Salim, **On Yılın Anıları (1950-1960),** Ankara: Nurol Matbaacılık, 1998.

CEYLAN, Ayhan, ''Parlamentoya Uzanan Süreçte Türk Kamu Hukukunda Danışma'', **Türkler Ansiklopedisi,** C. XIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

CEYLAN, Ayhan, Osmanlı İdaresinde Balkanlarda Anayasa Hareketleri: Sırbistan Örneği, **Ord. Prof. Dr. Ali Fuat BAŞGİL 'in Anısına Armağan**, İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2019.

Cumhuriyet Gazetesi, 24.04.1950 Sayısı.

Cumhuriyet Ansiklopedisi (1961-1980), 4.b., Yayın Kurulu: H. Ersel, A., Kuyaş, A.Oktay ve M. Tunçay, Cilt II-III, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

ÇAVDAR, Tevfik, **Münteheb-i Sani'den Seçmene**, Ankara: V Yayınları, 1987.

ÇEVİK, Gülşah Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkesi Çerçevesinde Demokrasi Ve Ekonomi İlişkisinin İncelenmesi**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 2016.

ÇELİK, Demirhan Burak, 16 Nisan Anayasa Değişikliği Ve Yeni Hâkimler Ve Savcılar Kurulu Üzerine Bir Değerlendirme, **SBF Dergisi,** Cilt 73, No. 4, 2018.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM, I. Dönem 1919-1923,** Ankara: TBMM Basımevi, 1994, s.4

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935),** Ankara: TBMM Basım, 1996.

DEMİR, Fevzi, **Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet Dönemi Meclisi Mebusan Seçimleri (1908-1914)**, İstanbul: İmge Kitapevi, 2007.

DEMİREL, Ahmet, "50.Yıldönümünde 1950 Seçimleri*",* **Tarih ve Toplum Dergisi**, C:XXXIII, S.197, Mayıs 2000.

DEMİREL, Ahmet, **İlk Meclis'in Vekilleri-Milli Mücadele Döneminde Seçimler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

DEMİREL, Ali, **Birinci Meclis'te Muhalefet- İkinci Grup,** 6.b.,İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

DEMİRKOL, Ferman, **Anayasa Hukuku Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 6b.,İstanbul:Filiz Kitapevi, 2013.

DELİCE, Aslan, **Anglo-Sakson Örnekler Işığında Siyasal Parti ve Seçim Yasaları**, 2.b., İstanbul: On İki Levha Yayınları, 2016.

DERDİMAN, R. Cengiz. **Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Hukuku Düzeni**. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınevi.2006.

DUMAN, Doğan, Türkiye Genel Seçim Kampanyaları, **Turkish Studies**, C.8, 2013.

DURSUN, Davut. **Siyaset Bilimi.** 4.Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım.2008.

DÜSTUR, Cüz-ü Rabi, (4. Kısım) , İstanbul: Matbaa-i Amire, 1295.

DÜVENCİ, Serhat, Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, 2018, C. 1, S. 2.

ENSAR, Yılmaz, , "1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları", **Journal of New World Sciences Academy**, S. 5, 2010

ERASLAN, Cezmi, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** C.II, Ankara, ATAM Yayınları, 2002.

ERASLAN, Cezmi ve Kenan Olgun, **Osmanlı Devletinde Meşrutiyet Ve Parlamento**, İstanbul: 3F Yayınevi, 2006.

ERBİL, Yiğitbaş. **Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerine Etkisi Ve Türkiye Değerlendirmesi.** Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli. 2009

ERDEM, Tarhan, **Yasama Meclisi Üyeleri Seçimi ve Siyasi Partiler Kanunları 1876-2013,** İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2013.

ERDEM, Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunları**, **1876-1982,** İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982.

ERDOĞAN, Caner, Tek Parti İktidarı Dönemi'nde (1923-1950) Cumhuriyet Halk Partisi'nin İdeolojik Değişim Ve Dönüşüm Sürecinin Çözümlenmesi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: 10 S: 51, 2017.

ERDOĞAN, Mustafa. **Anayasa Hukuku.** Ankara: Orion Kitabevi.2011.

ERDOĞAN, Mustafa, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset,** Ankara: Liberte Yayınları, 2003.

ERKMEN, Ayşe, Türkiye'de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C.17, S.3, 2018.

ERSEL, H., Kuyaş, A., Oktay, A. ve Tunçay, M. (2003), 4.b., Cumhuriyet Ansiklopedisi / 1923-2000, C.II.- 1961-1980*,* İstanbul*:* Yapı Kredi Yayınları, 2003

EZHERLİ, İhsan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusan'ı (1877- 1920),** Ankara: TBMM Yayınları, 1992

GİRGİN**,** Kerem Ozan, **Türkiye Seçim Tarihi (1876-2003 Arası Seçimler, Darbeler, Demokrasi),** İstanbul: Sokak Kitapları Yayınları, 2013.

GÖKSEL, Türkmen ve Yetkin Çınar, 12 Haziran 2011 Seçiminde Seçim Sistemlerinin Parlamento Yapısına Etkileri, **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı**, Haziran 2011.

GÖREN, Zafer. **Anayasa Hukuku**.3.Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları.2018.

GÖZLER, Kemal, "Halkoylamasının Değeri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1988, C. XL, S.1-4.

GÖZLER, Kemal. **Anayasa Hukukunun Genel Esasları**. 7.Baskı. Bursa: Ekin Basım Yayım.2015.

GÖZLER, Kemal, **Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi**, Bursa: Ekin Kitabevi, 2004.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref. **Anayasa Hukuku.** 4.Baskı. Ankara: Turhan Kitapevi. 1993.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Anayasa Hukuku,** 14.b., Anayasa Hukuku Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İstanbul: Turhan Kitabevi, 2006.

GÜLENER, Serdar ve Nebi Miş, "Cumhurbaşkanlığı Sistemi", **SETA Analiz,** S.190,

GÜLTEKİN, İslam, Temsilde Adalet İlkesi Bakımından Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemi TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları, **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar,** Ankara: TBMM Basımevi,1982.

GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM Dönemi (1935-1939),** Ankara: TBMM Basımları, 2004.

GÜNEŞ, İhsan, "Atatürk Döneminde Kamuoyunun Oluşumu: Seçimler (1920-1938)", **Atatürk 4. Uluslararası Kongresi**, **Bildiriler**, C.II, Ankara: ATAM Yayınları,1999.

GÜNEŞ, İhsan **Türk Parlamento Tarihi: I.ve II. Meşrutiyet,** C.II, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1998.

GÜNEŞ, İhsan, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

GÜNEŞ, İhsan, "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan,** C.XLVI, S. 1-2, Ocak-Haziran 1991.

GÜNEŞ, İhsan, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C. IV, S.10, Kasım 1987.

GÜVEYİ, Ümit. **Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi**, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık. 2013.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

HAYTOĞLU, Ercan "İnönü Döneminde Türkiye'de Siyasal Yaşam (1938- 1950)", **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Ankara: Anı Yayıncılık, 2006.

HAZIR, Hayati Tanzimat Fermanının Anayasa Hukuku Açısından Tahlili, **Tanzimat'ın 150.Yıldönümü Sempozyumu**, Ankara: Milli Kütüphane Yayınları, 1991.

HEYWOOD, Andrew, **Siyasetin Temel Kavramları,** Çev. H. Özler. Ankara: Adres Yayınları.2012.

HEYWOOD, Andrew. **Siyaset Teorisine Giriş**. Çev. H. Köse İstanbul: Küre Yayınları.2011.

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun Günümüz Türkçe'sine Çevrilmiş Metni: http://tarih.sitesi.web.tr/hiyanet-i-vataniye_kanunu-nedir.html, (Erişim tarihi:10.08.2019)

İNALCIK, Halil, Bülent Arı ve Selim Aslantaş (Editör), **Adalet Kitabı,** 2.b., ''Mehmet Seyitdanlıoğlu, Tanzimat Dönemi'nde Yüksek Yargı Ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (1838–1876)'', 2015.

KALABALIK, Halil. **İnsan Hakları Hukuku**, 2.Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları. 2009.

KANDEMİR, Feridun**, Hatıralar ve Söyledikleri ile Rauf Orbay**, İstanbul: Sinan Matbaası, 1965.

KARAKAŞLI, Mehmet, **Seçim Yargısı,** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Konya. 2010.

KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, Ankara: Sevinç Matbaası, 1970.

KARPAT, Kemal, **Türk Siyasi Tarihi - Siyasal Sistemin Evrimi,** 3.b., İstanbul: Timaş Yayınları, 2013

KARTAL, Cemile Burcu Türkiye'de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği'nin Faaliyetleri, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.2, S.3.

KAYA, Yakup, Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi,** C.7, S.3, 2018.

KILIÇ, Özcan, Türkiye'de Seçim Sistemlerinde Yapılan Değişiklikler ve Bunların Seçim Sonuçlarına Yansımaları, , **Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi** Ankara, 2014.

KILIÇ, Selda, 1876 Meclis-i Mebusan-ı ve Seçim Hazırlıkları, **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi**, C.30, S.30, 2011.

KIZILTAN, Yılmaz, I. Meşrutiyetin İlânı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı,**, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** C.26, S.1, 2006.

KİLİ, Suna ve Şeref Gözübüyük**, Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifaktan Günümüze,** 3.b., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

KOÇ, Altuğ, **CHP'de ''Ortanın Solu'' Söylemi ve 1965 Seçimleri**, İstanbul: Dezanj Yayınları, 2014.

KOÇAK, Cemil, "Meşrutiyet" te Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

KOÇU, Reşat Ekrem, **Tarih Dünyası Dergisi,** Y.1, S. 6.

KÖSE, İsmail, Çok Partili Siyasal Hayat, Partilerin Seçim Beyannameleri ve Propaganda Görselleri, **İletişim ve Diplomasi, TC. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Gene Müdürlüğü**, C.2, S.3, 2014.

KÖSE, Aynur, Değer Ve Siyaset İlişkisi: 22 Temmuz 2007 Seçimi Üzerine Bir Değer Analiz, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, 2016, C: 3, S:12.

KUBALI, Hüseyin Nail, **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri,** İstanbul: Tan Matbaası, 1960.

KÜÇÜKÖMER, İdris, **Batılılaşma ve Düzenin Yabancılaşması",** İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1994.

MAHMUTOĞLU, Tansu Barış, **Atatürk' süz İlk Seçimler - 1939 Genel Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisinin Çalışma Ve Propagandalar,** http://dergipark.gov.tr/download/article-file/224131,2016, (Eriş.Tarihi: 05.04.2019)

MARDİN, Şerif, Yeni Osmanlıların Siyasi Fikirleri, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** C. IV, İstanbul, 1983.

MİŞ, Nebi Ali Aslan, Murat Yeşiltaş, Sadık Ünay, 7 Haziran 2015 Seçimi Ve Sonrası Siyaset-Dış Politika-Ekonomi, **SETA Analiz,** S.132, 2015.

MİŞ, Nebi, Yeni Siyasal Sistemin İlk Seçimleri Ve Sonuçlarının Karşılaştırmalı Analizi, **Muhafazakâr Düşünce**, Mayıs-Ağustos 2018, S.54.

MİŞ, Nebi ve Baki Laleoğlu,24 Haziran Seçimlerinde Ak Parti, **SETA Analiz,** 2018, S.242, s.14-16.

MUMCU, Ahmet "Hukukçu Gözüyle Mustafa Reşit Paşa", **Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985.

MUMCU, Ahmet, ''Osmanlı Devletinde Meşveret Yönetimi Demokratik Bir Gelişme Sağlayabilir miydi?'' **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,** C.4., S.1, 1985

MUMCU, Ahmet, **Divan-ı Hümayun, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

NACAK, Osman**, Türk Yönetim Anlayışında Bir Değişim: Siyasal Temsilin Doğuşu ve Gelişim**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015 C.17, S.1, 2015.

ODYAKMAZ, Zehra, Ümit Kaynak ve İsmail Ercan**. Anayasa Hukuku-İdare Hukuku**.15.Baskı. İstanbul: On İki Levha Yayınları. 2012.

OKANDAN, Recai, **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, ''Türkiye'nin Siyasi Gelişmesi'', İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1977.

OKANDAN, Recaî, **Âmme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyet Devri,** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1947.

OLGUN, Kenan, "Osmanlı Meclis-i Mebusan' ında Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C.XXVIII, S. 82, Ankara, 2012.

OLGUN, Kenan, Il. Meşmtiyet Devı·i Hakimiyet-i Milliye Mücadelesinde Önemli Bir Dönem: 1912 Meclis-İ Mebusanı ve Faaliyetleri**, Ilmi Araştırmalar Dergisi,** S.13, 2002.

OLGUN, Kenan**,** "Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C.XXVII, Sayı 79, Mart 2011.

ONAR, Erdal, **"Dünyada Parlamento Kavramının Doğuşu, Gelişimi ve Bugünkü Görünümü", içinde Milli Egemenlik ve Demokrasi Kurultayı**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara: TBMM Basımevi, 1995.

ORTAYLI, İlber, " İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletinin Temsili''**,** **Kanuni Esasi'nin 100. Yıl Armağanı**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara: Sevinç Matbaası, 1978.

ORTAYLI, İlber, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, 3. Baskı, Ankara: TODAİE Yayınları, 1979.

ÖKTE**,** Ertuğrul Zekai, **Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Yurtiçi Gezileri (1922-1931),** İstanbul: TTK Vakfı Yayınları, 2000.

ÖRNEK, Serdar, **ABD'de Kadın Haklarının Gelişimi,** KOSBED, 2015, S.29.

ÖZ, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal K atılım (1923-1945),** Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992.

ÖZBUDUN, Ergun, **1924 Anayasası,** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

ÖZBUDUN, Ergun, **Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

ÖZBUDUN, Ergun. **Anayasacılık ve Demokrasi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.2015.

ÖZGİŞİ, Tunca, Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosunun Yeri, **Türkiyat Mecmuası**, C.21, Güz 2011.

ÖZGÜL, B. **Seçim Ve Seçim Sistemleri –Türkiye' deki Seçim Sistemleri Ve Bir Model Önerisi**. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Isparta. 2002.

ÖZKAN, Necati, **Türkiye'den Ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar**, İstanbul: MediaCat Yayınları, 2002.

ÖZKAYNAR, Kürşad, Siyasi Partilerin 2011 ve 2015 Yılı Seçim Beyannamelerine Bakış: Bir Doküman İncelemesi Ve İçerik Analizi Çalışması, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,** S. 17, Eylül 2015.

ÖZMEN, Remzi (der**.). Anayasa ve Seçim Kanunları**. Ankara: Seçkin Yayınevi. 2009.

POLAT, Coşkun, Mehmet Ali Akkaya ve Kasım Binici, 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Parti Bildirgelerinde Eğitim, Kütüphane ve Bilgi Temaları, **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S. 4, 2016.

ROUSSEAU, J. J. **Toplum Sözleşmesi**. Çev. Vedat Günyol. İstanbul: M.E. B.1986.

SABUNCU, Yavuz. **Anayasaya Giriş.** Ankara: İmaj Yayınevi.2003.

SARAY, Mehmet, **Türk Devletlerinde Meclis Demokratik Düşünce Ve Atatürk**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

SARIKOCA, Erem, **Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Demokrasi**, Ankara: Fenomen Yayıncılık, 2010.

SHAW, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C: 2, e Yayınları, İstanbul, 2006.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, Eski Türklerde Devlet Meclisi "Toy" Üzerine Düşünceler**, Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.28, S.45, 2009.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Tanzimat Dönemi'nde Yüksek Yargı Ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (1838-1876)**, Ankara, 1994.

ŞEHSUVAROĞLU, Haluk **Sultan Aziz-Hususî, Siyasî Hayatı ve Ölümü**, İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1949.

ŞEYLAN, Gencay, ''TBMM Kuruluşu ve Gelişimi''**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C. 10, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984.

Takvim-i Vekâyi, 24.10. 1293, S. 1857.

TAHİROĞLU Bülent ve Belgin Erdoğmuş, **Roma Hukuku Dersleri Pax Romana**, İstanbul: DER Yayınları, 2010.

TANÖR, Bülent, **İki Anayasa: 1961-1982,** İstanbul: Beta Yayınları, 1986.

TANÖR, Bülent ve YÜZBAŞIOĞLU, Necmi. **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**. 6.Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım.2004.

TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri,** 9.b., İstanbul: YKY Yayınları, 2002.

TANÖR, Bülent, **Osmanlı İmparatorluğunda Anayasal Gelişmeler**, İstanbul: Der Yayınları, 1991.

TANİLLİ, Server, **Devlet ve Demokrasi,** 7.b., İstanbul: Cem Yayınevi, 1993.

TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 40. Bileşim, 4. Toplantı, C.24.

TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları, **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar,** Ankara: TBMM Basımevi, 1982.

TEKELİ, Şirin, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C.: 7, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

TEZİÇ, Erdoğan. **Anayasa Hukuku**. İstanbul: Beta Yayınları.2008.

TEPEKAYA, Muzaffer, 1912 Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimlerinde Saruhan (Manisa) Sancağı İttihat Ve Terakki Fırkası Adayı Yusuf Rıza Bey Ve Seçim Beyannamesi**, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2013.

TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: İsmet Paşanın Son Yılları 1965-1973**, 7.b., C.III., Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993.

TOKER, Metin, **Demokrasinin İsmet Paşa 'lı Yılları, 1944-1973-Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950,** Ankara: Bilgi Yayınları, 1998.

TOSUN, Tanju ve Gülgün Erdoğan Tosun, Kazananı ve Kaybedenleriyle 1 Kasım Seçimleri, **Toplum ve Demokrasi,** S.9, Ocak-Aralık 2015.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952.

TUNAYA, Tarık Zafer, ''Osmanlı İmparatorluğundan TBMM Hükümeti Rejimine Geçiş ''**, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devletler Hususi Hukuku Ord. Profesörü Muammer Raşit Seviğ'e Armağan'dan ayrı baskı, İstanbul: Arba Yayınları, 1994.

TUNCER, Erol, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877-2002),** Ankara: TESAV Yayınları, 2003.

TUNCER, Erol, **24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimi- Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, TESAV Yayınları, 1996.

TUNCER, Erol, **18 Nisan 1999 Genel Seçimleri-Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, Ankara: TESAV Yayınları, 1999.

TUNCER**,** Erol, **3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme**, Ankara: Tesav Yayınları, 2003.

TUNÇ, Hasan, Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı**. GÜHFD,** C.XII. S. 1-2. Y. 2008. http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/12_42.pdf. (Erişim Tarihi: 21.02.2019).

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyetin' de Tek□Parti Yönetiminin Kurulması (1923□1931),** İstanbul: Cem Yayınevi, 1992

TURAN, Menaf, Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, **Social Sciences Research Journal,** Volume 7, Issue 3, 42-91, 2018.

TURGUT, Mehmet **18 Nisan 1999 Seçimleri Değerlendirmesi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1999.

TUZCUOĞLU, Ferruh, **Demokratik Parlamenter Sistemin Beşiği İngiltere'nin Tarihinden İlginç Anekdotlar,** Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 1996, C.1, S.1.

TÜRK, Hikmet Sami, **Seçim Hukukunun Temel Sorunları Ve Çözüm Önerileri.** Ankara: Tesav Yayınları.1997.

TÜRK, Hikmet Sami, "Nasıl Bir Seçim Sistemi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** C.36, S:1-4, 1979.

TÜRKİYE GAZETESİ ''1961 Anayasası Çalışmaları'' (Çevrimiçi): https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a63285.aspx,(Erişim Tarihi:09.09.2019).

UÇAR, Fuat, Türk Düşüncesinde Osmanlıcılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,** C. 10, S. 18, 2018.

ULUŞAHİN, Nur, Cumhurbaşkanı Seçiminin Düşündürdükleri Cumhurbaşkanı Seçiminin Düşündürdükleri ya da Hukukun Siyasallaşması, **Ankara Barosu Dergisi**, 2007, S.2.

UNAT, Kadri, Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi: 1943 Seçimleri Ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** S. 56, Bahar 2015.

URAL, Şafak. **Demokrasi Kavramı Toplumsal Değerler ve Birey, '**t.y.' (Çevrimiçi): http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/743/9508.pdf,(Erişim Tarihi:21.02.2019).

US, Hakkı Tarık, **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi I (1293-1877),** TBMM Yayınları, İstanbul: Vakit Gazete-Matbaa, 1939.

UYAR, Hakkı, "Tek Parti Döneminde Seçimler", **Toplumsal Tarih Dergisi**, S. 64, 1969, s.22-25.

ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi,** 12.b, İstanbul: Fakülte Kitabevi, 2017.

ÜNSALDI, Levent, **Türkiye'de Asker Ve Siyaset,** Çev. Orçun Türkay, İstanbul: Kitap Yayınevi Yayınları, 2008.

VELİDEDEOĞLU**,** Hıfzı Veldet, **İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu**, 2.b., İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1994.

YAMAÇ, Müzehher İlk Anayasa (1876 Kanun-ı Esasi), **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, C.3, S.5, 2014.

YAVAŞGEL, Emine **Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar Açısından Seçim Sistemleri**, Ankara: Nobel Yayınları, 2014.

YAVUZ, Bülent. Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XIII. S.1-2. Y. 2009.

YAVUZ, Bülent, 2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler Ve Çözüm Yolları, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. XII, S. 1-2, 2008.

YEŞİL**,** Ahmet, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.

YILDIRIM, Ramazan. **Devlet Yapısı ve Nitelikleri**, Diyarbakır: Akader Yayınları. 2003.

YÜCEKÖK, Ahmet N., **Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamentonun Evrimi**, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1983.

YÜCELEN, Ufuk M., **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar***:* **XVIII-Seçim Sistemi,** İstanbul: Simge Ofis Matbaacılık, 1996.

YÜCESOY, Ayşe Aslı, Şûray-ı Devlet (1868-1876), **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C.8, S.2, 2017.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi. Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri Ve Buna İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi. **İÜHFM.** C IV. S.1-2, 1966

Zafer Gazetesi, 06.04.1950 Sayısı.

ZÜRCHER, Erik Jan, Modern Türkiye'nin Tarihi, Çev: Yasemin Saner, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.